

Čabiansky Kalendár na rok 1991

*Každému čitateľovi viňšujeme
šťastlivý Nový rok,
dobruo zdravja
a veľa radosti*

*Všetkým čitateľom želáme
šťastný Nový rok,
dobré zdravie
a mnoho radosti*

ČABIANSKY KALENDÁR

na rok
1991

Ročník
dvadsiatydeviaty

Vydavatelia:
EVANJELICKÁ CIRKEV
MESTSKÁ RADA
ČABIANSKA ORGANIZÁCIA SLOVÁKOV
BÉKÉSCSABA – BÉKÉŠSKÁ ČABA

**Ďakujeme Matici slovenskej v Martine
za všestrannú pomoc pri vydaní
obnoveného Čabianskeho kalendára**

Anna Ištvánová a Helena Somogyiová
zostavovateľky

ISBN 80-7090-192-6

PREDSLOV

Každý, kto prichádza do Békésskej Čaby – z hoci-ktorého smeru – prvé, čo spozoruje, je veža veľkého kostola. A ak je Čaban, musí sa mu rozbúšiť srdce. Musí cítiť, že prišiel domov.

Táto budova veľkého kostola spolu s kanálom Kereša a Okrúhlou priehradou je nádherným príkladom prastarej sily znovuzakladateľov mesta. Čabianska trvanlivosť!

Preto bol tento obraz na obálke Čabianskeho kalendára, ktorý dosiahol 28 ročníkov a teraz znovu ožíva z viacdesaťročných nútených snov. Ožíva, aby oživil čabianstvo, ktoré v najšľachetnejšom zmysle slova má dvojité väzbu: v našej maďarskej vlasti je hrdým vyznaním nášho slovenského pôvodu.

Súčasne musím konštatovať: každý je Čaban, kto sa za takého pokladá. Lebo toto mesto od začiatku srdečne prijalo tých, ktorí sem prišli z iných krajov a urobilo z nich Čabanov.

S týmito myšlienkami odporúčam do láskavej pozornosti tento staronový kalendár každému čabianskemu Slovákov, Maďarovi i každému ďalšiemu záujemcovi.

Matej Mazán
predseda mestskej rady

Budova Mestskej rady v Békésskej Čabe

ELŐSZÓ

Aki Békéscsabára jön, érkezzék bármely égtaj felől, az első ami megpillant, a Nagytemplom tornya. És ha csabai, meg kell, hogy dobbanjon a szive. Éreznie kell – hazatért.

Ez az épület a Körös osatornával és a Körgáttal együtt a várost újraalapító ősek ős-erejének ékes bizonyítéka. A csabai maradandóság!

Ezért szerepel a 28 évfolyamot megért Čabiansky kalendár címlapján, amely most éled több évtizedes kényszerű álmából. Éled, hogy újraélessze azt a csabaiságot, amely a szó legnemesebb értelmében vett kettős kötődés: magyar hazánkban szlovák eredetünk büszke vállalása.

Ugyanakkor le kell szögezzem: mindenki csabai aki annak vallja magát. Mert ez a város a kezdetektől szeretettel fogadta és csabaivá tette a máshonnan érkezőket.

E gondolatokkal ajánlom a régi-új kalendáriumot minden szlovák és magyar csabainak és mindenki másnak szíves figyelmébe.

Mazán Mátyás
városi tanácselök
Békéscsaba, május 1990

Na počesť Čabianskeho kalendára

JURAJ DOLNOZEMSKÝ

To bol mesiačik
ktorý svietieval
dedom i otcom
do tmavých nocí
veď skromných
stále ťažkosti
trestali mocní.

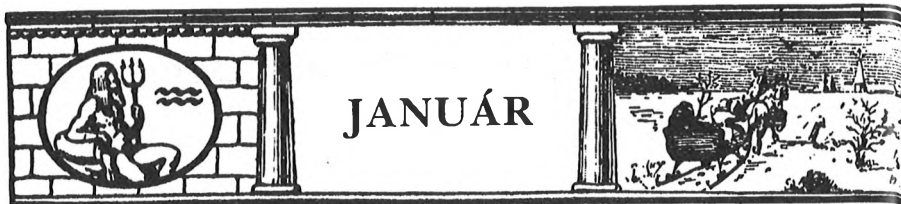
Tí, už nežijúci
trpeli za budúcnosť
slovenského slova.

Čabiansky kalendár
tá ročenka milá
ktorou budili
čo strácalo silu
a ctili ju sťa
stotvárnú vílu.

Kde sú tie matky
česť ich pamiatky
ktoré dokázali odovzdať
slovenskú reč
vzdorom plná duša
jej krásu ďalej vleč.

Vy časy
vzbudzujte nové nádeje
a ukážte cestu
k zaniknutým stopám
ja šedivák
starým hlasom už natešený
na novorodeniatko volám!

(Slovenský Komlôš)

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 U Nový rok	K Újev, Fruzsina	7 32	16 03	16 59	8 10	
2 S Ábel	Sz Ábel	7 32	16 04	18 23	8 46	
3 Š Daniela	C Genovéva, Benjámín	7 32	16 05	19 45	9 14	
4 P Eugen	P Titusz, Leona	7 32	16 06	21 03	9 36	
5 S Simcon	Sz Simon	7 32	16 07	22 16	9 56	
6 N Baltazár	V Boldiszár	7 32	16 08	23 27	10 14	
7 P Lucian	H Attila, Ramón	7 31	16 09		10 32	☾ 19
8 U Severín	K Gyöngyvér	7 31	16 10	0 37	10 52	
9 S Marcel	Sz Marcell	7 31	16 11	1 45	11 14	
10 Š Dalimír	C Helénia	7 30	16 13	2 52	11 41	
11 P Malvína	P Ágota	7 30	16 14	3 57	12 14	
12 S Ernest	Sz Ernő	7 30	16 15	4 58	12 55	
13 N Rastislav	V Veronika	7 29	16 16	5 51	13 45	
14 P Radovan	H Bodog	7 29	16 18	6 36	14 44	
15 U Dobroslav	K Lóránt, Loránt	7 28	16 19	7 13	15 48	
16 S Vladimír	Sz Gusztáv	7 27	16 20	7 43	16 56	● 0
17 Š Anton	C Antal, Antónia	7 27	16 22	8 07	18 05	
18 P Bohdana	P Piroska	7 26	16 23	8 29	19 15	
19 S Drahomíra	Sz Sára, Márió	7 25	16 24	8 47	20 24	
20 N Sebastian	V Fábrián, Sebestyén	7 24	16 26	9 05	21 35	
21 P Agnėša	H Ágnes	7 24	16 27	9 23	22 48	
22 U Vincent	K Vince, Artúr	7 23	16 29	9 42		
23 S Miloš	Sz Zelma, Rajmund	7 22	16 30	10 05	0 03	☾ 15
24 Š Timotej	C Timót	7 21	16 32	10 34	1 21	
25 P Pavol	P Pál	7 20	16 33	11 12	2 40	
26 S Tamara	Sz Vanda, Paula	7 19	16 35	12 03	3 57	
27 N Bohuš	V Angelika	7 18	16 36	13 08	5 04	
28 P Karol	H Károly, Karola	7 17	16 38	14 26	5 58	
29 U Gašpar	K Adél	7 15	16 39	15 50	6 40	
30 S Ema	Sz Martina	7 14	16 41	17 14	7 11	○ 7
31 Š Emil	C Marcela, Gerda	7 13	16 42	18 35	7 37	

JANUÁR

31 dní

Na Nový rok o slepačí krok,
na Tri krále o skok ďalej,
na Hromnice o hodinu viac.

Keď je január suchý a studený,
možno vo februári očakávať
mnoho snehu.

Mena Ježiš k peci najbliž.

Keď rastie tráva v januári,
zle rastie v lete.

		Slnko		Mesiác		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 P Ignác	P Ignác	7 12	16 44	19 52	7 58	
2 S Hromnice	Sz Karolina, Aida	7 10	16 45	21 06	8 17	
3 N Blažej	V Balázs	7 09	16 47	22 19	8 36	
4 P Veronika	H Ráhel, Cseng	7 08	16 49	23 29	8 36	☾ 14 52
5 U Agáta	K Ágota, Ingrid	7 06	16 50		9 17	
6 S Dorota	Sz Dorottya, Dóra	7 05	16 52	0 38	9 43	
7 Š Richard	C Tódor, Rómeo	7 04	16 53	1 45	10 13	
8 P Prokop	P Aranka	7 02	16 55	2 48	10 51	
9 S Zdenko	Sz Abigel, Alex	7 01	16 56	3 44	11 38	
10 N Gabriela	V Elvira	6 59	16 58	4 33	12 33	
11 P Libuša	H Bertold, Marietta	6 58	17 00	5 13	13 36	● 18 32
12 U Perla	K Livia, Lidia	6 56	17 01	5 45	14 43	
13 S Arpád	Sz Ella, Linda	6 54	17 03	6 11	15 52	
14 Š Valentín	C Bálint, Valentín	6 53	17 04	6 34	17 02	
15 P Pravoslav	P Kolos, Georgina	6 51	17 06	6 53	18 13	
16 S Juliana	Sz Julianna, Lilla	6 50	17 07	7 12	19 25	
17 N Miloslav	V Donát	6 48	17 09	7 30	20 37	
18 P Jaromír	H Bernardett	6 46	17 11	7 49	21 52	☾ 23 50
19 U Zuzana, Vlasta	K Zsuzsanna	6 44	17 12	8 11	23 09	
20 S Livia, Aladár	Sz Aladár, Almos	6 43	17 14	8 38		
21 Š Eleonóra	C Eleonóra	6 41	17 15	9 12	0 28	
22 P Vceslav	P Gerzson	6 39	17 17	9 57	1 44	
23 S Roman, Romana	Sz Alfréd	6 37	17 18	10 55	2 53	
27 N Matej	V Mátyás	6 36	17 20	12 06	3 50	
25 P Viktor	H Geza	6 34	17 21	13 24	4 35	○ 19 20
26 U Alexander	K Edina	6 32	17 23	14 46	5 10	
27 S Gabriel	Sz Ákos, Bátor	6 30	17 24	16 07	5 37	
28 Š Zlatica	C Elemér	6 28	17 26	17 26	6 00	

FEBRUÁR

28 dní

Prijdú Hromnice,
koniec sanice.

Čo si únor zazelená,
kveteň mu to spáli.

Silné severné vetry
koncom februára
zvestujú úrodný rok.

Keď február bude studený
a suchý – august bude horúci.

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1	P Albín	P Albin	6 26 17 27	18 42	6 20	
2	S Amália	Sz Lujza	6 24 17 29	19 55	6 39	
3	N Bohumil	V Kornélia	6 23 17 30	21 08	6 59	
4	P Kazimír	H Kázmér	6 21 17 32	22 19	7 20	
5	U Fridrich	K Adorján, Adriján	6 19 17 33	23 28	7 44	
6	S Radoslav	Sz Leonóra, Inez	6 17 17 35		8 13	
7	Š Tomáš	C Tamás	6 15 17 38	1 33	9 31	
8	P Zoltán, MDŽ	P Zoltán	6 13 17 38	1 33	9 31	☾ 11 32
9	S Františka	Sz Franciska, Fanni	6 11 17 39	2 25	10 23	
10	N Branislav	V Ildikó	6 09 17 41	3 08	11 22	
11	P Angela, Anglika	H Szilárd	6 07 17 42	3 44	12 27	
12	U Gregor	K Gergely	6 05 17 44	4 12	13 35	
13	S Gabriel, Vlastimil	Sz Krisztián, Ajtony	6 03 17 45	4 36	14 45	
14	Š Matilda	C Matild	6 01 17 47	4 57	15 56	
15	P Národný sviatok	P Nemzeti ünn., Kristóf	5 59 17 48	5 16	17 08	
16	S Boleslav	Sz Henrietta	5 57 17 49	5 35	18 21	● 9 10
17	N Eubica, Gertrúda	V Gertrúda, Patrik	5 55 17 51	5 55	19 37	
18	P Alexander, Eduard	H Sándor, Ede	5 53 17 52	6 16	20 55	
19	U Jozef	K Jozsef, Bánk	5 51 17 54	6 42	22 15	
20	S Vítazoslav	Sz Klaudia	5 49 17 55	7 15	23 33	
21	Š Beňadik	C Bendek	5 47 17 57	7 57		
22	P Otkavian	P Beáta, Izolda	5 45 17 58	8 51	0 45	
23	S Adrián	Sz Emőke	5 43 17 59	9 57	1 45	☾ 7 03
24	N Gabriel	V Gábor, Karina	5 41 18 01	11 12	2 33	
25	P Marián	H Irén, Irisz	3 59 18 02	12 30	3 10	
26	U Emanuel	K Emánuel	5 37 18 04	13 49	3 39	
27	S Alena	Sz Hajnalka	5 35 18 05	15 06	4 03	
28	Š Soňa	C Gedeon, Johanna	5 33 18 07	16 22	4 24	
29	P Miroslav	P Augusztá	5 31 18 08	17 35	4 43	
30	S Vierošlava	Sz Zlán	5 29 18 09	18 48	5 02	○ 8 17
31	N Veľkonočná nedeľa	V Húsvét, Árpád	5 27 18 11	19 59	5 23	

MAREC

31 dní

Brezen za kamna vlezem,
duben, ešte tam budem,
máj, pôjdeme v háj.

Veľký piatok daždivý
robí rok žižnivý.

Ak je v marci a v apríli
veľmi sucho a jasno,
býva mnoho krmu.

Marec, poberaj sa starec.

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 P Veľkonočný pondelok	H Húsvét, Hugó	5 25	18 12	21 10	5 16	
2 U Zita	K Áron	5 23	18 14	22 17	6 13	
3 S Richard	Sz Buda, Richárd	5 21	18 15	22 17	6 13	
4 Š Izidor	C Felsz. ünn., Izidor	5 19	18 16		7 26	
5 P Vincent	P Vince	5 17	18 18	0 16	8 15	
6 S Irena	Sz Vilmos, Biborka	5 15	18 19	1 02	9 11	
7 N Hermína	V Herman	5 13	18 21	1 41	10 13	☾ 7 45
8 P Albert	H Dénes	5 11	18 22	2 12	11 19	
9 U Demeter	K Erhard	5 09	18 23	2 37	12 27	
10 S Igor	Sz Zsolt	5 07	18 25	2 59	13 36	
11 Š Estera	C Leó, Szaniszló	5 05	18 26	3 19	14 47	
12 P Július	P Gyula	5 03	18 28	3 38	15 59	
13 S Aleš	Sz Ida	5 01	18 29	3 57	17 15	
14 N Justína, Hrdoš	V Tibor	4 59	18 31	4 18	18 33	☉ 20 38
15 P Fedor	H Anastázia, Tas	4 57	18 32	4 43	19 54	
16 U Dana, Danica	K Czongor	4 55	18 33	5 14	21 15	
17 S Rudolf	Sz Rudolf	4 53	18 35	5 53	22 32	
18 Š Andrea, Valér	C Andrea, Ilma	4 52	18 36	6 45	23 38	
19 P Jelka, Ratmír	P Emma	4 50	18 38	7 49		
19 S Marcel	Sz Tivadar	4 48	18 39	9 02	0 31	
21 N Ervín	V Konrád	4 46	18 40	10 21	1 11	☾ 21 58
22 P Jelena	H Csilla, Noemi	4 44	18 42	11 39	1 42	
23 U Vojtech	K Béla	4 42	18 43	12 56	2 08	
24 S Juraj	Sz György	4 41	18 45	14 10	2 29	
25 Š Marek	S Zita	4 35	18 49	17 44	3 27	
26 P Jaroslava	P Ervín	4 37	18 47	16 33	3 07	
27 S Jaroslav	S Zita	4 35	18 49	17 44	3 27	
28 N Jarmila	V Valéria	4 34	18 50	18 54	3 49	☉ 21 58
29 P Lea, Dobrotka	H Péter	4 32	18 52	20 03	4 14	
30 U Miroslava	K Katalin, Kittí	4 30	18 53	21 08	4 45	

APRÍL

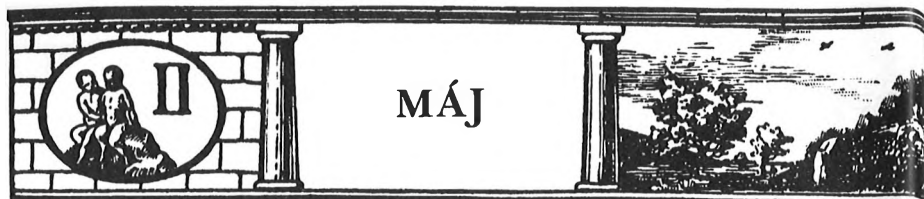
30 dní

Suchý apríl, mokrý máj,
bude žitko ako háj.

Suchý pôst, úrodný rok.

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 S Sviatok práce	Sz Munka ünn., Fülöp	4 29	18 54	22 06	5 23	
2 Š Žigmund	C Zsigmund	4 27	18 56	22 56	6 08	
3 P Galina, Irma	P Timca, Irma	4 25	18 57	23 37	7 02	
4 S Florián	Sz Mónika, Florián	4 24	18 58		8 02	
5 N Kvctoslav	V Györgyi	4 22	19 00	0 11	9 06	
6 P Hermína	H Ivett, Frida	4 21	19 01	0 38	10 12	☾ 1 46
7 U Stanislav	K Gizella	4 19	19 03	1 01	11 20	
8 S Ingrida	Sz Mihály	4 18	19 04	1 21	12 28	
9 Š Gregor	C Gergely	4 16	19 05	1 40	13 38	
10 P Viktória	P Ármin, Pálma	4 15	19 07	1 59	14 50	
11 S Blažena	Sz Ferenc	4 14	19 08	2 19	16 06	
12 N Pankrác	V Pongrác	4 12	19 09	2 42	17 26	
13 P Servác	H Szervác, Imola	4 11	19 10	3 10	18 48	● 5 36
14 U Bonifác	K Bonifác	4 09	19 12	3 46	20 09	
15 S Žofia	Sz Zsófia, Szonja	4 08	19 13	4 33	21 22	
16 Š Svetožár	C Mózes, Botond	4 07	19 14	5 34	22 22	
17 P Gizela	P Paszkál	4 06	19 16	6 47	23 09	
18 S Viola	Sz Erik, Alexandra	4 05	19 17	8 06	23 44	
19 N Gertrúda	V Ivó, Milán	4 03	19 18	9 27		
20 P Bernard	H Bernát, Felicia	4 02	19 19	10 46	0 11	☾ 20 46
21 U Felix	K Pünkösdi, Konstantin	4 01	19 21	12 01	0 34	
22 S Júlia, Juliana	Sz Júlia, Rita	4 00	19 22	13 14	0 54	
23 Š Želmíra	C Dezső	3 59	19 23	14 24	1 13	
24 P Johana, Ela	P Eszter, Eliza	3 58	19 24	15 24	1 32	
25 S Urban	Sz Orbán	3 57	19 25	16 44	1 53	
27 N Dušan	V Fülöp, Evelin	3 56	19 26	17 52	2 17	
27 P Iveta	H Hella	3 55	19 27	18 58	2 46	○ 12 37
28 U Vilima	K Emil, Csanád	3 54	19 28	19 58	3 21	
29 S Vilma	Sz Magdolna	3 54	19 29	20 51	4 04	
30 Š Ferdinand	C Janka, Zsanett	3 53	19 30	21 35	4 55	
31 P Petronela	P Angéla, Petronella	3 52	19 31	22 11	5 53	

MÁJ

31 dní

Studený máj, na poli raj.

Ľan siaty na sv. Helenu
býva dlhý.

Od Vianoc do Ducha
nospúšťaj sa kožucho,
a po svätom Duchu
zas dobre v kožucho.

		Slnko		Mesiác		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 S Aleš	Sz. Tünde	3 51	19 32	22 40	6 56	
2 N Xénia	V Kármén, Anita	3 51	19 33	23 04	8 01	
3 P Karolína	H Klotild	3 50	19 34	23 25	9 08	
4 U Lenka	K Bulesú	3 50	19 35	23 44	10 14	
5 S Laura	Sz Fatime	3 49	19 36		11 22	☾ 16 30
6 Š Norbert	C Norbert, Cintia	3 49	19 37	0 02	12 31	
7 P Robert	P Róbert	3 48	19 38	0 21	13 43	
8 S Medard	Sz Medárd	3 48	19 38	0 42	14 59	
9 N Stanislava	V Félix	3 47	19 39	1 06	16 19	
10 P Margaréta	H Margit, Gréta	3 47	19 40	1 38	17 40	
11 U Dobroslava	K Barnabás	3 47	19 41	2 19	18 58	
12 S Zlatko	Sz Villő	3 47	19 41	3 13	20 06	
13 Š Anton	C Antal, Anett	3 47	19 42	4 22	21 00	● 13 06
14 P Vasil	P Vazul	3 46	19 42	5 41	21 41	
15 S Vít	Sz Jolán, Vid	3 46	19 43	7 05	22 12	
16 N Blanka	V Jusztin	3 46	19 43	8 28	22 37	
17 P Adolf	H Laura, Alida	3 46	19 44	9 47	22 59	
18 U Vratislav	K Arnold, Levente	3 46	19 44	11 02	23 18	
19 S Alfréd, Johana	Sz Gyárfás	3 46	19 44	12 15	23 38	☾ 5 19
20 Š Valéria	C Rafael	3 46	19 45	13 26	23 58	
21 P Alojz	P Alojs, Leila	3 47	19 45	14 36		
22 S Paulína	S Paulina	3 47	19 45	15 44	0 21	
23 N Sidónia	V Zoltán	3 47	19 46	16 50	0 19	
24 P Ján	H Iván	3 47	19 46	17 52	1 21	
25 U Tadeáš	K Vilmos	3 48	19 46	18 47	2 02	
26 S Adriána	Sz János, Pál	3 48	19 46	19 34	2 50	
27 Š Ladislav	C László	3 48	19 46	20 12	3 46	○ 3 58
28 P Irena	P Levente, Irén	3 49	19 46	20 43	4 48	
29 S Peter a Pavol	Sz Péter, Pál	3 49	19 46	21 09	5 52	
30 N Melánia	V Pál	3 50	19 46	21 30	6 59	

JÚN

30 dní

Jún studený,
sedliak krčí ramený.

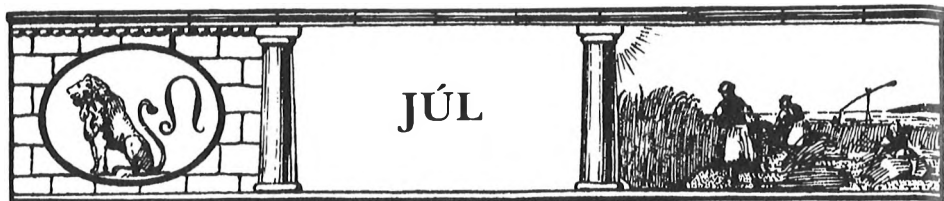
Keď je na Božie telo jasno,
býva dobrý rok.

Medardova kvapka
štyridsať dní kvapká.

Do Jána Krstiteľa
nechváľ jačmeňa.

JÚL

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 P Diana	H Tihamér, Annamária	3 50	19 45	21 50	8 05	☾ 3 50
2 U Berta	K Ottó	3 51	19 45	22 08	9 12	
3 S Miloslav	Sz Kornél, Soma	3 52	19 45	22 26	10 19	
4 Š Prokop	C Ulrik	3 52	19 45	22 45	11 28 6	
5 P Cyril a Metod	P Emesc, Sarolta	3 53	19 44	23 07	12 40	
6 S Patrícia, Patrik	Sz Csaba	3 54	19 44	23 34	13 56	
7 N Oliver	V Apollónia	3 54	19 44		15 14	
8 P Ivan	H Ellák	3 55	19 43	0 09	16 32	● 20 06
9 U Lujza	K Lukrécia	5 56	19 43	0 55	17 44	
10 S Amália	Sz Amália	3 57	19 42	1 56	18 45	
11 Š Milota	C Nóra, Lili	3 58	19 42	3 11	19 32	
12 P Henrich	P Izabella, Dalma	3 59	19 41	4 34	20 09	
13 S Margita	Sz Jenő	4 00	19 40	6 00	20 37	
14 N Kamil	V Őrs, Stella	4 01	19 40	7 23	21 01	
15 P Karolína	H Henrik, Roland	4 01	19 39	8 43	21 22	☾ 16 11
16 U Drahomír	K Valter	4 02	19 38	9 59	21 42	
17 S Bohuslav	Sz Edre, Elck	4 04	19 37	11 12	22 03	
18 Š Kamila	C Frigyes	4 05	19 36	12 24	22 25	
19 P Vincent	P Emilia	4 06	19 35	13 34	22 51	
20 S Eliáš	Sz Illés	4 07	19 34	14 42	23 32	
21 N Daniel	V Dániel, Daniella	4 08	19 34	14 45		
22 P Magdaléna	H Magdolnai	4 09	19 33	16 43	0 00	○ 19 24
23 U Olga	K Lenke	4 10	19 31	17 32	0 46	
24 S Vladimír	Sz Kinga, Kincso	4 11	19 30	18 13	1 39	
25 Š Jakub	C Kristóf, Jakab	4 12	19 29	18 46	2 39	
26 P Anna, Hana	P Anna, Anikó	4 14	19 28	19 14	3 44	
27 S Božena	Sz Olga, Liliána	4 15	19 27	19 37	4 50	
28 N Krištof	V Szabolcs	4 16	19 26	19 56	5 56	
29 P Marta	H Márta, Flóra	4 17	19 24	20 15	7 03	
30 U Judita, Libuše	K Judit, Xénia	4 18	19 23	20 33	8 10	
31 S Ignác	Sz Oszkár	4 20	19 22	20 51	9 19	

JÚL

31 dní

Keď na Jakuba slnko svieti,
má vraj veľká zima byti.

Ženci na pole, včely z poľa.

Aký júl, taký bude január.

Keď prší na deň
Navštívenia p. Márie,
prší 40 dní.

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 Š Ľubomír	C Boglárka	4 21	19 20	21 12	10 29	☾ 12 25
2 P Gustáv	P Lehel	4 22	19 19	21 36	11 41	
3 S August	Sz Hermina	4 23	19 18	22 07	12 57	
4 N Dominik	V Domonkos, Dominika	4 25	19 16	22 17	14 13	
5 P Jozefína	H Krisztina	4 26	19 15	23 39	15 25	● 3 28
6 U Hortenzia	K Berta, Bettina	4 27	19 13		16 30	
7 S Štefánia	Sz Ibolya	4 29	19 12	0 45	17 22	
8 Š Oskár	C László	4 30	19 10	2 03	18 03	
9 P Ľubomíra	P Emód	4 31	19 09	3 27	18 35	
10 S Vavrinec	Sz Lőrinc	4 32	19 07	4 52	19 02	
11 N Zuzana	V Zsuzsanna, Tiborc	4 34	19 06	6 15	19 24	
12 P Darina, Klára	H Klára	4 35	19 04	7 34	19 45	☾ 6 01
13 U Ľubomír	K Ipoly	4 36	19 02	8 51	20 06	
14 S Mojmír	Sz Marcell	4 38	19 01	10 06	20 28	
15 Š Marcela	C Mária	4 39	18 59	11 18	20 54	
16 P Leonard	P Ábrahám	4 40	18 57	12 28	21 23	
17 S Milica	Sz Jácint	4 42	18 55	13 35	21 59	
18 N Elena, Helena	V Ilona	4 43	18 54	14 35	22 42	
19 P Vratislava	H Huba	4 44	18 52	15 28	23 33	☾ 10 07
20 U Sviatok ústavy	K Alk. ünn., István	4 46	18 50	16 12		
21 S Jana	Sz Sámuel, Hajna	4 47	18 48	16 48	0 30	
22 Š Tichomír	C Menyhért, Mirjam	4 48	18 47	17 17	1 33	
23 P Filip	P Bence	4 50	18 45	17 41	2 39	
24 S Bartolomej	Sz Bertalan	4 51	18 43	18 03	3 46	
25 N Ľudovít	V Lajos, Patrícia	4 52	18 41	18 22	4 53	
26 P Samuel	H Izsó	4 54	18 39	18 40	6 01	
27 U Ružena	K Gáspár	4 55	18 37	18 59	7 09	
28 S Augustín	Sz Ágoston	4 56	18 35	19 19	8 19	
29 Š Ľuboslav	C Beatrix, Erna	4 58	18 33	19 42	9 31	
30 P Benjamín	P Rózsa	4 59	18 31	20 10	10 46	
31 S Tichomír	Sz Erika, Bella	5 00	18 29	20 46	12 01	

AUGUST

31 dní

Jestli je leto mokré,
býva v budúcom roku drahota.

Keď stoklasa,
má chlieb aj chasa;
keď metlica,
nemá to hospodár ani slepica.

Keď sú v auguste veľké rosy,
ostáva obyčajne pekné počasie.

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 N Drahoslava	V Egyed, Egon	5 02	18 28	21 33	13 13	☾ 19 16
2 P Bronislav	H Rebeka, Dorina	5 03	18 26	22 32	14 19	☉ 12 01
3 U Belo	K Hilda	5 04	18 24	23 43	15 14	
4 S Rozália	Sz Rozália	5 06	18 22		15 58	
5 Š Viktória	C Viktor, Lőrinc	5 07	18 20	1 02	16 33	
6 P Alica	P Zakariás	5 08	18 18	2 24	17 01	
7 S Regína	Sz Regina	5 10	18 16	3 47	17 25	
8 N Mária	V Mária, Adrienn	5 11	18 14	5 07	17 47	
9 P Dobruša	H Ádám	5 12	18 12	6 25	18 08	☾ 23 01
10 U Oleg	K Nikollett, Hunor	5 14	18 10	7 42	18 30	
11 S Bystrík	Sz Teodóra	5 15	18 08	8 56	18 55	
12 Š Mária	C Mária	5 16	18 06	10 09	19 23	
13 P Ctibor	P Kornél	5 18	18 03	11 19	19 57	
14 S Ludomil	Sz Szeréna, Roxána	5 19	18 01	12 23	20 37	
15 N Jolana	V Enikő, Melitta	5 20	17 59	13 19	21 25	
16 P Ludmila	H Edit	5 22	17 57	14 07	22 21	☉ 23 40
17 U Olympia	K Zsófia	5 23	17 55	11 46	23 22	
18 S Eugénia	Sz Diána	5 24	17 53	15 18		
19 Š Konštantín	C Vilhelmina	5 26	17 51	15 44	0 26	
20 P Luboslav	P Friderika	5 27	17 49	16 06	1 32	
21 S Matúš	Sz Máté, Mirella	5 28	17 47	16 26	2 40	
22 N Móric	V Móric	5 30	17 45	16 45	3 47	
23 P Zdenka	H Tekla	5 31	17 43	17 04	4 56	☉ 23 40
24 U Luboš	K Gellért, Mercédesz	5 32	17 41	17 24	6 06	
25 S Vladislav	Sz Eufrozína, Kende	5 34	17 39	17 47	7 19	
26 Š Edita	C Jusztna	5 35	17 37	18 14	8 34	
27 P Cyprián	P Adalbert	5 36	17 35	18 48	9 49	
28 S Vaclav	Sz Vencel	5 38	17 33	19 32	11 03	
29 N Michal, Michala	V Mihál	5 39	17 31	20 27	12 11	
30 P Jarolím	H Jeromos	5 41	17 29	21 33	13 09	

SEPTEMBER

30 dní

Panny Márie narodenie,
lastovičiek rozlúčenie.

Po Matúši čapica na uši.

		Slnko		Mesiác		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 U Brigita	K Malvin	5 42	17 27	22 48	13 56	☾ 130
2 S Levoslav	Sz Petra	5 43	17 25		14 33	
3 Š Stela	C Helga	5 45	17 23	007	15 03	
4 P František	P Ferenc	5 46	17 21	1 27	15 27	
5 S Vicra	Sz Aurél	5 47	17 19	2 46	15 50	
6 N Natália	V Brúnó, Renáta	5 49	17 17	4 03	16 11	● 22 39
7 P Eliáš	H Amália	5 50	17 15	5 19	16 32	
8 U Eugénia	K Koppány	5 52	17 13	6 34	16 56	
9 S Dionýz	Sz Dénes	5 53	17 11	7 48	17 22	
10 Š Slavomíra	C Gedeon	5 54	17 09	8 59	17 54	
11 P Valentína	P Brigitta	5 56	17 07	10 06	18 32	
12 S Maximilián	Sz Rezső, Miksa	5 57	17 05	11 07	19 18	
13 N Koloman	V Kállmán, Ede	5 59	17 03	11 59	20 11	☾ 18 33
14 P Boris	H Helén	6 00	17 01	12 41	21 10	
15 U Terézia	K Teréz	6 02	16 59	13 16	22 13	
16 S Vladimír	Sz Gál	6 03	16 57	13 44	23 18	
17 Š Hedviga	C Hedvig	6 04	16 55	14 08		
18 P Lukáš	P Lukács	6 06	16 53	14 29	0 24	
19 S Kristián	Sz Nádor	6 07	16 52	14 49	1 31	
20 N Vendelín	V Vendel	6 09	16 50	15 08	2 38	○ 12 08
21 P Uršula	H Orsolya	6 10	16 48	15 27	3 48	
22 U Sergej	K Előd	6 12	16 46	15 49	5 00	
23 S Alojzia	Sz Gyöngyi	6 13	16 44	16 15	6 15	
24 Š Květoslava	C Salamon	6 15	16 43	16 48	7 32	
25 P Aurel	P Blanka, Bianka	6 16	16 41	17 29	8 49	
26 S Demeter	Sz Dömötör	6 18	16 39	18 21	10 01	
27 N Sabína	V Szabina	6 19	16 37	19 26	11 03	☾ 8 10
28 P Šimon	H Simon, Szimonetta	6 21	16 36	20 39	11 56	
29 U Klára	K Nárcisz	6 22	16 34	21 57	12 34	
30 S Alfonz	Sz Alfonz	6 24	16 32	23 16	13 05	
31 Š Aurélia	C Farkas	6 25	16 31		13 31	

OKTÓBER

31 dní

Rijen a brezen
sú rovni ve všem.

Jestli je vrana nablízku,
je najvyšší čas k siatiu.

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 P Mariana	P Marianna	6 27	16 29	0 33	13 54	
2 S Pamiatka zosnulých	Sz Achilles	6 28	16 28	1 49	14 15	
3 N Ida	V Győző	6 30	16 26	3 03	14 36	
4 P Karol	H Károly	6 31	16 25	4 17	14 58	● 12 11
5 U Imrich	K Imre	6 33	16 23	5 30	15 23	
6 S Renáta	Sz Lénárd	6 34	16 22	6 41	15 53	
7 Š Denisa	C Rezső	6 36	16 20	7 50	16 28	
8 P Bohumír	P Zsombor	6 37	16 19	8 54	17 11	
9 S Teodor	Sz Tivar	6 39	16 17	9 49	18 02	
10 N Marián	V Réka	6 40	16 16	10 36	18 59	
11 P Martin	H Márton	6 42	16 15	11 13	20 01	☾ 15 01
12 U Svätopluk	K Jónás, Renátó	6 43	16 14	11 44	21 05	
13 S Stanislav	Sz Szilvia	6 45	16 12	12 09	22 09	
14 Š Irma	C Aliz	6 46	16 11	12 31	23 15	
15 P Leopold	P Adalbert, Lipót	6 48	16 10	12 51		
16 S Agneša	Sz Ödön	6 49	16 09	13 10	0 20	
17 N Klaudia, Gregor	V Hortenzia, Gergő	6 51	16 08	13 29	1 28	
18 P Eugen	H Jenő	6 52	16 07	13 50	2 37	○ 23 56
19 U Alžbeta	K Erzsébet	6 54	16 05	14 14	3 50	
20 S Félix	Sz Jolán	6 55	16 04	14 43	5 06	
21 Š Elvira	C Olivér	6 56	16 03	15 20	6 24	
22 P Cecília	P Cecilia	6 58	16 03	16 09	7 41	
23 S Klement	Sz Kelemen, Klementina	6 59	16 02	17 11	8 50	
24 N Emília	V Emma	7 01	16 01	18 24	9 47	
25 P Katarína	H Katalin	7 02	16 00	19 44	10 32	☾ 16 21
26 U Kornel	K Virág	7 03	15 59	21 04	11 07	
27 S Milan	Sz Virgil	7 05	15 59	22 23	11 35	
28 Š Henrieta	C Stefánia	7 06	15 58	23 40	11 59	
29 P Vratko	P Taksony	7 07	15 57		12 20	
30 S Ondrej, Andrej	Sz András, Andor	7 09	15 57	0 54	12 41	

NOVEMBER

30 dní

Jestli v novembri hrmí,
bude úrodný rok.

Jestli kvitnú v novembri
znovu stromy,
bude zima trvať až do mája.

Jestli o Martine
hus chodí po ľade,
chodí o Vianociach
po blate.

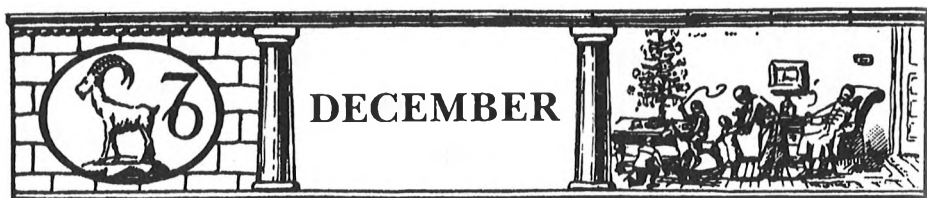
Martin na bielom koni.

Ak je na Martina slnečno,
bude tuhá zima,
ak je hmlisto,
bude mierna.

Na sv. Katarínu
skrývame sa pod perinu.

		Slnko		Mesiac		
		vých.	záp.	vých.	záp.	
1 N Natália	V Elza	7 10	15 56	2 06	13 02	
2 P Bibiána	H Melinda, Vivien	7 11	15 56	3 18	13 26	● 4 56
3 U Slavomír	K Ferenc, Olivia	7 12	15 55	4 29	13 54	
4 S Barbora	Sz Borbála, Barbora	7 14	15 55	5 38	14 27	
5 Š Oto	C Vilma	7 15	15 54	6 43	15 06	
6 P Mikuláš	P Miklós	7 16	15 54	7 41	15 54	
7 S Ambróz	Sz Ambrus	7 17	15 54	8 31	16 49	☾ 10 32
8 N Mária	V Mária	7 18	15 54	9 12	17 50	
9 P Izabela	H Natália	7 19	15 53	9 45	18 53	
10 U Judita	K Judit	7 20	15 53	10 12	19 57	
11 S Hilda	Sz Arpád	7 21	15 53	10 35	21 02	
12 Š Oúlia	C Gabriella	7 22	15 53	10 55	22 07	☾ 11 23
13 P Lucia	P Luca, Oúlia	7 23	15 53	11 13	23 12	
14 S Branislava	Sz Szilárda	7 24	15 53	11 32		
15 N Ivica	V Valér	7 25	15 53	11 51	0 18	
16 P Etela	H Etelka, Aletta	7 25	15 54	12 13	1 28	☾ 11 23
17 U Kornélia	K Lázár, Olimpia	7 26	15 54	12 38	2 40	
18 S Sláva, Slávka	S Augusztá	7 27	15 54	13 53	3 56	
19 Š Judita	C Viola	7 27	15 54	13 53	5 13	
20 P Dagmara	P Teofil	7 28	15 55	14 49	6 26	
21 S Bohdan	Sz Tamás	7 29	15 55	15 58	7 31	☾ 2 55
22 N Adela	V Zénó	7 29	15 56	17 17	8 23	
23 P Viktória	H Viktória	7 30	15 56	18 41	9 04	
24 U Adam a Eva	K Ádám, Éva	7 30	15 57	20 05	9 36	
25 S Vianoce	Sz Karácsony, Eugénia	7 31	15 57	21 25	10 02	
26 Š Vianoce, Štefan	C Karácsony, István	7 31	15 58	22 42	10 25	☾ 2 55
27 P Ján	P János	7 31	15 59	23 57	10 46	
28 S Ivana	Sz Kamilla	7 31	15 59		11 08	
29 N Milada	V Tamás, Tamara	7 32	16 00	1 09	11 31	
30 P Dávid	H Dávid	7 32	16 01	2 21	11 57	
31 U Silvester	K Szilveszter	7 32	16 02	3 30	12 28	

DECEMBER

31 dní

Keď v decembri zamrzne, sneží,
úrodný rok na to beží.

Aký je december,
taký je jún.

Zelené Vianoce,
biela Veľká noc.

Na sv. Barboru sane do dvoru.

Domáce poznámky

Spomienky na Čabiansky kalendár

(Úryvky)

JÚLIUS DEDINSKÝ

Čabiansky kalendár bol ročenkou čabianskych Slovákov-evanjelikov. Vychádzal v období medzi dvoma svetovými vojnami a po druhej svetovej vojne (1920–1948), dovedna vyšlo len 28 ročníkov. Prečo si, napriek tomu, zasluhuje spomienku?

Prvý dôvod je formálny. Keďže prvý ročník bol vydaný roku 1920, môžeme povedať, že – trochu oneskorene – teraz si pripomíname jeho polstoročné jubileum. Od tohto dôležitejší dôvod je vplyv tohto kalendára na život Slovákov žijúcich v Maďarsku. Čabiansky kalendár v období svojho rozkvetu vychádzal totiž v 10 000 výtlačkoch a spravidla sa vypredal do posledného kusa. Ak berieme do úvahy len členov rodiny, to znamená aspoň 40 000 čitateľov. Ale je známa skutočnosť, že ľudia dávali kalendár z rúk do rúk, požičiavali si ho príbuzní a susedia, preto vôbec nepreháňame, ak skutočný počet čitateľov odhadujeme na dvojnásobok spomenutého, teda na 70 000–80 000. Toto je v prípade národnej menšiny veru nie malá vec. Hoci Čabiansky kalendár začal vychádzať ako miestny, čoskoro sa rozšíril po celej Békéšskej župe, ba dokonca mal svojich odberateľov v každej osade našej vlasti obývanej slovenskými evanjelikmi od Slovenského Komlóša po Balašské Ďarmoty, od Nyíregyházy po Tatabányu. Práve preto v tejto našej práci skúmame predovšetkým jeho vplyv na život Slovákov žijúcich v našej vlasti.

Podmienky vzniku kalendára

Koncom 19. storočia čabiansky slovenský ľud už mnoho čítal. Predovšetkým náboženské knihy. Počiatkom 20. storočia veľký záujem o náboženskú literatúru však značne poklesol. Vtedajší čabianski Slováci si už nevedeli rady s viacstranovými knihami písanými v bibličtine, aj duch čias upriamil ich pozornosť iným smerom. Čoraz hľadanejšími sa stávali vydania písané živou slovenčinou: noviny, kalendáre.

Pred prvou svetovou vojnou a počas nej sa v Békésskej Čabe z cirkevných vydaní najviac čítal Tranovský kalendár vydávaný v Liptovskom Svätom Mikuláši a tamtiež vydávaný časopis Evanjelický posol spod Tatier. Zo svetských novín čítali len niektoré v Pešti alebo v Hornom Uhorsku vydávané týždenníky, ako aj obrázkový časopis Vlast a svet. Redaktorom tohto bol Jozef Hoblík.

Slovenské publikácie čítané v tomto čase v Békésskej Čabe boli vydávané predovšetkým na území Slovenska. Preto keď koncom prvej svetovej vojny nastal rozpad Rakúsko-Uhorska, čabianska Slovač odrazu ostala bez svojho obľúbeného čítania. Čosi bolo treba podniknúť. Potreby novej situácie si prvý uvedomil čabiansky evanjelický farár-dekan Ľudovít Žigmund Szeberényi a už roku 1919 zostavil a v Tevanovej tlačiarňi dal aj vytlačiť prvý ročník čabianskej evanjelickej ročenky, Čabiansky kalendár na rok 1920.

Pre Szeberényiho toto podujatie nemohlo byť ani ľahké ani bez rizika. Následkom rozpadnutia Uhorska bolo cítiť veľké rozhorčenie Maďarov, ktoré čoskoro prechádzalo do nenávisti voči Československu, Juhoslávii a Rumunsku, ako aj voči domácim národným menšinám. Každý, kto sympatizoval s národnosťami alebo prejavoval s nimi súcit, bol podozrivý a pokladaný za zradcu. Ľudovít Žigmund Szeberényi v takýchto podmienkach, v krajine zaplavenej nenávisťou voči národnostiam a antisemitizmom, redigoval slovenský, národnostný kalendár.

Prvé číslo

Prvý ročník kalendára bol veľmi skromný. Obsahoval len 20 strán. Prevažnú väčšinu vyplňala kalendárna časť, po ktorej nasledovali štyri krátke príspevky: 1. Novoročné perličky, 2. História oslobodenia gyulanského hradu, 3. báseň J. A. Krylova, preložená z ruštiny a 4. básnička Vyťali brezu, bez označenia autora. Na konci na pol strane nasledoval zoznam trhov v Békésskej župe. Na zadnej strane obálky bol názov kníhtlačiarne kalendára: Tevan Adolf Békéscsaba. Text na prednej strane obálky: „Čabiansky kalendár na priestupný rok 1920.“ Cena: 4 koruny. Vydanie Cirkevného kníhkupectva. Hore na pravej strane obálky je pečiatka rumunského povolenia: „Censurat: Turicius“.

Rozvoj kalendára

V predchádzajúcej časti sme videli, aký bol prvý ročník Čabianskeho kalendára na rok 1920. Veru bol slabučký. Ale po uplynutí krátkeho

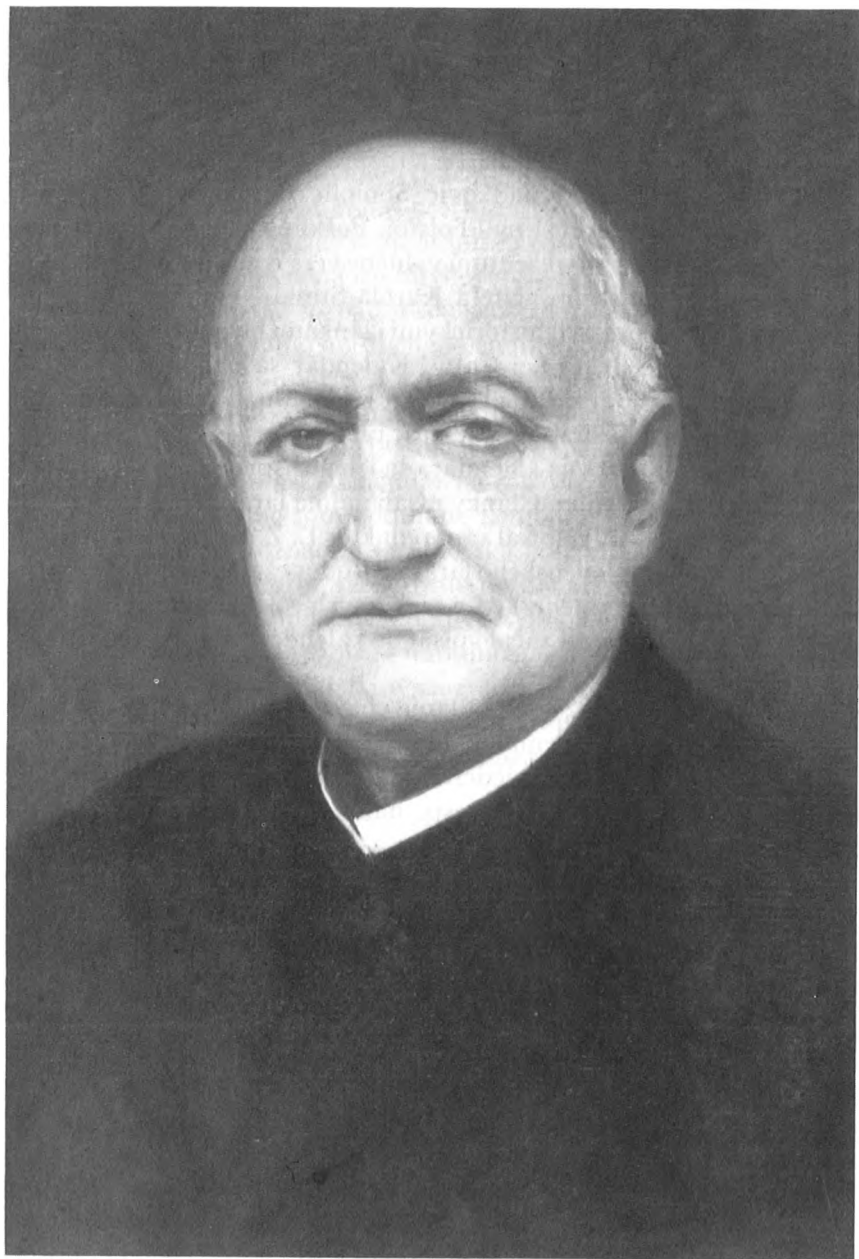
času sa začal rozvíjať. Aj rozsahom, veď roku 1921 mal už 45, roku 1925 až 144 strán. Odvtedy každý ročník obsahoval 120–130 strán.

Ale kalendár sa rozvíjal aj po obsahovej stránke. V prvých ročníkoch sa nachádza len niekoľko článkov, životopisov, vzdelávacích textov týkajúcich sa zahraničia. Básne a rozprávky pochádzajú najmä od autorov zo Slovenska (A. Sládkovič, Somolický, Vrbický, Vajanský), alebo boli prekladmi z ruštiny (Tolstoj, Puškin, Čechov). Dolnozemskú slovenskú poéziu reprezentujú výlučne veršované poučné rozprávky bývalého čabianskeho učiteľa Karola Straku. Vzťah k Slovákom Békéšskej župy sa prejavil historickými článkami na pokračovanie pod titulom Založenie Békéšskej Čaby. Kalendár sa obohacuje novými témami, keď sa v ňom začali objavovať regionálnohistorické, národopisné, hospodárske, zdravotnícke atď. príspevky.

V prvej etape rozvoja kalendára sa jeho prispievatelia regrutovali iba z veľmi úzkeho kruhu. Články písali najmä farári. Napr. v ročníku 1926 zo 46 článkov 10 napísal sám redaktor L. Ž. Szeberényi, ďalších 10 pochádza z pera slovenského farára v Budapešti Martina Morháča. Neskoršie sa situácia mení, keď v tridsiatych rokoch – o čom sa ďalej podrobnejšie zmienime – začalo písať do kalendára viac domácich slovenských ľudových tvorcov.

V rokoch 1920–1924 sa hľadanie charakteru kalendára odrážalo aj v tom, že vtedy ešte nemal stálu obálku. Z roka na rok sa menila, bola aj chudobná – mala iba jeden ozdobný prvok, jediný emblém poľnohospodárskeho charakteru, resp. namiesto toho obrázok malého čabianskeho kostola.

Až roku 1925 dostala obálka svoju definitívnu podobu, ktorá sa dodržala do zániku kalendára roku 1948. Opis tejto dobre známej a pre čitateľov kalendára takej milej obálky je nasledovný: na ľavej strane po celej výške sa tiahne z črepníka vyrastajúci kvet, ktorý sa podobá zvončeku. Z toho na pravo vychádzajúce ornamenty rozdeľujú obálku na tri pod sebou ležiace polia. V hornom poli vidieť spoločný obrázok čabianskeho malého a veľkého evanjelického kostola, v strednom poli je názov kalendára a rok, kým obrázok v spodnom poli znázorňuje typickú časť čabianskeho chotára: dvoch sedliakov-koscov, z ktorých jeden kosí obilie a druhý so spustenou kosou stojí a pije z krčaha, ktorý drží v ľavej ruke. Pozadie tvorí silueta Békéšskej Čaby, znovu s vyčnievajúcim malým a veľkým kostolom. Keď takto dostal svoju definitívnu podobu, kalendár sa aj v nasledujúcich rokoch ďalej rozvíjal a ne jeden z nasledujúcich ročníkov pripravil čitateľom príjemné prekvapenie.

*L. Ž. Szekerényi,
prvý redaktor Gabianskeho kalendára*

Takýmto bolo napr. aj číslo na rok 1932, keď do kalendára priam vtrhol čabiansky farár z Viníc Ladislav Linder so svojimi národopisnými článkami. Roku 1931 na Turíce Linder zorganizoval vo Viničiach národopisnú výstavu, ktorá zaznamenala prenikavý úspech. V kalendári v štyroch oduševnených článkoch referoval o tejto výstave i o zberateľskej činnosti vôbec a odvtedy aj v nasledujúcich ročníkoch náš ľud mohol čítať zaujímavé a vzácne Linderove národopisné príspevky.

Ďalšie obdobie rozvoja znamenalo verejné vystúpenie ľudových tvorcov. Prví sa prihlásili svojimi príspevkami Čabania – Ján Gerči a Ján Sekerka – avšak čoskoro sa chopili pera aj tvorcovia v ďalších slovenských osadách Békéšskej župy, ba i v Novohrade a v Nyírségu, najmä jednoduchí sedliaci, ktorí milovali svoj ľud a svoj jazyk.

Pravda, vývoj neprebíhal len sám od seba, aj tento bol ovocím dobre premyslenej redakčnej práce L. Ž. Szeberényiho. V kalendári na rok 1938 uverejnil totiž výzvu, prosiac ešte mlčiacich čitateľov zo slovenských osád, aby poslali svoje príspevky redakcii kalendára. Vo výzve sa okrem iného písalo: „Nastal čas, aby ste sa aj vy ozvali a aby ste nám poslali básne a články. Alebo azda hovoríte, že neviete písať? Skúste to! Tak ako píšu Čabania, Sarvašania, Komlóšania a iní, môžete to urobiť aj vy.“

Čabiansky kalendár sa rozvíjal nielen rozsahom a obsahom, ale rapidne stúpal aj počet výtlačkov. Dokazujú to aj štatistické údaje zostavené pri príležitosti 15. výročia založenia kalendára.

Ročník	rozsah (strán)	počet výtlačkov	cena kalendára	
			v korunách	v pengő
1920	20	2 500	4.–	
1921	45	2 000	6.–	
1922	95	5 000	15.–	
1923	89	5 000	50.–	
1924	131	5 000	2 000.–	
1925	144	10 000	15 000.–	
1926	94	6 000	10 000.–	
1927	104			
1928	113	6 000		1.–
1929	115	6 000		0,80
1930	119	6 000		0,80
1931	119	6 000		0,80
1932	122	6 000		0,70
1933	122	7 000		0,40
1934	128	8 000		0,40

V nasledujúcich rokoch sa počet výtlačkov ustálil na 10 000 a takmer vždy sa všetky vypredali.

Vplyv Čabianskeho kalendára na život Slovákov v Maďarsku

Vysoký počet výtlačkov kalendára je sám o sebe dostatočným dôkazom jeho vplyvu na niekoľko stotisíc Slovákov v Maďarsku. V čom sa tento vplyv prejavoval?

a) Základnou úlohou každého kalendára je učiť prostý ľud čítať. Čabiansky kalendár nemusel čabiansky ľud učiť čítať, keďže – ako sme už spomínali – aj predtým veľa čítal. Práve preto náš kalendár svojimi pestrými článkami túto už jestvujúcu chuť čítať aj ďalej podnecoval.

b) Ďalšou peknou úlohou kalendárov bolo rozvíjanie vedomostí prostého ľudu, rozširovanie jeho rozhľadu. Aj náš kalendár verne plnil túto svoju úlohu, predovšetkým článkami, ktoré oboznamovali verejnosť s inými národmi, neznámymi krajinami, ktoré pre slovenských sedliakov, uzavretých do dedín a sálašov znamenali ozajstné otváranie okien do veľkého sveta.

c) Príspevky historického charakteru viedli čitateľa k poznaniu širokých súvislostí a životopisy velikánov ľudstva rozvíjali jeho všeobecnú vzdelanosť. Nebola to maličkosť, keď slovenskí sedliaci na dolnozemských sálašoch mohli čítať o Sokratovi, Diogenovi, o Abrahámovi Lincolnovi, o Ghándím, o Jánovi Guttenbergovi a iných.

d) Kalendár znamenal pre čitateľov nielen ich duchovné obohacovanie, ale svojimi príspevkami hospodárskeho, lekárskeho či zdravotníckeho charakteru pomáhal aj ich svetskému, hmotnému napredovaniu.

e) Pomáhal nášmu ľudu aj v tom, aby lepšie poznal seba samého a hodnoty skrývajúce sa v jeho svojráznom spôsobe života. Mám na mysli množstvo národopisných príspevkov, ktoré čitateľom otvorili oči k uvedomeniu, aké krásy sa skrývajú v ľudovom stavebníctve, v bytovej architektúre, v postupne zanechávanom ľudovom odeve, za ktorý sa netreba hanbiť, v pracovných postupoch, v svadobných zvykoch, vo veľkonočných oblievačkách alebo aj v umeleckých figúrach polievania hlinenej dlážky izieb.

f) Čabiansky kalendár svojimi regionalistickými a národopisnými článkami prispievateľov z celej krajiny značne prispel k upevneniu jednoty v diaspore žijúcich Slovákov v Maďarsku.

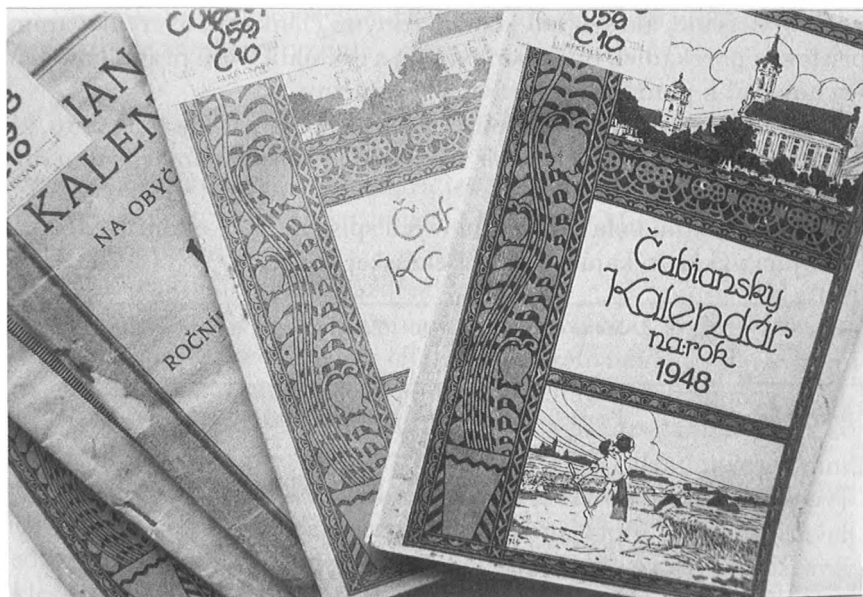
g) Kalendár pomáhal svojim čitateľom aj v spoznávaní a zachovávaní svojho materinského jazyka. Nielen že im poskytoval čítanie

v ich materčine, ale svojimi jazykovednými článkami, uverejňovaním prísloví a porekadiel, oboznamovaním s gramatickými pravidlami ich vychovával k používaniu správnej slovenčiny.

h) Ďalšou cennou službou Čabianskeho kalendára bolo aj to, že vychovával nielen čitateľov, ale vychoval aj spisovateľov z kruhu domácich Slovákov.

Aká početná bola vrstva ľudových spisovateľov, o tom svedčí nasledujúci výkaz, týkajúci sa iba Békéšskej župy:

Osada	Meno autora	Žáner príspevku	Ročník kalendára
Békéšská Čaba	Bauko Juraj	zbierka ľudových piesní	1932–35
	Gerčij Ján	báseň, poviedka	1933–44, 1946
	Hrabovský Ján	báseň	1935–36
	Kerepecký Ondrej	hospodárstvo	1937
	Pély Ján	báseň	1935
	Sekerka Ján	báseň, zbierka ľudových piesní, národopis	1933–36
Kondoroš	Brhlík Pavel	báseň	1938
Medgyesegyháza	Kokavec Ondrej	národopis, poviedka	1936–37
Veľký Bánhedeš	Schléger Ondrej	národopis	1938
Pitvaroš	Hudák Štefan	báseň, poviedka	1936–37
Sarvaš	Kašník Ján	báseň, národopis	1939, 40, 42
	Korbel Ján	báseň, miestna história	1936, 37, 42, 43, 44, 46
	Nemčok Štefan	báseň	1940–44
	Kulík Ondrej	hospodárstvo, poviedka	1937, 39, 40, 41
Slovenský Komlós	Paulík Pavel	poviedka, národopis	1937, 39, 40, 41
	Tomková Judita	báseň	1932, 35
	O. V.	poviedka	1939, 1941

Staré vydania Čabianskeho kalendára

Poznamenávame, že v jednom ročníku niektorí autori mali aj viac príspevkov, niekedy až 5–6.

i) Osobitnou zaujímavou témou je výchova k národnostnému povedomiu, v čom mal kalendár sčasti pozitívny, sčasti negatívny vplyv. Je nesporné, že slovenským jazykom, regionalistickými a národopisnými príspevkami, básňami, tvorbu ľudových autorov rozvíjal národnostné povedomie nášho slovenského ľudu, ale od tridsiatych rokov takmer celkom zanedbal uverejňovanie diel najväčších slovenských spisovateľov.

Kalendár dobre charakterizoval istý kritik z Československa keď napísal: „Čabiansky kalendár... z hľadiska jazyka je dobrý, nájdu sa v ňom znaky čabianskeho nárečia, aj pravopis je vyhovujúci. Na rozvíjanie slovenského povedomia však nie je vhodný. Prispôsobuje sa daným podmienkam. Napriek tomu je jeho význam v tom, že čitatelia neodvyknú od slovenskej litery“.

Preložil: Ch.

Čabianska perla

PAĽO BOHUŠ

Ako stračinôžka, ako divý mak
a zrelý klas,
také je to pekné, jednoducho pekné.
Ako čabianska perla z dedovho vinohradu,
ktorej na úslní
sladká duša mäkne.

Jediná perla, ktorú som v živote zdedil
a k tomu, aká!

Keď zavítala medzi jeho hrozná,
môj dedo zhíkol: Na teba som čakal,
hosana, sláva,
šťastný kto ťa pozná.

To ho tvoj úsmev krotký zvládol,
keď Panóniou popri Čabe
nadol
išiel si hľadať sýtejší domov,
on, človek z hôr.

Ó, štebot spevavého vína
v korunách morušových stromov
čo má hniezda,
sprčni na ustatého pútnika.

Čabianska jasná hviezda
zasvieť mu na cestu!

/Báčsky Petrovec/

Čabiansky kalendár a Národný kalendár – ľudové kalendáre dolnozemských Slovákov

JÁN SIRÁCKY

Ak kalendáre na území Slovenska mali mimoriadne dôležité osvetové, národnokultúrne i národnobuditeľské poslanie, ich jestvovanie a pôsobenie v krajoch i krajinách mimo materského územia Slovákov nadobúdali aj širšie národnouvedomovacie i národnozáchovné rozmery. Veď v nejednom prípade boli často jediným slovenským tlačným slovom, ktoré aspoň raz ročne zavítalo do slovenských rodín a poučalo i zabávalo ich v materinskej reči.

Ich znásobené poslanie na Dolnej zemi možno sčasti prirovnať k pôsobeniu či posaniu slovenského ochotníckeho divadla a možno povedať, že ak ochotnícke divadlo plnilo v slovenskom národnom živote vôbec dôležitú kultúrnu i spoločenskú misiu, táto sa v podmienkach odtrhnutosti a vzdialenosti od materského etnika znásobovala a nadobudla osobitný význam pri vzdelávaní slovenského dolnozemského ľudu v jeho materinskom jazyku, čo bolo mimoriadne dôležité v podmienkach jeho života v inonárodnom obklúčení.

Pripomeňme si, že dolnozemskí Slováci, ktorých predkovia opúšťali územie Slovenska z najväčšej časti ako sťahujúci sa poddaní roľníci i želiari od konca 17. storočia a najmä v 18. storočí, mali až do konca prvej svetovej vojny v podstate rovnaký osud ako Slováci vo vtedajšom Hornom Uhorsku, na terajšom Slovensku. Avšak až do urbárskej regulácie Márie Terézie v sedemdesiatych rokoch 18. storočia ich hospodárska situácia bola vcelku lepšia a poddanská závislosť menšia ako na Horniakoch, keďže sa na Dolnej zemi stali zmluvnými poddanými s právom sťahovania. Napriek tomu, že spomínaná urbárska regulácia zhoršila ich celkové postavenie, hospodársky silneli, o čom svedčí aj skutočnosť, že ľudnaté osady na Dolnej zemi (Čaba, Sarvaš, Slovenský Komláš, Nyíregyháza) sa dokázali vykúpiť z poddanstva už pred jeho všeobecným zrušením roku 1849. Napriek stupňujúcej sa maďarizácii predstavovali dosť dlho kompaktné slovenské ostrovy, do ktorých, hoci neľahko, prenikala aj slovenská spisba. Zdroje ich materinskej národnej kultúry dlho ostávali na Slovensku (a iba čiastočne a neskoršie pô-

sobili aj z Pešti): aj pre značnú vzdialenosť aj pre iné príčiny slovenská tlač i literatúra však iba sporadicky prichádzala medzi slovenský roľnícky ľud na Dolnej zemi.

Vieme, že národnokultúrna i osvetová činnosť medzi slovenským dolnozemským ľudom dlho zostávala v rámci evanjelickej cirkvi, ktorá bola aj v neskoršom období prudkej maďarizácie významným činiteľom pri šírení slovenského slova, a tým aj zachovávaní národného povedomia, vedomia o pôvode ako aj o sebe dolnozemských Slovákov nielen za Rakúsko-Uhorska, ale, ako o tom svedčí aj Čabiansky kalendár, i v oveľa ťažšej národnostnej situácii Slovákov v békéško-čanádskej oblasti v období horthyovského Maďarska.

Nemáme vedomosti o tom, že by, s výnimkou Lichardovej Domovej pokladnice, poznali v uvedenej oblasti prvé slovenské kalendáre (Palkovičov či Fejérpatakyho-Belopotockého). Základné a skromné čitateľské potreby väčšiny dolnozemských Slovákov uspokojovala náboženská literatúra: Kralická biblia, Transcius či evanjelický Spevník, miestami tzv. postily a iné náboženské knihy. K týmto už neskoršie pribúdajú kalendáre, cirkevné i svetské, ktorých obľuba postupom času vzrastala.

A. – Čabiansky kalendár

V dôsledku nového štátoprávneho usporiadania po rozpade Rakúsko-Uhorska, keď vzniklo viac tzv. nástupníckych štátov, najväčšia časť dolnozemských Slovákov sa dostala do horthyovského Maďarska. Z početne najsilnejšej békéško-čanádskej skupiny Slovákov sa do Rumunska dostal iba Nadlak. Slováci vo Vojvodine pripadli novovzniknutej Juhoslávii.

V najťažšej situácii z národného i sociálneho hľadiska sa ocitli Slováci v Maďarsku. Známy zlovestný biely teror s osobitnou krutosťou zasahoval najmä slovenské obyvateľstvo.

Ak ich zhoršenú národnú situáciu premietneme napr. do oblasti školstva, môžeme uviesť, že kým na území trianonského Maďarska bolo pred prvou svetovou vojnou 44 slovenských cirkevných škôl (najviac práve v békéško-čanádskej oblasti), roku 1919 ostala iba jedna slovenská a 43 zmiešaných maďarsko-slovenských (tzv. typ C) a od roku 1923 sa slovenčina ako predmet vyučovala len v 29 školách. V Békéšskej Čabe sa v šk. roku 1931/32 1815 žiakov učilo len po maďarsky a iba 1435 žiakov sa učilo aj po slovensky, avšak len čítanie, písanie a náboženstvo. Školy všetkých stupňov sa stali účinným nástrojom maďarizácie.

Za takejto situácie bola obdivuhodná odvaha čabianskeho evanjelického farára-dekana Ľudovíta Žigmunda Szeberényiho začať vydávať v slovenskej reči Čabiansky kalendár. Zaslúžilý dlhoročný kňaz najväčšieho evanjelického zboru na Dolnej zemi si zrejme uvedomil, že novým štátoprávnym usporiadaním po prvej svetovej vojne sa pre-rušili styky békéšsko-čanádske Slovákov s ich materským etnikom a že budú čoraz viac odkázaní na vlastné sily i možnosti. Z historického pohľadu je zaujímavé, že prvý ročník Čabianskeho kalendára vyšiel v období, keď Čaba a okolie boli obsadené rumunským vojskom (Rumuni boli dosť naklonení tamojším Slovákom) roku 1920 a mal iba 20 strán, pričom prevažovala kalendárna časť.

Postupne rozsah Čabianskeho kalendára (ako o tom svedčí príspevok J. Dedinského) narastal na 120–130 strán a aj jeho obsah nadobúdala na zaujímavosti. Pomerne dlho autormi článkov bol najmä redaktor Ľ. Ž. Szeberényi, ktorý sa popri náboženskej problematike zaoberal aj národohospodárskymi otázkami a Martin Morháč, ev. farár v Budapešti. Z historických príspevkov bol v rokoch 1922–1925 uverejňovaný rozsiahlejší materiál pod názvom Založenie mesta Čaby, zostavený z prác prvého historika dolnozemske Slovákov Ľudovíta A. Haana, autora známych Pamätností Békéš-čabánskych. Bol uverejnený aj pozitívny príspevok o učiteľovi slovenského dolnozemskeho ľudu v hospodárskej a pedagogickej oblasti, sarvašskom Samu- elovi Tešedíkovi.

Od roku 1932 uverejňoval v Čabianskom kalendári zaujímavé národopisné príspevky ev. farár v čabianskych Viniciach (Jamine) Ladislav Linder, ktorý nimi upozorňoval na bohatú ľudovú tvorivosť dolnozemske Slovákov aj mimo Békéšskej Čaby. Z národopisných príspevkov treba spomenúť aj Szeberényiho článok o priadkach a príspevok J. Kokavca z Medgyesegyházy o mlátení obilia. Je zaujímavé, že boli uverejnené aj dva národopisné príspevky o Slovákoch v Báčke (vtedy patriacej Juhoslávii), a to: O dolnozemskej svadbe a Zabíjačka v Petrovci. Redaktor tieto príspevky objednal a zaradil iste aj preto, že aj v radoch juhoslovanských (podobne ako rumunských) Slovákov mal Čabiansky kalendár viac čitateľov.

Čabiansky kalendár uverejňoval aj slovenské ľudové piesne predovšetkým z Čaby. Boli to jednak piesne, ktoré zbieral tamojší rodák Ján Sekerka spolu s Jurajom Baukom, vedúcim Evanjelického cirkev- ného kníhkupectva, ktoré malo veľkú zásluhu na šírení slovenského tlačeneho slova. Texty i nápevy slovenských ľudových piesní mali i v období ťažkého národnostného útlaku aj širší sebazáchovný vý-

znam. Čabiansky kalendár v rokoch 1931–1940 uverejňoval aj čabianske piesne zapísané skladateľom Jankom V. Žofinom (J. Valašťanom-Dolinským) počas jeho tunajšieho pôsobenia.

Veľkou zásluhou prvého dlhoročného redaktora L. Szeberényiho (v čom ako redaktor pokračoval jeho syn Gustáv, resp. aj Michal Francisci) bola skutočnosť, že stránky Čabianskeho kalendára ponúkol slovenským ľudovým tvorcom z Békésskej Čaby, ale neskoršie aj z ďalších slovenských dolnozemských osád (Sarvaša, Slovenského Komlóša, Pitvaroša, dokonca i z Nyíregyházy). Jednoduchí roľníci i poľnohospodárski robotníci cítili potrebu podeliť sa s čitateľmi o svoje životné pocity i skúsenosti, o svoj neľahký osud prostredníctvom básní či poviedok. Táto ojedinelá slovenská ľudová spisba zohrala v ťažkom období života Slovákov v Maďarsku pozitívnu úlohu svojou existenciou vtedy, keď tamojšia málopočetná slovenská inteligencia nemohla alebo nechcela literárne tvoriť v materinskom jazyku. (Pamiatku na týchto vzácných ľudových tvorcov na čele s Jánom Gerčim zachováva kniha *Ozveny rovín*, zostavená Ľubicou Bartalskou, známa po celej Dolnej zemi).

Ako cirkevná ročenka Čabiansky kalendár prinášal aj články o minulosti jednotlivých slovenských evanjelických zborov nielen z Dolnej zeme, ale napr. aj z Pilíša, obsahujúce aj širší materiál o živote Slovákov v Maďarsku.

A tak môžeme vo všeobecnosti povedať, že Čabiansky kalendár vo významnej miere ovplyvňoval život Slovákov v Maďarsku aj mimo Dolnej zeme a že aj v súčasnosti predstavuje dôležitý písaný prameň k poznaniu ich života v období svojho vychádzania (posledný ročník vyšiel roku 1848).

B. – Národný kalendár

vychádzal ako ročenka pre juhoslovanských Slovákov vo Vojvodine v rokoch 1920–1941, ako aj pre Slovákov v Báčke v období maďarskej fašistickej okupácie v rokoch 1942–1944.

Jeho vznik podnietili podobné pohnútky ako v prípade Čabianskeho kalendára: aj Slovákov v Juhoslávii oddeľovali po roku 1918 od Československa a Slovenska (dokonca dvojnásobné) hranice, aj títo ostali v národnokultúrnom ohľade odkázaní v tomto období predovšetkým na vlastné sily, hoci v priaznivejších podmienkach nového juhoslovanského štátu.

Je príznačné, s akou vervou sa juhoslovanskí Slováci pustili do zakladania slovenskej kníhtlačiarne už koncom roku 1918, keď sa na

porade v Báčskom Petrovci uzniesli: „Teraz, keď všetky utláčané národy, teda i my, Slováci – dostaneme prislúchajúce práva, keď nám je umožnené vzdelávať sa v našej materčine a keď tlačené slovo naše je rovnocenné s inými, rozhodli sme sa založiť slovenskú kníhtlačiareň, ktorej cieľom bude vydávať tlačivá všetkého druhu a vydávať slovenské knihy a časopisy“. Od slov nebolo ďaleko k činom: vo februári 1919 na ustanovujúcom zhromaždení mohli už prijať stanovy Kníhtlačiarne účastinárskej spoločnosti v Petrovci, ktorá slúžila potrebám nielen Slovákov v Báčke, ale aj v Banáte a Srijeme. Roku 1919 bola už schopná tlačiť aj noviny Dolnozemský Slovák a Národnú jednotu a vytlačila aj prvý ročník Národného kalendára na rok 1920. Jeho zostavovateľom (podobne ako ďalších piatich ročníkov) bola redakčná rada na čele s petrovským ev. farárom Samuelom Štarkem, od roku 1935 aj predsedom Matice slovenskej v Južoslávii.

Prvé ročníky Národného kalendára však nesplnili očakávanie: boli zahľadené viac do minulosti než do súčasnosti. A hoci v ňom vyšlo niekoľko hodnotných historických príspevkov o minulosti juhoslovanských Slovákov najmä od Jozefa Maliaka, Andrej Labáth zasvätené písal o dejinách kníhtlačiarstva a uverejnil aj cennú Kroniku nášho národného života v rokoch 1918–1923, Národný kalendár nereagoval dostatočne na aktuálne hospodárske problémy života Slovákov v novom juhoslovanskom štáte. To sa ukázalo najmä roku 1925, keď obchodná firma Tomáš Labáth a spol. vydala dobre zostavený Hospodársky kalendár (vyšiel iba jeden ročník), ktorý pripravil do tlače vtedajší správca kníhtlačiarne Andrej Labáth a ktorý sa rýchlo vypredal na úkor Národného kalendára. V dôsledku toho správa kníhtlačiarne poverila redakciou Národného kalendára správcu Andreja Labátha, ktorý ho s úspechom zostavoval do roku 1934, do svojej predčasnej smrti. Od roku 1935 do roku 1941 Národný kalendár zostavoval široko vzdelaný a demokraticky orientovaný profesor petrovského gymnázia dr. Andrej Sirácky, ktorý úspešne nadviazal na pozitíva Labáthovho obdobia a tieto ďalej znásobil. Jeho zásluhou sa z Národného kalendára stala ročenka reprezentujúca vskutku ľudové čítanie, istý druh letopisu života juhoslovanských Slovákov na vysokej úrovni. Na jeho stránkach sa odzrkadľovali problémy ich hospodárskeho, politického, predovšetkým ale intenzívneho menšinového národnokultúrneho i osvetového života, ovplyvňujúc početných príslušníkov slovenskej menšiny v pozitívnom a pokrokovom duchu tak vo vzťahu k Československu ako ich starej vlasti, ako aj vo vzťahu k pokrokovým demokratickým silám juhoslovanskej spoločnosti.

Tento príspevok neposkytuje priestor na jeho širšiu obsahovú analýzu. Preto spomeňme aspoň, že popri národohospodárskych a národnokultúrnych otázkach sa venoval aj problematike zahraničných Slovákov v zámorí i v európskych krajinách (najmä vystažovalcom z radov juhoslovanských Slovákov), každoročne uverejňoval Kroniku nášho národného života, ktorá je aj v súčasnosti významná pre poznanie ich života v medzivojnovom období. Z dejín juhoslovanských Slovákov uverejnil viac hodnotných príspevkov najmä roku 1940.

Národný kalendár (spolu s literárnym a kultúrnym časopisom *Náš život*, vydávaným od roku 1933 Maticou slovenskou v Juhoslávii) je aj významným prameňom pre sledovanie rozvoja literárnej tvorby tamojších Slovákov: poskytol priestor aj zakladateľom modernej poézie juhoslovanských Slovákov Jurajovi Mučajimu a dodnes tvoriacemu Pavlovi Sabovi Bohušovi.

Medzivojnové ročníky Národného kalendára v reláciách ostatných krajských kalendárov treba vysoko hodnotiť čo do ľudovýchovnej orientácie, širokého zamerania i dosahu (v tridsiatych rokoch vychádzal v počte 6000–7000 výtlačkov, čo pre približne 70 000 Slovákov v Juhoslávii bol úctyhodný náklad), ako aj prameňa pre poznanie minulosti i vtedajšieho života juhoslovanských Slovákov, usilujúcich sa o zachovanie i rozvíjanie svojej národnej svojbytnosti v pomerne priaznivých, avšak nie vždy prajných podmienkach kráľovskej Juhoslávie.

Aj v období okupácie Báčky horthyovským Maďarskom sa podarilo udržať vydávanie Národného kalendára. Zostavoval ho obetavý Michal Labáth, vtedajší správca petrovskej kníhtlačiarne. Hoci poplatné duchu doby, aj vojnové ročníky obsahujú viac pozitívnych príspevkov prekračujúcich rámec nutnej poplatnosti a sčasti nahrádzovali aj zaniknutú Národnú jednotu.

*

Obidva uvedené dolnozemske kalendáre, vzácné najmä svojim ľudovýchovným zameraním na potreby slovenského ľudu majú už dávnejšie svojich pokračovateľov: *Náš kalendár* v Maďarsku a *Ľudový kalendár* v Juhoslávii.

Keď čabianski i iní dolnozemskí Slováci cítia potrebu obnoviť vydávanie Čabianskeho kalendára po štyridsiatich troch rokoch, v tomto šľachetnom úsilí im treba zaželať veľa úspechov.

PRÍSPEVKY ZO STARŠÍCH ROČNÍKOV ČABIANSKEHO KALENDÁRA

Kronika čabianska

- 1718 – Založenie terajšieho mesta Čaby. V tomto roku prišli prví obyvatelia z Novohradu, z Hontu a z Gemera.
- 1735 – Povstalci pod vodcovstvom Pera vyrabovali Čabu.
- 1745 – Malý chrám bez turni bol vystavený.
- 1751 – Povstala tunajšia katolícka cirkev.
- 1753 – Viacej rodín odišlo na Níred'házu – a založili tam evanjelickú cirkev.
- 1765 – Boly vymerané najstaršie vinice.
- 1785 – Vystavená bola stará veža.
- 1807 – Založený bol uholný kameň veľikého chrámu.
- 1817 – Veľiká drahota. Käbel' žita predávali po sto zlatých.
- 1821 – Postala nezjednocená récka cirkev.
- 1824 – Dňa 29. júna veľiký chrám slávnostne bol vysvätený.
- 1831 – Od 9. júla až po 27. august prvá veľiká kolera. Zomrelo 2019 osôb.
- 1834 – Zemetresenie.
- 1845 – Dňa 31. decembra Čabänia odkúpili sa od urbáru. Mali zaplatiť 802 tisíc zlatých.
- 1863 – Neobyčajná suchota a bieda.
- 1873 – Ostatná veľiká kolera.
- 1888 – Veľiká povodeň.
- 1890 – Prvá artézská studňa na pläci hotová.

(Čabiansky kalendár na rok 1935)

Stavba malého chrámu

SÁMUEL TEŠEDÍK, 1745–1749

Po odchode farára znamenitého Buriana, povolala osíralá cirkev na miesto jeho muža mladého, v ten čas slova Božieho kazateľa v Alberte v Peštianskej stolici ležiacej, Sámuela Tešedika.

Muž tento horlivý a zvláštnymi darmi ducha obdarený – jehož pamätná doska je tam v malom chráme pri kazateľnici – možno povedať, že bol druhým zakladateľom a pravým apoštolom čabianskeho cirkevného sboru.

Tento výtečný muž Boží narodil sa v Púchove, v Trenčianskej stolici. Rodina Tešedíková pochádzala z Moravy, odkiaľ predkovia jeho, pretože vieru svoju evanjelickú opustiť nechceli, vysťahovať sa museli. S ťažkým srdcom opúšťali Tešedikovci vlast' otcov, hľadali novú vlast', v nej by slobodne mohli slúžiť Bohu. Stará vlast' mnoho stratila, nová vlast' mnoho vyhrala, lebo odhliadnúc od Sámuela Tešedika, čabianskeho kňaza, syn jeho mladší Sámuel Tešedik, sarvašský farár, bol svetochýrnym mužom na poli poľného hospodárstva a vnuk jeho inžinier, najmladší Sámuel Tešedik dozeral a radu dával pri stavbe veľkého chrámu cirkve čabianskej.

Tešedikovci boli mužovia pevného presvedčenia. U nich viera evanjelická prenikla celú dušu. Dúfali v Hospodina a verili vo víťazstvo pravdy. Z otca na syna prešlo to presvedčenie, že po ceste Božej chodiac aj v najväčšej úzkosti, Hospodin im spomôže. Predávni predkovia jeho z Púchova raz išli do Viedne, aby tam prosili povolenie svojho remesla u cisára. Už sa blížili k veľmestu, keď sa spamätali, že čo budú tam robiť, ak cisár nebude doma a oni dlhší čas musia čakať na návrat jeho, lebo nevzali so sebou viac peňazí. V jednej hore, pod samým mestom, oddýchli si a tu jeden vták z jedného duba vyďobal toliar a spustil zo stromu – išli ta, lezli hore, a našli v dube skrytých 300 strieborných peňazí – takto ich Hospodin zaopatril s peňazmi a oni za dlhší čas mohli čakať cisára, ktorý ich žiadosť milostive splnil.

Keď Tešedik na Čabu prišiel a zaujal úrad farársky, prvá starosť bola na miesto z váľkov postavenú a už rúcajúcu sa modlitebnicu nový z pálených tehál vymúraný chrám postaviť – ale bez túrne, lebo túrnu v tom čase za panovania kráľovnej Márie Theresie postaviť nebolo slobodno evanjelikom v Uhorsku. Táto kráľovná nechcela dať nikdy

úplnú slobodu evanjelikom, a keď už cítila, že sa jej smrť približuje, ešte aj vtedy písala svojmu synovi Jozefovi: „Neprestávam modliť sa k Bohu, aby ťa zachránil toho, aby si ty v celej monarchii dovolil slobodu vyznania viery, lebo to by bolo najväčšie nešťastie, ktoré by zastihnúť mohlo túto krajinu.“ Ale Jozef II., keď nastúpil trón cisársky, nenasledoval radu matkinu, chcel, aby pod jeho berlou nikoho neprenasledovali za náboženstvo.

Čabänia už pod farárstvom Buriana zadali prosbu k najvyššej krajinskej vrchnosti skrze stoličného fiškusa, aby im dovolili chrám bez túrne z pálených tehál vystaviť. Ale takéto záležitosti neponáhľali sa v ten čas rýchle vybaviť, lebo považovali to za vec veľmi povážlivú, mysliac, že ak to Čabänom dovoľia, musejú aj iným to isté dovoliť – a kto vie, aký zmätok bude z toho v celej krajine. Takáto slepota panovala v ten čas v srdciach vysokých hodnostárov!

Tešedik chcel dobre započat vec. Počul v jeseni roku 1744-ho, že zemský pán a hlavný župan Ferenc Harruckern baví sa v Dule. V sprievode niekoľkých cirkevníkov svojich šiel do Duly k hlavnému županovi prosiac ho, aby dovoľil Čabänom postaviť chrám z pálených tehál bez turne. Zemský pán prijal mladého farára a jeho cirkevníkov vľúdne a pozorne počúval slová jeho, ale potom predsa poznamenal: „Čo povie verejná mienka, ak sa ľudia dopočujú, že na Čabc stavajú evanjelici chrám nie z blata, nie z váľkov, ale z pálených tehál? Nech len z váľkov postavia chrám a z vonku nech ho veľmi neokrášľujú.“ Tešedik smutne sa na Čabu navrátil, ale preto nezúfal a ďalej povzbudzoval cirkevníkov, aby pilne chystali všetko, čo je k stavbe chrámu potrebné. Nezadlho potom počul Tešedik, že direktor pánstva Gosetz, ktorý bol evanjelikom, práve v Dule sa zdržuje, išiel tedy s viacerými cirkevníkmi k nemu, prosiac ho, aby ich prosbu strany dovolenia stavby chrámu podporoval u zemského pána. Gosetz so sudcom pri kráľ. tabuli Jozefom Rudnyánszkym spolu prosili zemského pána, aby dovoľil Čabänom z pálených tehál chrám stavať, lebo aj iní zemskí páni to dovoľili, ba ešte aj kaločský arcibiskup dovoľil svojim kalvínskym poddaným, aby si chrám z pálených tehál postavili.

Takto zemský pán dovoľil, aby Čabänia postavili chrám z pálených tehál. Začiatkom roku 1745 do fundamentov potrebné kamene došikovali z aradských vrchov. 26-ho apríla začali fundament kopať. Ale vtedy zastavila prácu stoličná vrchnosť. Voľakto obžaloval Čabänov pri stoličnej vrchnosti, vidiac aké veľké kamene vozia k stavbe chrámu, že Čabänia idú aj vežu stavať, čo vtedy evanjelikom bolo prísne zakázané. Tešedik osvietil vrchnosť stoličnú, že Čabänia nechcú

vežu staväť, ale chcú, aby im chrám bol na pevnom fundamente založený. Stoličná vrchnosť na sľub Tešedika vzala zákaz stavby nazad, a tak Čabänia 28-ho apríla položili základný kameň a celá cirkev tam shromaždená zaspievala tú krásnu pieseň: „Všickni jenž skladají.“

Stavba chrámu rýchle napredovala, ale tak Tešedik, ako cirkevníci jeho ešte vždy obávali sa toho, že vyššia krajinská vrchnosť zastaví stavbu. V tomto roku veľký pán, v dvore cisárskom obľúbený knieža Anton Grassalkovich, sa bavil v susednej Dule. Tešedik spolu s niekoľkými cirkevníkmi učinil poklonu u neho prosiac ho, aby pri najvyššej vrchnosti svoj vplyv použil, a zastával Čabänov, aby pri stavbe chrámu nemali viacej žiadnu prekážku. Knieža uspokojil Čabänov tak prihovoriac sa im v maďarskej reči: „Én csak azt mondom, építsen kien-tek jó, erős matériából az épületet.“ Tešedik potom s tou istou deputáciou navštívil aj stoličných pánov, a tí ho uspokojili, že ani zemský pán, ani veľkováradský katolícky biskup nemá nič proti stavbe.

Obava Tešedikova nebola bezzákladná. Práve z Viedne sa navracajúci Gosetz vyprával, že vo Viedni v najvyšších kruhoch mnohí pojednávali o tom, či smel Harruckern dovoliť čabianskym evanjelikom, aby z pálených tehál si postavili chrám; ale gróf Battyány s tým utišil slepých pápežských horlivcov, že kde evanjelici slobodne smú vyznávať svoje náboženstvo, tam neslobodno im prekážku robiť ani v tom, ak si oni chrám z pálených tehál chcú postaviť.

Na konci roku 1745 bol kostol hotový. Bol to v tom čase najkrajší chrám evanjelický v tomto kraji – kde ani jeden chrám zo starých časov nebol už pri celosti, lebo Turci nepálili tehly, a keď dakde chceli z pálených tehál niečo staväť, upotrebili k tomu tehly zo starých chrámov kresťanských.

A staväť tento chrám nielen pre vtedy ešte panujúcu náboženskú neznášanlivosť bolo ťažko, ale aj preto, že všetku látku k stavbe potrebnú z ďaleka museli sem priviezť. Piesok dovezli z Maruše, z Aradu, dosky a laty i klince z Pešti, obloky zo Szegedinu. Drevo a kamene, tehly stály 1126 zlatých, murárom platili 647 zlatých, kresárom 217 zlatých, stolárom 160 zlatých a oblokárom 50 zlatých. Cirkevníci oferovali na stavbu chrámu 2200 zlatých, krem toho pomohli s furmankou a ručnou prácou. Hlavné múry sú aj dnes tie isté v prostriedku chrámu, vzdor tomu, že od roku 1745 tento chrám základne bol reparovaný. Obloky boli menšie ako dnes, tie roku 1859 urobili väčšími. Roku 1745 na deň Martina posvätili chrám, prvý raz držiak v ňom predpoludním a popoludní služby Božie. Predpoludním zpred oltára kázal sám Tešedik na základe týchto slov apoštola Pavla: „Zďalší ne-

víte, že chrám Boží jste, a Duch Boží v vás přebývá? Jestližeť kdo chrámu Božího poškvřňuje, tohoť zatratí Bůh; neboť chrám Boží svatý jest, jenž jste vy.“ (I. Kor. 3, 16–17). – Z kancľa kázal Matej Markovič, sarvašský farár, na základe 19. kapitole evanjelia svätého Lukáša. Popoludní kázal Daniel Burian, farár v Berinčoku na základe týchto slov ev. Matúša 21. kap. verš 13: „I řekl jim: Psánoť jest: Dům můj dům modlitby slouti bude, ale vy učinili jste jej peleši lotrovskou.“

Na severnej strane chrámu uložili do múra nasledujúci nápis v latinskej reči, ktorý v slovenskej reči nasledovne zneje: „Hospodinu, našmu najmohutnejšiemu a najvyššiemu obrancovi.

Tento dom posvätený čabianski nezmeného augšburského vyznania sa pridriavajúci Slováci, na miesto starého chrámu v roku Spasiteľa Krista 1745-tom postavili. Stavbu sme započali 28-ho apríla a dokonali sme behom piatich mesiacov pod panovaním najjasnejšej kráľovnej Márie Therezie, pod panstvom a hlavným županstvom Franca Harruckerna. Postavený je z púhej štedrosti a práce evanjelického obyvateľstva, *vyznávači iného náboženstva ničím neprispeli k nemu*. Pod riadnym farárstvom Sámuela Tešedika, pod richtárstvom Jána Mekiša, za podrichtárstva Jána Máté a za prisazníctva Matúša Vician, Ďordľa Čankovski, Matúša Uňatinskí, Jána Krňak, Ondreja Molnár, Jána Bánský.

I. Král. 8. kap. 29–30, 56–58:

„Aby oči tvé byly otevrené na dům tento v noci i ve dne, na místo toho, o němž jsi řekl: Tuť bude jméno mé, aby vyslyšal modlitbu, kterou se bude modlívati služebník tvůj na místě tomto.

Budiž Hospodin, Bůh náš s námi, jako byl s otci našimi: nezemítež nás, ani opuštej. Ale nakloniž srdce naša k sobě, abychom chodili po všech cestách jeho a ostříhali přikázání jeho i ustanovení jeho a soudů jeho, kteréž přikázal otcům našim.“

Cirkev evanjelická čabianska mala tedy svoj chrám – prvý evanjelický chrám z pálených tehál postavený, ktorý je svedectvom horlivých predkov, ktorí prví v spustošenom kraji postavili mocný hrad evanjelickej viery a nábožnosti. – Ó, žeby tie do múra zamurované slová žily na večné veky v srdciach zbožných potomkov, aby sme sa tak vždy rozpomenuli, že aj my v tomto búrlivom svete pevne máme stáť na tom apoštolskom a prorockom základe, v ňom je uhelný a základný kameň Kristus Ježiš!

Tešedik sa neuspokojil s tým, že vystavili chrám z tehál, on chcel postaviť chrám živý v srdciach veriacich, čo sa tomuto horlivému mužovi Božiemu aj skutočne podarilo.

On uviedol prísny poriadok v cirkvi. Ľudia zo všetkých strán horného Uhorska sem prišli, doniesli so sebou na tento v tom čase ešte divý kraj nielen dobré obyčaje, ale aj zlé, preto bola potrebná prísnosť, ktorú Tešedík dokazoval a uviedol. Keď mladoženici do kostola prišli, svadobníci okolo kostola strieľali. Keď mladoženici pred oltárom k prisaha kľakli, staré ženy prstom ukazujúc na nich kričali: „Pú – pú.“ Bola to z pohanských časov pozostalá obyčaj. Tešedík prísne zakročil proti nej a ľudia opustili tieto zlozvyky.

Dva razy, v nedeľu predpôstnu a v 12. nedeľu po Trojici z kancľa prečítal: „Porádek a ustanovení církevní, jako se každý křesťanský člověk v rozličných případech církevních, ku příkladu při svatém křstu, při svátosti večere Páně, a těm jiných podobných spravovati a držeti má.“

Aká bola Čaba zovnútorne toho času, keď Tešedík tu úradoval? – Cinterin bol tam, kde sme my ulicu poznali pod menom na Starom cinterine. Jedna fara bola na mieste hornickej fary. Jedon sklep bol v celom meste, tam okolo toho miesta, kde bola hornická krčma. V tomto sklepe predával rozličné veci jeden Grék z mesta Athen sem prišlý. V tom čase v tomto kraji neboli ešte židovskí kupci – ale grécki. To bol na ten čas hlavný punkt mesta. – Príliš mnoho zemi neobrábali. Celý Gerendáš bola veľká a požehnaná pustatina, v nej sa krásne statky pásly. Obyvatelia zo statkov mali najväčší dôchodok. Domy boli jednoduché, domčoky z váľkov postavené a trstinou pokryté, ktorá trstina tu v blízkosti riasla, a bola veľmi lacná.

Z cirkevných zápiskov vidno, že cirkev peňažne v tom čase hodnými sumami podporovala tých evanjelických a kalvínskych farárov, ktorých pre ich vernosť evanjelickú prenasledovali – a takí boli kresťanského zmýšľania Čabänia, že raz podporu dali z cirkevnej kassy aj jednomu slepému plebánovi, ktorý z Piatich Kostolov týmto krajom cestoval.

Na konci úradovania Tešedíka cirkev dve školy mala. V týchto školách učili sa diatky popri materinskej reči slovenskej a latínsky, ktorá vtedy ešte štátna reč bola.

Škoda, že horlivý Tešedík len za tak krátky čas mohol byť čabianskym farárom. Roku 1749 mesiaca apríla, po krátkej nemoci, dokončil svoj požehnaný zemský život. 9-ho apríla so slzami odprevadila tohoto verného pastiera vďačná cirkev k hrobu. Pochovali ho v malom chráme, pod oltár – tam kde je dnes organ od dverí na ľavú stranu.

Ako chytali na Kereku u Áchimov roj?

Na Kereku u Áchimov už tlačbu skončili,
„Mladú nevestu“ hneď ráno boli vypravili.
Pretiahli ju do susedov, nak teraz tým práši,
Veď ju s radosťou čakajú na každom šálaši.

U Áchimov je už ticho, všetko poriadili
A požehnanú úrodu domov odvozili.
Na veľkom sálaši ostal len Jano Petrina,
Starý bíreš Áchimovcom už dávna rodina.

Pod jeho rukou tu slúži jedon bíreš mladší,
Aj dvoch kondášov tu drží gazda na sálaši.
Títo pasú statok, svine; bíreši pracujú,
By všetko bolo v poriadku, na čo starosť majú.

Osobitne Ján Petrina má na všetko starosť,
Keď je tu všetko v poriadku, z toho má on radosť.
Ešte aj veľkú záhradu on musí pokopať,
Aj na tie pilné včeličky musí dozerať.

Veru v tej veľkej zahrade nerastie burina,
Lebo burinu v zahrade netrpí Petrina.
Tie krásne, veľké brečtány po kraji zahrade
Vypínajú sa vysoko sťa veža na hrade.

Raz, keď si už ku poludniu za stôl chceli sadať,
Malý kondáš hrozným hlasom takto počne kričať:
„Báľa Jano, poďte že sem, voľač vám prezradím,
Na tom vysokom breštáne ja veľký roj vidím!“

Náš Petrina tam nahá stôl, hneď rozkaz vydáva:
„Tú veľkú lojtru doneste, čo pri stohu býva!“
On ale doniesol jedon nový koš z komore
A hneď všetci štyria boli už tam na hotove.

„A teraz tú lojtru rezko k breštánu priložte,
A vy dvaja tento prázdny koš pod roj pridržte!
Ja výjdem hor na tú haluz a tam štráng uviažem,
Veď ja tomu hneď, na skutku iste odpomôžem!

„Len vy majte veľkú starosť; keď ja ,no možť skríkнем,
Vtedy ja aj tú haluz s pravou nohou zdúpnem.
A ty Paľo pomykneš štráng, tak roj spadne dolu
Do toho prázdneho koša, a ja zídem dolu!“

Keď takto už rozkaz vydal, spýtal sa ich ešte:
„Či ste sa už pogaľchali, každý je na mieste?“
Keď mu túto „v poriadku je“ zakričali hlasne,
„No možť“ dúpne, a hneď Paľo rezko štráng potiahne.

Lež ale: prask! tá haluz, na ktorej stál Petrina
Na skutku sa v tej minúte bola odlomila.
Náš Petrina sfrkol dolu a roj spadol na nich.
A tie včely nahnevané dali sa hneď do nich.

„Jaj, pre Boha! Báťa Jano!“ Na pomoc volajú,
Ale včely na tento krik veru nič nedajú.
Doštípu ich všetkých veľmi, bežia von z zahrady,
Od boľasti si nevedia veru ani rady.

Hlava im hneď tak napuchla, ako ten okovnáč,
Sedí smutný, namátaný Petrina neborák!
Aj kondáši, mladší bíreš smutne pozerajú.
Jeden na druhého, ale sotva sa poznajú.

*

Ale čas je dobrý lekár, všetká bieda prešla,
no od chytania roja vôľa im odišla.
Budú to často spomínať, že aký to bol boj,
Keď chytali na Kereku u Áchimov ten roj.

Veľká povodeň na Čabe roku 1888

Roku 1887 už v sobotu pred prvou adventnou nedeľou počal sňah padať. Zima tuhá bola, tak že ak aj bol niekdy menší odmák, vždy hrubšia a hrubšia plachta prikryla zem. Už bolo 1-ho marca a tá plachta sňahová nebola tenšia. Okolo 10-ho marca počal sa sňah spúšťať a to zrazu, takže temer celý sňah za dva dni sa spustil a všade voda stála. Sňah sa počal topiť aj na brehoch sedmohradských, odkiaľ naše Kereše svoj pôvod berú.

Keď z jari roku 1888 počala voda v Kerešoch a v čabianskom kanále Kereša riasť, ľudia sa počali báť, lebo vedeli, že cez celú zimu veľa sňahu spadlo.

Na Čabe povrávali, že Kereš na Doboze dnes zajtrá vystúpi z brehov, lebo že už len z telka vedia s násypmi (gátmi) hatiť vodu, aby sa nerozliala po poliach tamejších. Naraz bolo počuť, že voda pretrhla násyp na južnej strane Kereša pri Doboze. Dobožania už v zime povrávali, že na jar bude povodeň a Čabania žartovne odpovedali: „Nebojíme sa povodne, veď na Čabe je toľko kľbás, že z kľbás spravíme násypy a zastavíme vodu“. Nie je dobre s takými žartami sa tešiť, keď je nebezpečenstvo pred dvermi, a kto sa chvastá, ten býva obyčajne zahanbený.

Voda pretrhla južné násypy (breh) pri Doboze a tak obec Doboz, ktorá behom mnohých rokov toľko trpela od povodní, v tomto roku 1888 bola zachránená. Avšak tým väčšie nebezpečenstvo hrozilo Čabe, ktorá vtedy len z telka že cele nezahynula.

Od dobožského Kereša celé more ohrozovalo Čabu a to more zaplavilo celú Marasť veľkú, takže kde je teraz mnoho malých sálašov, bola počas povodne taká veľká voda, žeby sa boly mohly aj veľké parolode po nej plaviť. Povodeň behom krátkeho času zaliala celú Marasť a porúcala všetky sálaše a ľudia so statkom ledva vedeli zutekať.

Čabania pred samým mestom, kde predtým jarmok býval, počali násyp stavať, ale ten pod okamžením zničila voda s ohromnou silou sa rútiaca. Zaplavila celú časť tak rečených Bogárházov, a napadla aj samé mesto, ktoré už len slabý breh kanálu kereškého chránil pred návalom povodne. Vrchnosť mestská a stoličná vynaložila všetko, aby kvetúce mesto Čaba nestalo sa korisťou povodne.

Na čabianskom mestskom dome vo dne v noci zasedal výbor ne-

bezpečnosti pod predsedníctvom hlavného župana Békésskej stolice, Štefana Beliczayho.

Hlavná úloha bola brehy kanála tak pripraviť a upevniť, aby voda nemohla sa vrútiť do mesta. Mladí a starí vo dne a v noci pracovali na brehoch Kereša. Ľavý breh kereškého kanála od vešejského mosta až po chotár békešký bol s doskami podopretý a ľudia tam pracovali v noci pri svetle fakieľ. Veľký bol strach, keď sa už zdalo každé hatenie vody márnym, lebo voda novú a novú cestu si našla cez breh.

Zo Segedína prišlo vojsko, pionieri, ktorí pod vedením svojich ofícierov takmer nadľudskú prácu vynaložili.

Veľké bolo nebezpečenstvo jednu noc, keď už počnúc od rána od Békešu severný vietor dúchal. Ľudia boli k tomu najhoršiemu pripravení. Na ulice postavili lode a plte a bolo vybubnované, že keď veľkým zvonom na poplach zvoníť budú, aby každý obyvateľ utekal alebo za železnicu na sálaš, alebo na vyššie a bezpečné miesto. Ponevác veľký chrám je na najvyššom mieste postavený, cirkev evanjelická otvorila svoj chrám a dovolila, aby si ľudia svoje najcennejšie veci na choroboch chrámu zachrániť mohli.

Keď ten ostrý vietor od severu (od Békeša) dúchať počal, ľudia obozretní na to mysleli, že vietor najskorej vysoký breh na chotáre medzi Békešom a Čabou pretrhne a preto zvlášť pod vedením hospodára Mateja Kováča počali násyp stavať od tretieho mosta až po hornický cinterin, a keby tento násyp v rýchlosti neboli spravili, vtedy by iste celé mesto bola zničila povodeň. Aj vojaci zo Segedínu prišli tento násyp posilniť a ho utužiť, takže ten odolal, zachoval mesto pred povodňou.

Ale tu nové nebezpečenstvo hrozilo mestu Čabe. Pán minister Baross, ktorý tak veľké zásluhy má okolo železníc Uhorska, z Veľkého Váradu dorazil železnicou na Čabu a na železničnej stanici v jednom železničnom vozni čakal zprávu o tom, ako stoja veci okolo Čabe; on mal rozmýšľať o tom, že dá zapchať to miesto, kde pri chotáre békešskom voda pretrhla breh čabianskeho kanálu, lebo že pod týmto spôsobom môže zachrániť železničnú dráhu z Čaby do Pešti vedúcu. Už aj vydal rozkaz inžinierom, aby začali dielo zapchania pretrhnutého brehu. Vtedy bývalý banský evanjelický biskup dr. Gustáv Seberény šiel k ministrovi do vozňa železničného a povedal mu, že ak svoj rozkaz nestiahne nazad, on na druhý deň, práve nasledoval prvý sviatok veľikonočný, povie z kancľa národu, aby opustil mesto, lebo že ono i tak musí zahynúť.

Minister sa neosvedčil hneď, že žiadosti biskupovej zadost' učiní,

ale po krátkej chvíli vydal rozkaz, aby nepracovali na zaplnení trhliny kanálu, ale na ochranu mesta obrátili všetku pozornosť.

Tak sa mesto retovalo z tohoto veľkého nebezpečenstva. Odvtedy ohradili mesto veľkým okružlujúcim násypom a od tých čias aj brehy Kereša sú omnoho širšie a vyššie, aby takéto nebezpečenstvo nemohlo prekvapiť mesto. Tí mužovia, ktorí v ten čas mesto spravovali, hlavný notár Sámuel Semian a rychtár Ján Kliment Siroták, ale tiež mestský merník Ernest Straka, odišli k Pánu a my povďační sme im a tým mnohým statočným robotníkom, ktorí v ten čas pracovali a ktorých mená už do zapomenutia prišli.

My požívame to, v čom mnohí pred nami tu pracovali a pracujeme, aby aj tí, ktorí za nami prijdú, nás neznámych pozhŕňať mohli.

Sz.

(Čabiansky kalendár na rok 1933)

Sedliacky doktor

Naši páni doktori nie veľmi radi to mávajú, ak jednoduchí neučení ľudia, takzvaní olejkári sa zamiešajú do ich umenia. Rozumie sa. Život nie je hračka. Len ten má právo liečiť, kto má k tomu povolanie a povolenie.

No náš doktor, o ktorom tu píšeme, nepatrí k „olejkárom“, čarodejníkom, ktorí všeliakými medovými motúzkami a vražbami vedia sprostých ľudí omámiť. Jeho umenie je len to, že šikovne vie vytknuté ruky a nohy naprávať. Keď ľudia k nemu idú so svojimi nemocami, povie im úprimne: „Ľudia moji, s touto biedou iba k pánu doktorovi! Nechcem sa do takého chytiť, čomu nerozumiem. Vytknuté ruky alebo nohy mi doneste, to vám veľmi vďačne napravím.“ V tomto je ale taký šikovný, že chýrny je v celej stolici. Hospodári vo všetkých susedných mestách a dedinách poznajú jeho meno.

Ako si osvojil toto doktorské umenie? Raz ako 16-ročný mládenec pod kukuric kopal na „Kijóši“ u panstva. Pekný jarný deň bol. Mládenci, dievčence vesele spievali na poli a v dušiach s jarnou náladou konali poľnú prácu svoju. Ako tam robili, jednému chlapcovi zle sa prihodilo. Zle vstúpil do brázdy a vytkla sa mu noha. Robotníci, robotníčky bezradní stáli okolo nešťastného chlapca, s ľútosťou počúvali

jeho jajčanie a nevedeli mu pomôcť. Náš nemenovaný mládenec chytil mu nohu, začal ju šmatkať a v tom okamžení bola už na mieste. To bol jeho prvý lekársky zázračný skutok.

Chýr jeho odrazu sa rozniesol, a od toho času ho ustavične volávali po celom meste. Nie len sedliaci, ale aj veľkí páni už viackrát zúžitkovali jeho veľkú šikovnosť.

„Ale povedzte mi, ako ste dosiahli takúto veľkú šikovnosť? – opýtal som sa ho. „Moje lekárske umenie – odpovedal, nie je v knižkách, ani v mojej hlave, ale v mojich prstoch. Od prírody v prstoch svojich mám ten zvláštny pocit, s ktorým viem uhádnuť, že čo je koreň biedy.“

Boli aj takí, ktorí mu závideli toto jeho nadanie a robili mu veľa nepríjemností. Tak si raz umienil, že už viac nebude strábiť.

Raz v jedon zimný večer dáky pán sa dostavil do jeho domu a hrozne ho nastrašil, že totiž ak nezanahá svoje zamestnania, dá ho do žalára. „Pane môj – odvetil mu – zlostný som, ak voľakomú nespomôžem, a viem mu pomôcť. Nie zo sebeckta to robím, ale z lásky. Lútosť mám nad ubiedenými.“ Pán sa presvedčil o jeho nevinnosti, a ľudia mu od toho času pokoj dajú.

(Čabiansky kalendár na rok 1933)

Čo son ja počuv od mojich otcov o starej Čabe

(V čabianskom nárečí)

Keď prví Slováci prišli na túto zem na kočoch, so ženami, s deťmi, zastáli tan, de je teraz várošský dom, tak son počuv od starších otcov. Tu sa složili a začali si guňhove robiť. De je teraz Kereš, tan bola hora. Tan si potom nasekali drevo na guňhove. Vo veľkej marasti riasla trstina a káka. Tú si sekali a nosili pokrývať tie guňhove. Takto mali prvo prístrešia, zatiaľ kým jím panstvo začalo porte vymerať, poton aj zeme, aby orali a siahli obilia. Lebo tody tu nebola oráca zem, len šade na šecke boky veľkie prielohe, tráva a paša. Ale tú nimav kto spotrebovať, keď nebola na blíže dedina, ani ľudia, len panstvo malo detu malie majere, de držali a dochovávali statke a ovce. Ale tie nevys-

tačile na holých, veľkých pustatinách to potroviť, preto privolilo zemenské panstvo, aby na túto zem usilovní Slováci z Horniakov sa tu osadili, aby obrábali zem, dochovali statke a ovce.

Tak počalo panstvo merať jín porte a zem každymu, kto kcev robiť a keďko kcev podľa jeho sile, počnúc od jednej kvarte, až aj po desať. (Edna kvarta 14 uvierov). Ni za penaze, ani spole, lebo tody nemohli sedliaci kúpiť si zem, nikde v krajine, že by bola vlastná. Šecko bola pánska zemenská. Sedliactvo bolo len ako jich obrábatelia zemi na jich panstvách, podľa toho, akú smlúvu učinila s nima. Tak spomínajú naši otcovia, že prvá smlúva bola taká s panstvom: každý piaty kebel žito, jačmeň, kukuric, aj zo statku, aj ovce, aj kurence, čecko piata čiastka dávalo sa panstvu. (Keď by teraz takúto zem dostálo sedliactvo, iste že by nebolo teľko biede, ani teľko dlžobe).

Keď poton jin namerali porte, zeme, začali stavať najdriev dome, a poton aj sálaše. Robili si válke samí, aj si múrali samí. Tody neboli veľkí murári a kresári, ako teraz. Kerý kto mav málo lepši vtip k murárstvu, bov murár, a druhý rozumev lepšie drevo, to bov kresár. Keď robiv edon hospodár dom, prišli mu rodina, susedi pomáhať a tak ho postavili s málo trovou. Len to bola največia starosť hospodárovi, opatriť drevo a na strechu trstinu. Ale aj v tom si pomáhali edno druhymu. S rodinou v zime tašli do hore a tan si nasekali šecko drevo potrebnvo na edom dom okrem gerendov a doskov. Na tie chodili do Aradu. Ale zato aj tu si vedeli doske napíliť z dubov, len že to bola veľká robota tie dubovie... na doske popíliť. Z tych si poton robili dvere, aj na sálašoch na žito kasne. Mali z čoho, bolo dreva doz. Boli blízko hore na Gerli, Doboze, na Bikiši, Šarkade, od vešejskiho mostu počnúc šec-ká, čo sa volá Povša. Bola veľká hora hin pod veľký Kereš, za Ďulov hned'... aj tan bola veľká hora. Stade dovážali šetci Čabenia potrebnvo drevo. To si šecko v zime navozili. Keri boli menši gazdovia, s rodinou, a kerí boli mocnejši, tí si sami navozili. Aj trstina bolo veľmej veľa, lebo hned' za Dobožom bola veľká marasť trstinová. Aj na Vésztő, Okáni bole veľkie marasti trstinovie. Teraz je to šecko dobrá úrodná zem.

Ludia sa začali pomáli rozprestierať. Najdriev si robili tunu v dedine dome, poton si začale sálaše robiť zo surových tehíel. Alebo zo zeme vybíjali múr a pokrivali trstinou. Naši starí otcovia rason tak milovali pole, že každý, kerý vládav, postaviv si na zemi hospodu, sálaš. Tan sa pridržiaval otec so svojou čelaďou celý týžden. Sobotu šli domov a v nedeľu naspäť na sálaš na celý týžden s chlebon. Lebo vtedy nebývala na každon sálaši žena, ako teraz. Žene s menšima deťma bý-

vale doma a mužovia s večima deťma na sálaši. Kerý bov bohačí, ten mav bírešov, ako aj teraz. Gazda celý týžden bov s nima a variv jin jest. Len v sobotu večer posadali si šeci na koč a šli s radosti domov. Enyho nahali na sálaši, ako taňaša. Na druhú nedeľu ostáv druhý. Žena doma s radosťou čakala sálašskú čelad'. V sobotu popoludní každá gazdina varila haluške, ťahala réteša, piekla koláče svojej milej čeliadki, kerá celý týžden na sálaši pracovala. Neska je celky inak obrátenvo. Teraz na každom sálaši jesto žena. Nenačin gazdovi variť jedlo, iba k hotovimu stolu sadnúť. Ani z kotlíka, s drevenými ližicami jest, ale z porcelánových tanierov jedávajú aj na sálaši.

Pánstvo pozdejšie premenilo tú dežmu, kerú sedliaci dávali pántstvu, na služebnú robotu. Od každej kvarte každý gazda slúživ pántstvu do roku 16 dní. Dva kone edon koč bov povinny dať. Gazda bov povinný tych 16 dní na štiri ráz do roka odrobiť tan, de mu to pántstvo rozkázalo, bársakú robotu. Trebás de, trebáskody, bárz akú robotu mav ten gazda, keď prišov pánsky hajdúch vyháňat na urbár (tak sa volala tá pánska služba), šecker misev gazda nahať, na vykázanom mieste sa ustanoviť. Vyháňat bolo vo zvyku v nedeľu. Pánsky hajdúch (ni dedinský hajdúch) šov ulicov na koni, sišov pod trnác, s fokošom pobúchav na oblok. Ak sa hned' neozvav voľakto v chyži, ostrohuav koňa, že len tak vyskakovav. Šecku podstenu pod trnácom dorúcvav, tak že mala čo poton gazdina mazať. Hajdúch rozkázav, že na druhý, alebo na tretí den, podľa toho, ako bolo uriadenvo, na kerom meste sa má ustanoviť. Ak sa neustaviv na rozkaz, zali ho na zodpoved'. Ak sa len málo sprotiviv s rečov, dav ho chytiť hajdúch. Zaprackali ho na dereš, a vypálili mu 12 palíc. Ďalej právo nebolo. Aj v robote, ak sa volak pánskimu hajdúchovi čo len málo s rečov sprotiviv, hned' dav chitiť na dereš a dostáv 12 palíc. Za to poberav úrodu z tých 14 uvierov z ednej kvarte a za tých 16 dní odrobených. našim starím otcem sa to videlo byť veľmi ťažkým jármom, tých 16 dní slúžiť za 14 uvierov. Ni len edoraz son počúv vzdychnúť tých, kerí ešte ten urbár pamätali. Akú radosť, akvo obľahčenia održali tody, keď sa od panstva oslobodili a urbár skapav!

Takýto stav dožili tody naši otcovia. Ale ja nazdám, že keď by sme neska dostáli takúto zem, že by bolo načín 16 dní robiť so dvoma koňmi a ednym kočom za úrodu z ednej kvarte, vien, že by sa veľa sedliakov našlo, kerí by takúto zem veľmi vdľačne prijali.

Eudovít Haan (1818–1891)

OSOBNOSTI ČABY

**Pred sto rokmi zomrel
prvý historik Békésskej Čaby,
vedec Ľudovít Haan**

FERENC SZABÓ

Dňa 12. augusta 1891 zarmucujúca smútočná správa sa rozšírila po celej Čabe a pomocou telegrafu o niekoľko dní aj v župných a peštianskych novinách oznámili, že umrel v celej krajine známy evanjelický kňaz dolnozemského mesta s veľkou vedeckou autoritou. Správy o jeho chorľavosti a úbytku síl už na jar zarmútili čabiansky ľud, priateľov i čitateľov veľmi vzdelaného kňaza. Usudzujúc na základe odznelých spomienok, nekrológov v novinách, na základe vedeckých a cirkevných časopisov sa zdá, že doba hodnotila Ľudovíta Haana podľa zásluh. Na smútku za zosnulým sa rovnako podieľali početní sedliaci z Čaby a okolia, mestská a župná inteligencia, celý rad evanjelických cirkevných zborov, tábor maďarských historikov.

Početné momenty životnej cesty Ľudovíta Haana v posledných šiestich–ôsmich desaťročiach upadli síce do zabudnutia, avšak jeho bohaté životné dielo sa ukázalo ako znovuoplodňujúci, nevyhnutný základný prameň. V istých obdobiach sa ho pre jeho povolanie kňaza nepatrilo náležite uznávať, avšak tento zákaz a zamlčovanie mali opačný účinok: upozornili na výnimočné a pre Čabanov osobitne príťažlivé hodnoty činnosti Ľudovíta Haana, na mravný príklad vedcapuritána. Môžeme povedať aj tak, že lokálpatriotickému vedomiu Čabanov, dedenému z pokolenia na pokolenie, založenému na poznaní dejín mesta a naplnenému odôvodnenou citovou silou, až do súčasnosti poskytujú základ Haanove názory, odrážajúce sa v jeho historických prácach. V tomto znamení – v znamení solidarity vedcov a uvedených predstaviteľov čabianstva – už roku 1970 vyšla vynikajúca štúdia Lajosa Székelya o Haanovej činnosti, ktorú vydalo mesto a o niekoľko rokov na mestskej promenáde odhalili aj Haanovu peknú bustu, dobre vystihujúcu jeho osobnosť. Tak ako už veľa rokov Čabania berú do rúk ako bibliu dejiny svojho mesta, vydané farárom, ktorý sa stal členom akadémie, roku 1845 a 1866 po maďarsky a po slovensky, tak

isto srdečne prijali jednotlivé časti jeho rozsiahlejšieho rukopisu „Békéscsaba története“ (Dejiny Békésskej Čaby), ako aj dôležité časti Haanovho Denníka, vydané v edícii Bibliotheca Bekesiensis roku 1968, resp. roku 1970. Autor týchto riadkov pripravil na vydanie rozsiahlejšie variácie Haanovho rukopisu z dejín mesta, ktoré dlho boli v rukopise opatrovanom v Župnej knižnici v Čabe, ktoré čoskoro vyjdu v mestskej edícii z dejín osvety nazvanej Fekete könyvek (čierne knihy).

Načrtnime si stručne životopis a vedeckú činnosť Ľudovíta Haana pri skúmaní dejín mesta a Békésskej župy, láska ku ktorým mu dodávala stále nové sily. *Narodil sa 13. augusta 1808* v novohradskej Sámsonháze. Jeho otec, evanjelický farár v slovenskej dedine, sa už o mesiac presťahoval na Čabu, keďže ho zvolili za kňaza vtedy približne šesťnásttisícového dolnozemskeho cirkevného zboru. Jeho otec počas svojich univerzitných štúdií pobudol v Nemecku. Popri cirkevných povinnostiach sa vlastným príkladom usiloval o výchovu čabianskeho ľudu k modernejšiemu hospodárstvu: v miestnych podmienkach sa podujal na rozšírenie pestovania lucerky, tabaku, pestovania húseníc priadky morušovej spočívajúceho na rozšírenom sadení morušových stromov. Ján Haan bol čabianskym farárom 37 rokov, do svojej smrti roku 1855. Tu prežil obdobie reforiem, revolúciu a boj za slobodu, ako aj po nich nasledujúce ťažké dni haynauovho obdobia, súčasne s dôležitými udalosťami v dejinách Čaby.

Ľudovít Haan ako chlapec chodil do ľudových škôl v Čabe, avšak podľa vlastného vyznania ho viac zaujímali rozprávania sedliakov o minulom živote Čabanov než vyučovanie. V období rokov 1829 a 1834 chodil do nižšieho seniorátneho gymnázia v Mezőberényi (Polný Berinčok), od jesene roku 1834 do roku 1839 do gymnázia v Prešove. Začal študovať aj teológiu, ale ako učiteľ sa vrátil do mestečka Békés učiť deti prísneho slúžneho. Vtedy ho už zasiahli idey Jána Kollára, usilujúceho sa o národnú svojbytnosť Slovákov. O dva roky neskôršie sa Ľudovít Haan rozhodol pokračovať v štúdiách. Aby mohol nasledovať v povolání otca, podľa protestantských tradícií aj on odišiel na univerzity v Nemecku: roku 1841 študoval jeden semester na univerzite v Jene a jeden v Berlíne. Tu nielenže sa oboznámil s vtedajšou modernou vedou, ale nadviazal aj plodné priateľstvá. Cestou do Jeny sa v Prahe zoznámil s vynikajúcim českým historikom Františkom Palackým, ako aj so spisovateľom a širokoorientovaným vedcom Pavlom Jozefom Šafárikom. Keď pochodil južné kraje Nemecka, Ľudovít Haan sa na jeseň roku 1842 vrátil domov na Čabu a stal sa učiteľom vtedy

založenej maďarskej školy a pomocným farárom evanjelickej cirkvi. Vtedy napísal a vydal aj maďarský abecedár. Oženil sa s dcérou vynikajúceho čabianskeho učiteľa Jána Vilima, ale táto už na jeseň roku 1848 umrela. Počas revolúcie bol vojenským kňazom čabianskej národnej stráže, ktorá bojovala v južnom Uhorsku (v Banáte). Po porážke revolúcie bol kňazom slovenskej evanjelickej cirkvi v mestečku Nadlak (v Čanádskej župe). Po otcovej smrti sa vrátil do Čaby, ktorú pokladal za svoje rodisko, teraz už definitívne, do konca svojho života.

Z vedeckej a vedomie formujúcej činnosti Ľudovíta Haana v chronologickom poradí musíme vyzdvihnúť knižočku založenú na pôvodných výskumoch, vydanú pri príležitosti storočnice postavenia malého čabianskeho evanjelického kostola roku 1845 v slovenčine a maďarčine: *Pametnosti Békeš-Čabánske* (slovenský text bol vytlačený v Budíne, maďarský v Nagyvárade (teraz Oradea). Ako sme už spomínali, toto dielo, ktoré vyšlo opätovne roku 1866, je dodnes používanou bibliou čabianskeho sebapoznania i poznania mesta. V Nadlaku s Danielom Zayacom spoločne napísal a v Sarvaši, v tlačiarňi Lipóta Réthyho dal vytlačiť obsažný *Dějepis starého a nového Nad'laku* roku 1853, tak isto v slovenčine i v maďarčine. Doplňiac svoje staršie výskumy, roku 1858 vydal v Gyule v latinčine zoznam takmer tisícpäťsto poslucháčov z Uhorska, ktorí dovtedy študovali na univerzite v Jene.

V znamení širších výskumných predstáv sa od konca päťdesiatych rokov Ľudovít Haan stal historikom na dobrej úrovni vtedajších čias. Vtedajší historický záujem si vyžadoval predovšetkým výskum maďarského stredoveku, pokladaného za slávne obdobie. Haan, predchnutý hrdinstvom znovuosídlenia Čaby po Turkoch, vysoko hodnotil aj dejiny 18. storočia a vlastnú nedávnu minulosť, pričom sa súčasne pokúsil objaviť a dokázať nite vedúce do stredoveku a pamiatky evanjelických roľníkov z nového zaujatia domova. Tento dvojité cieľ, predovšetkým však láska k regiónu vyplývajúca zo širších úvah, priviedla ho k systematickému výskumu dejín župy, najmä k objavovaniu starých listín nachádzajúcich sa mimo jej hraníc, k poznaniu udalostí za vyše 150-ročné obdobie, ktoré uplynulo od konca tureckého panstva. Výsledkom toho bolo Haanovo najväčšie dielo, ktoré vyšlo roku 1870 v Pešti pod názvom *Békés vármegye hajdana* (Minulosť Békésskej stolice), pričom jeden zväzok tvoria archívne dokumenty-listiny a druhý obsahuje spracovanie histórie jednotlivých osád. Toto dielo patrí medzi prvé dejiny župy v Uhorsku a možno mu prisúdiť pioniersku hodnotu rovnako ako v prípade dejín mesta. Roku 1877 spolu s Michalom Žilinským (bývalým sarvašským profesorom gymnázia a svojím za-

tom) vydal Haan ďalší zväzok: *Békés megyei oklevéltár* (Diplomatár Békésskej župy).

Činnosť Ľudovíta Haana a jeho vedecká autorita predovšetkým ako historika župy (roku 1877 ho zvolili za člena Maďarskej akadémie vied) v rozhodujúcej miere prispela k založeniu a vyše dvadsaťročnej úspešnej činnosti vedeckej spoločnosti Békés vármegye Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat (Archeologická a kultúrohistorická spoločnosť Békésskej župy). V ročenke spoločnosti uverejnil aj Haan základné štúdie a pramenné publikácie najmä z 18. storočia, ale roku 1868 aj o archeologických nálezoch, ktoré sa dostali do župného múzea založeného jeho pričinením. Roku 1878 vyvolala veľký ohlas jeho kniha o pôvode rodinného mena Alberta *Dürera* a mieste pôvodu jeho rodiny. Nasledujúceho roku sa dostala do rúk čitateľov jeho prístupná prednáška v akadémii o *Matejovi Belovi*, o ktorej už dnes vieme málo, tak ako aj na slovenské vydanie *Cithary Sanctorum* (vyšlo v Budapešti roku 1873), už dávno veľmi obľúbeného spevníka slovenských evanjelikov, nasledujúce pokolenia už takmer zabudli.

V období príprav na oslavy tisícročného zaujatia vlasti zhromaždenie Békésskej župy roku 1885 právom poverilo Haana, aby zhrnul a rozšíril svoje výskumy a napísal *nové dejiny župy*. Uznávaný vedec-kňaz – napriek slabšiemu zdraviu – koncom roku 1889 predostrel prepracovanú verziu obidvoch zväzkov, doplnenú aj novými archívnymi dokumentami (práca pôvodne vyšla roku 1870). Aj sám cítil, že nemal dostatok síl na vytvorenie zásadne nového diela. Po dlhšom čase, krátko pred smrťou, na základe kritických pripomienok akadémie, Haan sa pustil do prepracovania tohto diela, ale už ho nemohol dokončiť. Vtedy prevzal poverenie na prípravu monografie župy János Karácsonyi. (Sčasti doplnený rukopis Haanovej práce sa koncom druhej svetovej vojny zásluhou istého statočného župného úradníka dostal do Győru a dlho sme ho pokladali za stratený. Roku 1982 sa vrátil späť do župného archívu. Bolo by ho treba vydať spolu s inými, dnes už sotva prístupnými inými prácami Ľudovíta Haana).

Vedecká kariéra Ľudovíta Haana od obdobia, keď napísal prvé vedecké dejiny mesta a župy, kráčala paralelne s jeho neúnavnou cirkevnou a verejnou činnosťou, zameranou na povznesenie vzdelanosti mesta. K poslednému rovnako patrila jeho podpora síce mladej, ale na dobrej úrovni vydávanej čabianskej mestskej tlače (do ktorej prispieval vynikajúcimi článkami), ako aj písanie učebníc a predovšetkým jeho úsilie o vznik evanjelického gymnázia a jeho pozdvihnutie na úroveň uznávaného ústavu. Haanov príklad a do súčasnosti vyža-

rujúca sila lásky k mestu a ku kraju tkvie v tom, že od svojej mladosti pokladal za prirodzenú a uplatňoval ako základnú zásadu skutočnosť, že tu spoločne žijú, spolu zápasia a vzájomne sa ctia Slováci, Maďari, Nemci a Rumuni, súc odkázaní jedni na druhých. Svojskou a zvláštnou vynikajúcou črtou Haanovho humanizmu, založeného na európskej klasicistickej vzdelanosti i vzdelanosti 19. storočia *je vyznanie slovenského povedomia, spočívajúceho na spolužití, ako aj vypracovanie trvalého obsahu čabianstva, zjednocujúceho ľudové tradície s najširším vzdelaním.* V takomto jeho postoji otvorenosť a tolerancia evanjelickej cirkvi, vyplývajúca z viacjazyčnej otvorenosti hrala tak isto dôležitú úlohu ako sledovanie všobecného rozvoja Békéšskej Čaby.

Životné dielo Ľudovíta Haana, ktorý odišiel pred sto rokmi a jeho názory za každých okolností boli a ostanú čistým prameňom plodného i potrebného sebavedomia centra jedného dolnozemskeho kraja.

Predmluva k „Pametnostiam Békeš-Čabánskym“

Počnúc od mojho detinstva cítil som v sebe túžbu po skúmaní dejín mojej vlasti, stolice békéšskej, menovite mestečka B. Čaby. Tohoto skúmania plodom boli „Pametnosti B. Čabánske“ mnou r. p. 1845 vydané, ktoré teraz v druhom, obšírnejšom vydaní svetlo spatrujú.

Účel môj je pri tomto diele: mojich spoluobčanov poučiť o minulosti jejích bydlia a jeho okolia: potom obšírnejší opis mojej vlasti, dľa možnosti prispieť ku dejopisno-štatistickej literatúre; – a napokon: zanašať po sebe, cirkvi mne zverenej, jakú takú pamiatku, z ktorej by ma spomenula aj vtedy, keď už uprostred nej nebudem. S Bohom!

Na Čabe, r. p. 1866 dňa 1. marca.

L. HAAN

Evanjelickí učitelia

JÁN GOMBOŠ

JÁN WILLIM sa narodil v Bystričke v Turčianskej župe ako syn chudobných rodičov 19. januára 1800. Do škôl chodil v Turčianskom Svätom Martine, Ožďanoch, Levoči a Prešove. Odtiaľto ho pozvali za učiteľa do mestečka Nagy Károly v Szatmárskej župe, roku 1921. Roku 1925 bol slovenským cirkevným učiteľom v Poľnom Berinčoku (Mezőberény). Tu sa roku 1827 oženil. Jeho manželkou sa stala Karolína, dcéra jeho bývalého čuvárskeho (Csővár) učiteľa Samuela Osako Kapitánya. Roku 1942 sa stal evanjelickým učiteľom na Čabe. Tu vyučoval do svojej smrti v škole v tzv. Kaštieľskych viniciach. Zomrel 19. júna 1871.

Popri učiteľskom povolaní Ján Willim v Čabe aj usilovne štepil, sadiť, šľachtil ovocné stromy podobne ako šľachtil duše svojich žiakov. Jeho život a dielo pekne zhodnotil jeho zať Ľudovít Haan, keď pri príležitosti úmrtia o. i. napísal:

„Vďačná cirkev 17. júna (roku 1871 – pozn. J. G) oslavovala päťdesiate výročie jeho účinkovania na učiteľskej dráhe, z ktorej príležitosti mu cirkev darovala na znak vďaky 200 zlatých, kolegovia mu darovali vzácny strieborný pohár. Dostal dar aj od berínskej cirkvi, kde pôsobil 17 rokov, i od Békésskej Hospodárskej spoločnosti, od ktorej už mnohokrát dostal vyznamenanie ako najznamenitejší ovocinár (pomológ) tohto kraja. Takmer v každých domácich novinách sa objavil jeho životopis. V plnom slova zmysle bol najsvedomitejším učiteľom, takmer bol otcom svojich žiakov: najpobožnejší kresťan, najstatočnejší človek, o ktorom sa vo všeobecnosti hovorilo, že nikdy nikoho úmyselne neurazil. Ako ovocinár zabezpečoval okoliu štepence počas tridsiatich rokov. O zošľachtňovaní ovocných stromov napísal aj knižočku pod titulom Owocinárstvo, ktorá vyšla v Pešti roku 1869. Pôsobiac vždy vo väčších osadách, viac ako 4000 otcov a matiek vchoval. Požehnanie a pokoj prachu jeho!“

KAROL STRAKA sa narodil v Aposztagu v Peštianskej župe 15. septembra 1803. Jeho otec, tak isto učiteľ, tri roky pôsobil v Kecskeméte a štyridsaťdva rokov v Aposztagu. Učil sa v Poľnom Berinčoku (Mezőberény) šesť a v Bratislave päť rokov, kde skončil filozofický

kurz. Po smrti učiteľa Rolku bol zvolený za učiteľa v Čabe do školy pre menších chlapcov 1. mája 1925. Keď sa roku 1842 založila horná maďarská škola, Straka bol preložený do vtedy založenej hornotabánskej školy, kde pokračoval vo výučbe dievčat i chlapcov. Oženil sa v auguste roku 1826 s Annou Boerovou, dcérou bývalého učiteľa z Kis Szebenu. Straka bol talentovaný vo viacerých smeroch. Bol skvelým maliarom, šikovným poľovníkom, nadšeným skúmateľom prírody, znamenitým ovocinárom, obstojným básnikom, pomerne známym na poli slovenskej literatúry. Bol členom Spoločnosti uhorských prírodovedcov. Na výstavách spolku záhradkárov jeho ovocie bolo zakaždým ocenené.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje jeho literárna činnosť – bol najmä autorom početných bájak písaných vo veršoch, ktoré medzi jednoduchým slovenským ľudom boli veľmi obľúbené. Roku 1853 vyšli knižne v Sarvaši ako Původné bájky od Karla Straku. Písal ich slovakizovanou bibličtinou. Prispieval aj do Fejérpatakyho Pozorníka. Jeho práce vychádzali aj v zborníku učiteľov nazvanom Oskola és egyház (Škola a cirkev). Bol aj náhradným členom Maďarského národného múzea a riadnym členom Maďarskej zahradníckej a hospodárskej spoločnosti. Zomrel roku 1863.

Július Dedinský 85-ročný

HELENA SOMOGYIOVÁ

Dňa 20. marca 1990 sa v Békésskej Čabe konala milá slávnosť – pripomenuli sme si 85 rokov plodného života tunajšieho dlhoročného evanjelického farára, známeho regionálneho historika a etnografa Júliusa Dedinského.

Jubilant, ktorého rod pochádza z Oravy, sa narodil ako syn evanjelického farára Jána Dedinského v slovenskej dedine Hložany v Báčke v Juhoslávii 24. marca 1905. Do Békésskej Čaby prišiel prvý raz ako žiak tunajšieho gymnázia, na ktorom roku 1923 aj maturoval. Potom študoval teológiu a roku 1928 bol vysvätený za kňaza. Dlhší čas bol evanjelickým farárom v dolnozemsom Kiskőrösi, odkiaľ sa koncom roku 1941 natrvalo vrátil na Čabu. Tu verne slúžil cirkvi vyše tridsať rokov, až do svojho odchodu do dôchodku roku 1972.

Júlíus Dedinský 85-ročný

Júlíus Dedinský sa začal zaoberať históriou už počas svojho pôsobenia v Kiskőrösi, kde napr. objavil a spracoval zaujímavé staré testamenty svojich slovenských cirkevníkov. Ale jeho regionalistické, vlastivedné i etnografické bádanie sa naplno rozvinulo až v Békéšskej Čabe, ktorá sa už od 19. storočia stala významným strediskom regionalistických výskumov najmä zásluhou prvého historika dolnozemskej Slovákov, člena akadémie Ľudovíta Haana.

Bez nadsádzky môžeme povedať, že Júlíus Dedinský je dôstojným pokračovateľom v tomto diele, pričom okruh jeho záujmov je mimoriadne široký. Nikto pred ním sa v takom rozsahu nezaoberal čabianskymi Slovákmí, ich pôvodom, kultúrou, zvykmi, ale aj celou Čabou, ako on.

Preto mu pri oslave jeho 85-ročného jubilea popri predstaviteľoch maďarskej etnografie právom vyslovili vďaka a uznanie aj predstavitelia nášho mesta: v mene mestskej rady dr. Michal Simon mu odovzdal plaketu PRO URBE. V mene čabianskej evanjelickej cirkvi sa mu srdečne poďakoval senior Ladislav Táboorský. Na slávnosti sa zúčastnil aj vzácný hosť z Fínska, ev. farár Marti Voipio, s ktorým sa

jubilant spriatelil roku 1927, keď ako prvý študent-štipendista z Maďarska študoval teológiu vo Fínsku.

Pri príležitosti oslavy svojich požehnaných 85 rokov sa Július Dedinský vyznal z lásky k mestu, keď povedal: „Hoci nie som pôvodom z Čaby, obľúbil som si tunajších ľudí a snažil som sa zaoberať nielen cirkevnými vecami, ale aj životom a minulosťou celého mesta.“ O tom, že toto naplňal aj svojou rozsiahlou vedeckou činnosťou, svedčia jeho početné knižné i rukopisné práce, medzi ktorými je nepochybne najvýznamnejšia *Cesta slovenskej litery na Čabe* (1987), obsahujúca aj vzácnu časť o vytváraní národnostného a náboženského obrazu Čaby.

Do ďalších rokov života želáme pánovi farárovi Dedinskému dobré zdravie a veľa chuti do práce na ešte podrobnejšom spracovaní našej minulosti.

Z minulosti SARVAŠA

„Obyvateľstvo se množilo z roka na rok. Prišli mnozí z Abaujvárskej (Abovskej), Zvolenské, Pešťanské stolici, nejvíce ale z Gemeru, kterých potom ostatní – ponevadž místo nuž pravili tuš – prezvali tušjaci. Ponevadž se pak tito všeci, jako příbuzní a známí, na jednom místě usadili, odtud se až po dnes ještě táto částka mesta jmenuje stranou tušjackou.

Výhody, které Harruckern podvolil těm, kteříby se usadili na jeho pánství, takový účinek měly na obyvatelů jiných stolic, že napospol toužili za tím, aby se tu osadit mohli a mnozí, jestli že jich jejich zemští pánové nechtěli propustit, ušli a přestehovali se bez přivolení dosavádních svých pánů na tyto kraje. Tak učinili jmenovitě poddaní Podmanickovců v Asóde, kterých potom Harruckern, když ho za to Podmanickovci dali do práva, prinoucen byl jím z částky prinavrátit, z částky pak pozustalých za jistou sumu vyměnit. Příklad Podmanickovců nasledovali i jiní, jmenovitě barón Pavel Balaša a Pavel Močári novohradští majitelé r. 1747. Tá částka města, na které se Adodané osadili, až po dnes jmenuje se asodskou stranou.

Lid, který síce ze všech stran vlasti naší pocházel, napospol však byl náboženství evanjelického...”

Michal Žilinský: *Dějepis městečka Sarvaš
a opis nynějších jeho poměrů (1872)*

Štefánikova matka

ŠTEFAN KRČMÉRY

„Chod', syn môj, vo svet široký,
keď už raz tak byť musí,
to naše plemä slovenské
i tak sa v biede dusí.

Chod', syn môj! V svete ďalekom
na mater nezabudni
a vráť sa, vráť sa víťazom
ak svitne raz deň súdny.“

A išiel chlapec boľavý
a míňali sa letá,
a naučil sa vo svete,
ako sa voľne lieta.

Po púšťach lietal, ostrovoch
a meral hviezdne dráhy,
matkino slovo v srdci mal
na mysli domov drahý.

A keď mu boli tri svety,
za matkou túžil veľa
a v očiach sa mu ziskrilo,
keď zahrneli delá.

A roztúžil sa bolestne
a bôľ mu viazol v hrdle,
a vyšvihol sa ako vták
a za ním celé krdle.

Hoj, ním krdle bez počtu,
a všetky jasné, smelé,
slobodu nesú, slobodu,
a on im lieta v čele.

Slobodu nesie, slobodu
hoc' život svoj dá za ňu.
Už rodná zem mu pije krv,
a matke slzy kanú.

Slobodu nesú, slobodu,
a rodná zem ich čaká,
už vidno letieť oblohou
najjasnejšieho vtáka.

„Už si mi, syn môj, dolietal,
už, ty môj sokol prvý!
Nech čistý kvet tu vyrastie
z tej tvojej čistej krvi.

Nech slnko božie svieti naň
a zem mu dáva vlahy.
Mať tvoja rodná žehná ťa,
spi sladko, syn môj drahý.“

*Milan Rastislav Štefánik (1880–1919), generál, slovenský vedec a čs. štátnik,
študoval na gymnáziu v Sarvaši v rokoch 1894–1898.*

Anekdoty o slávnych mužoch

LISZT – Hudobný skladateľ Franz Liszt na študijných cestách po Nemecku cvičil v jednom menšom meste s orchestrom svoju rapsódiu. Počas skúšky mu niektoré pasáže, najmä v trúbkach, trhali uši. Znova a znova počul falošné tóny. Stratil trpezlivosť, odložil taktovku a rozkričal sa: – Páni, to nie je koncert, to je mačacia hudba!

Nato vstal prvý trúbkár a pokojne povedal: – Majstre, my sme tú hudbu neskladali.

ROSSINI – Keď sa raz Rossini zdržiaval vo Viedni, chcel navštíviť aj Beethovena. Jeho sprievodca však vyslovil pochybnosti o možnosti dorozumenia, lebo Beethoven bol v tom čase už celkom hluchý.

Z toho nemám obavy – povedal Rossini – budeme sa dorozumievať ako diplomati. Budeme si vymieňať noty.

ROTSCHILD – Starý Rotschild v deň svojej osemdesiatky dostal nádherné album s fotografiami všetkých príbuzných. Dar odovzdal svojmu tajomníkovi s naliehavou poznámkou:

– Pozorne si preštudujte tváre týchto ľudí! Keby sa niekto z nich niekedy pokúšal ísť ku mne, nerpúšťajte ho.

AFORIZMY

Ženy nás pripravujú o osemdesiat percent našich síl. Ale bez žien by sme nijaké nemali.

Človek ostáva mladý, kým je schopný učiť sa, získavať nové vlastnosti a znášať odlišné názory iných.

Ludský život je ako železo, ktoré sa opotrebuje, keď ho používaš a ktoré žerie hrdza, keď ho nepoužívaš.

Leňoch sa pri jedle potí a mrzne pri práci.

Nie je poctivý, kto si popáli jazyk a nepovie iným, že polievka je horúca.

STAVITEĽSTVO ČABY

Vývoj ľudového staviteľstva v Čabe

JURAJ ANDO

Po osídlení Čaby v 18. storočí slovenskí osadníci si museli zabezpečiť predovšetkým základné podmienky pre svoju existenciu v novom prostredí. To značilo vyrobiť potrebné množstvo potravín a, čo bolo azda najdôležitejšie, postaviť si obydlia.

Osadníci, ktorí sem prichádzali zo severných hornatých oblastí vtedajšieho Uhorska, museli sa prispôbovať novým geografickým podmienkam. Tieto podmienky, napríklad pôda, rastlinstvo, primárne ovplyvňovali aj stavbu obydlií.

Aj noví Čabania si stavali domy len z takých materiálov, ktoré im poskytovala okolitá príroda.

Najviac sa používali nasledujúce stavebné materiály:

– **zem**, z ktorej nabíjali múry alebo robili váľky. Táto zem sa väčšinou nachádzala na mieste stavby, vykopali si ju z vlastných dvorov či záhrad.

– **stavebné drevo**. Získavanie stavebného dreva predstavovalo zložitejší problém. Potrebné kvalitné drevo si Čabania dovážali z Aradu, splaľovali ho po Kerešoch (kanál Kereša vykopali roku 1777).

– **trstina** – používaná na krytinu domov.

Aby sme si mohli vytvoriť reálny obraz ľudového staviteľstva Békešskej Čaby, musíme prihliadať aj na vývinové fázy. Preto opis dnešného stavu ľudového staviteľstva treba začať opisom obydlií prvých osadníkov z 18. storočia.

O prvom období sa môžeme dočítať v Čabianskom kalendári na rok 1935, kde Ján Gajdáč píše o. i.: „Keď prví Slováci prišli na túto zem, so ženami, s deťmi, zastáli tan, de je teraz várošský dom, tak son počuv od starších otvov. Tu sa složili a začali si guňhove robiť.“ Tieto prvé príbytky stavali technikou vypletania. Do zeme pozabíjali vysoké žrde, oplietli ich prútím a omazali zvonka i znútra bledom. Strecha bola krytá trstinou. (O rozšírení uvedenej techniky svedčí aj skutočnosť, že prvý kostolík v Čabe bol postavený technikou vypletania. Máme doklady o tom, že tento kostolík po piatich rokoch prestavali 1718–1723).

Nemohli sme jednoznačne zistiť, ako dlho sa v Békešskej Čabe

Detail podstienkového domu

Dom s podstienkou

Budova na Garayovej ulici

používala technika vypletania. Domnievame sa, že vypletanie trvalo len niekoľko desaťročí.

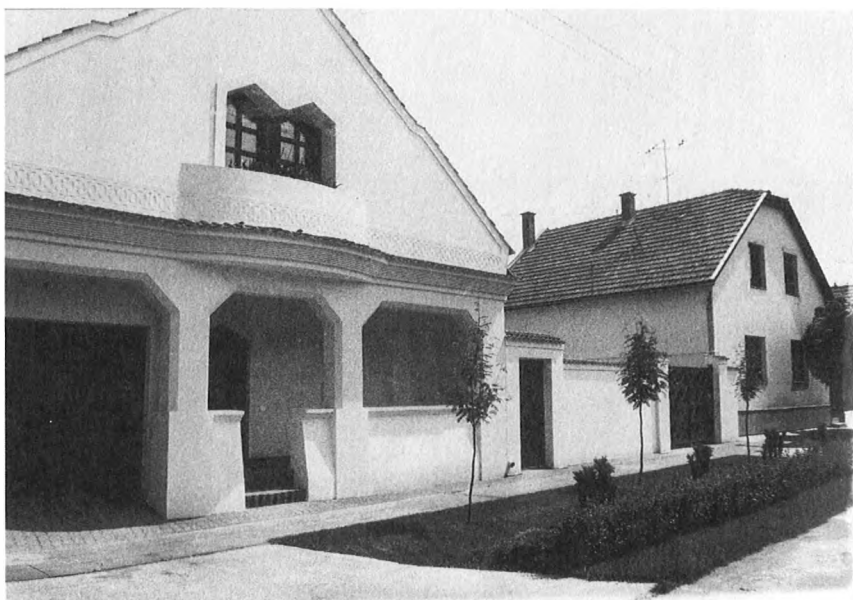
Od polovice 18. storočia začali Čabania stavať domy z váľkov alebo technikou nabíjania. Nová technika priniesla aj zmenu tvaru domov. Tieto domy nazývali trnácové (pletykaelejü).

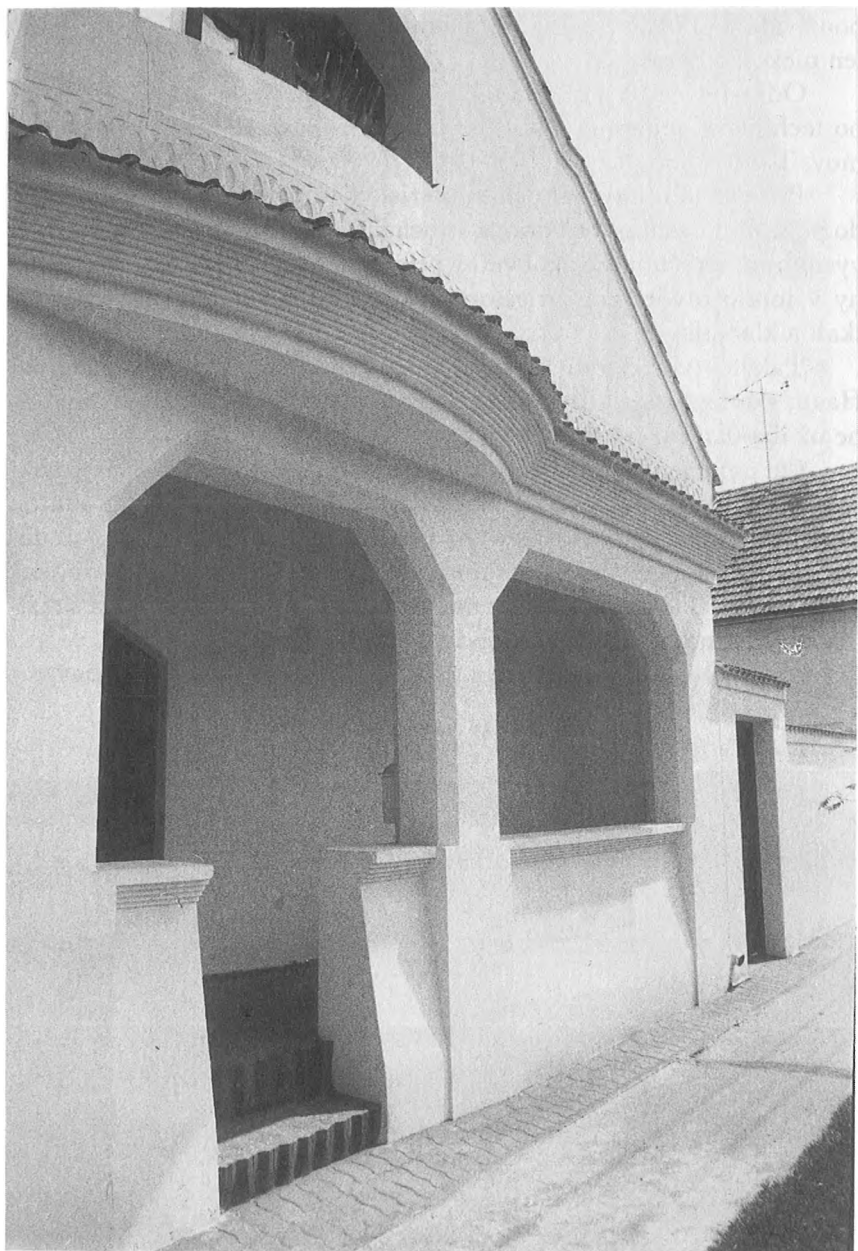
Pre takéto domy bolo charakteristické: na čelnej strane výrazne do polkruhu vysunutá trstinová strecha, podopretá tromi stĺpmi. Pod vysunutou strechou vznikol veľký priestor – ako jedna izba. V lete ženy v tomto otvorenom priestore vykonávali rozličné práce: priadli, tkali a klebetili.

Takýto tvar domu pretrval do polovice 19. storočia. Ľudovít Haan, slávny historik Békéšskej župy napísal, že roku 1858 boli v Čabe už iba dva takéto domy.

Od polovice 19. storočia sa objavuje nový tvar domov. Tieto charakterizuje vysunutá strecha na čelnej časti domu. Pod jej vysunutou časťou sa vytvára priestor, ktorý v Čabe nazývajú podstenou. Štít domu je z dosák. Nad štítovým múrom je konštrukcia trochu priklonená – polovalba. Túto časť strechy nazývajú tu kontík. Ako krytina sa používala trstina, v neskoršom období škridla (črep).

Typický čabiansky dom

Detail domu s verandou

Národnostný klub v Békéscskej Čabe

O pôdorysnej dispozícii prvý opis pochádza od Ľudovíta Haana: „Čaban, kde len môže, pod jednu strechu uvedie všetko stavenia a preto sa domy veľmi dlhie. Čo sa dotýče podelenia stavby, strany tohoto temer všeci Čabania užívajú jeden spôsob. Na predku, od ulice je trnác, potom prednia izba. Za ňou nasleduje prostranná kuchyňa a pak bočná izba, z ktorej sa otvárajú dvere do komorky, napospol zasklepenej. Pivnica je pod komorkov. Potom ide komora väčšia so schodmi na padláš alebo povalu. Dokonáva sa stavenie s prostrennou cieňou, stajou a chlievci.“ Tento opis pochádza zo začiatku 19. storočia, ale aj zachovaná pôdorysná dispozícia ľudových stavieb v Békéš-čabe je podobná.

S podstenovými domami sa v meste stretávame aj v súčasnosti, hoci väčšina domov je už prestavaná a zmodernizovaná. Len málo domov si zachovalo pôvodný tvar. Zriedka sa vyskytujú aj domy s trstinovou strechou.

Zo spomenutého tvaru domu možno odvodiť tri varianty, ktoré sa vzájomne líšia najmä fasádami:

1. Chudobnejšie vrstvy obyvateľstva si stavali domy bez podsteny, čelná stena a štít sú vertikálne v jednej rovine, alebo je štít iba nevýrazne vysunutý.

2. Spomenutý podstenový dom (stredná vrstva).

3. Bohatší gazdovia na zdôraznenie veľkosti svojho majetku v šesťdesiatych–sedemdesiatych rokoch 19. storočia si dali stavať domy s barokizujúcou fasádou. Výzdoba sa sústreďovala na priečelie domov.

Tieto tri varianty domov veľmi dobre odrážajú sociálne rozvrstvenie obyvateľstva Čaby.

V Békéšskej Čabe sa ešte nachádzajú charakteristické čabianske domy, ale prudko ubúdajú. Na ich miestach sa stavajú moderné byty, ktoré držia krok so súčasným trendom.

V záujme zachovania kultúrneho dedičstva našich predkov treba sa obšírnejšie zaoberať minulosťou aj z národopisného hľadiska.

Obroda nášho tradičného obytného prostredia

JÁN KMETYKO

Staré jadro nášho mesta tvorí množstvo bydlísk medzi kanálom Kereša, dolnou hradbou (sánc) – terajšia Bethlenova ulica a hornou hradbou (terajšia Zrínyiho ulica). Vytvorilo sa koncom 18. storočia v desaťročiach po znovuzaložení mesta. Podľa svedectva starších máp organizácia starého mesta, vytvorená sieť ulíc, tvarov pozemkov, sa v severnej a južnej časti jadra takmer nezmenili. Tieto časti mesta v podstate v značnej hodnote zachovali konštrukciu z 19. a z konca 19. storočia. Mesto dlho charakterizovala úcta k starým hodnotám v striedaní sa meniacich stavebných štýlov. Tomu môžeme ďakovať, že z minulého storočia nám zostalo veľa hodnotných stavieb a v posledných rokoch sa prišlo k ich obnove, aby sa zachovali aj pre budúcnosť.

Žiaľ, bytová politika mesta v rokoch 1950–1970 popri budovaní početných činžiakov v ostatných oblastiach stavebnej kultúry veľa neurobila – nedokázala využívať tradičné hodnoty, ba jednu časť z tých najcennejších ani zachovať.

Záchrana hodnotných budov sa v našom meste začala na Gara-yho ulici slovenským oblastným pamiatkovým domom a ďalej pokračovala slovenskými domami na Békésskej ceste. Príkladná obnova nás presvedčila, že mesto má tradičnú stavebnú kultúru a že to, čo sa dlho pokladalo za bezcenné pre zachovanie – hodnoty tradičných bydlísk, možno oživovať a rozvíjať podľa dnešných nárokov.

Vplyvom týchto poznatkov od roku 1985 v politike rozvoja mesta nastali podstatné zmeny v názoroch. Zosilnelo úsilie po rehabilitácii, v dôsledku čoho sa prehodnotili časti mesta predtým „odsúdené na smrť“. V takomto zmysle sme prehodnotili plán usporiadania mesta a vyznačili sme oblasti, ktoré možno zachovať a rozvíjať. Najhodnotnejšie budovy budú chránené a zachované na dlhší čas.

Tieto tzv. rehabilitované časti sa nachádzajú v starom jadre mesta. Sem patrí územie medzi ulicami Bánát – Corvin, Garay – Gutenberg a Malý Tabán (terajšia Ságváriho ulica), ulice Dózsova – Batthá-nyiho a okolie Békésskej cesty.

Pravd, zásady úcty k prostrediu musia platiť pre celé mesto, pri-

čom si ceníme najmä uvedené časti, keďže sú najhodnotnejšie, ale aj najviac ohrozené. Žiaľ, južnú časť mesta nezachránili, preto navždy zmizla tá cenná kultúra, ktorá reprezentovala jeho svojský charakter. Príjemné, uzavreto-medzerovite zastavané ulice po obidvoch stranách vysadené agátmi, ustúpili svoje miesto činžiakom bez osobitostí.

Rehabilitácia tradičného obytného prostredia je v záujme celého mesta, najmä však tu žijúcich obyvateľov. Rozvoj stavebnej kultúry, založenej na tradíciách, je významným prostriedkom väzby k mestu. Pokojné, vyrovnané obytné prostredie je podstatnou podmienkou života; preto nám musí záležať na jeho formovaní.

Väčšia časť obyvateľov žije aj dnes v tradičných obytných oblastiach. Je najvyšší čas, aby architektúra a hodnoty prostredia boli znovuoobjavené a zásady i prax rozvoja aby to rozhodne nasledovali.

Najdôležitejšou úlohou nasledujúceho obdobia bude doplnenie zaostalej infraštruktúry. V posledných dvoch–troch desaťročiach obyvateľstvo najmä vlastnými nákladmi si zaviedlo pitnú vodu, plyn, avšak stále chýba kanalizácia, neupravené je odvádzanie zrážkovej vody a na mnohých miestach nemáme pevný zvršok cesty. Ak neodstránime tieto nedostatky, rehabilitačné úsilie nebude reálne. Súčasný spôsob života si nárokuje komfort. Tam, kde tieto podmienky nie sú zabezpečené, musíme počítať s odchodom obyvateľstva.

Tradičné kultúry obytného prostredia vytvorené a zachované počas vývinu mesta skrývajú v sebe hodnoty, ktorých zachovanie a rozvíjanie musí posilniť to, čo zaniká. To je jeden z uholných kameňov praxe budovania mesta, vážiacej si tradície a z nich čerpajúce „čabanstvo“.

AFORIZMY

Svet hľadá ľudí, ktorí dokážu niečo urobiť, nie ľudí, ktorí dokážu vysvetľovať, prečo niečo neurobili.

Dnešný otec iba vzdychá: „Bože, prebože! Žena sa nezmesť do šiat! Dcéra do kože!“

Štyridsať rokov je staroba mladosti. Päťdesiatka je zase mladosť staroby.

Muži si nevedia oceniť vlastné ženy. To prenechávajú iným.

SPOLUNAŽÍVANIE

To tretie pokolenie

JURAJ DOLNOZEMSKÝ

Onemelo tretie pokolenie
beznádejne mlčí
na volajúce slová
ako keď ťa už pred úpadkom
cudzia sila zdolá.

To pokolenie, osirotené
nerozumie,
nevie,
neváži si, necíti,
nepozná,
čo bola podstata
tej horlivosti za slovenčinu
praotcov, pramatiek.
Už vidím budúcnosť,
preto tie slová
do košeľ si zatkám,
aby svietili,
keď im svietiť treba
a dušu predčasne
nepredali si
za neistý kúsok chleba!

Slováci boli
a majú tu aj byť.
Nech smú, smelo chcú
k tunajšiemu bytiu
životy vedome nadeľiť!

Slováci – Čabania – Maďari

MATEJ ŠIPICKÝ

Na území Maďarskej republiky žije šesť národnostných menšín, ktorých materské národy žijú v okolitých krajinách. Sú to Chorváti, Nemci, Rumuni, Slováci, Slovinci a Srbi. Okrem týchto „tradičných“ národností si najnovšie žiadajú svoje národnostné práva aj Cigáni a Židia. Ani jedna z týchto skupín nie je jednotná: väčšina ich príslušníkov už neovláda jazyk predkov (cigánsky alebo hebrejský jazyk či jidiš) a hlásia sa za Maďarov, hoci nezapierajú svoj pôvod.

Prevažnú väčšinu obyvateľstva nášho mesta tvoria Maďari a Slováci. Okrem nich tu žijú ešte Cigáni, ale v pomerne malom počte (v porovnaní s okolitými mestami) a sú pomaďarčení: hovoria už iba po maďarsky. Kedysi bývali v Čabe aj Rumuni. O tom, že do nášho mesta neprišli vo väčšom počte, svedčí ich bývalý kostol na Bartókovej ulici, ktorý si postavili roku 1837. Nebolo ich však toľko ako v Gyule, takže dlhšie nemohli odolať asimilačnému tlaku a rýchlo splynuli s maďarskou časťou obyvateľstva. Podľa sčítania ľudu roku 1857 žilo v Čabe 501 Rumunov, ale roku 1960 ich bolo už iba 60.

Znovuzakladatelia Čaby, ktorí sa tu usadili po vyhnaní Turkov z Uhorska, prišli z Horniakov a väčšinou boli evanjelici slovenskej národnosti. Súpis z roku 1717 zaznamenáva iba 22 rodín, pričom väčšina z nich mala maďarské priezviská. Koncom roku 1718 žilo v Čabe už 46 rodín, kým súpis z roku 1720 udáva 58 domácností, prevažne slovenských. Podľa údajov z roku 1745 žilo v obci už 2740 duší, medzi ktorými percentuálne zastúpenie Maďarov nedosahovalo ani 20 %. Tento pomer sa ustálil a dlho charakterizoval národnostné zloženie Čaby. Uhorská štatistika ešte aj roku 1880 zaznamenala len 18,1 % občanov maďarskej národnosti.

V posledných dvoch desaťročiach minulého storočia sa situácia odrazu zmenila. V rýchlo rastúcom meste sa rapídne začal zvyšovať pomer Maďarov. Rástol síce aj počet Slovákov, ale čoraz skromnejším tempom. Príchod Maďarov z okolitých osád a asimilácia spôsobená urbanizáciou a maďarizačnou vládnuou politikou zmenili demografické trendy na úkor slovenskej väčšiny. Napriek tomu však počet Slovákov ešte dlho neklesal, dokonca v prvom desaťročí nášho storočia dosiahol rekordnú výšku. Roku 1910 žilo v Čabe 28 662 Slovákov, čím sa naše mesto stalo *najväčším slovenským mestom celého Uhorska*, vrátane

terajšieho Slovenska. Avšak tento počet Slovákov predstavoval už iba 67,3 % obyvateľstva a v posledných predvojnových rokoch v spoločenskom živote už prevládala maďarčina.

Roky po svetovej vojne sa stali rozhodujúcimi pre slovenský národ. Po prehranej vojne sa Uhorsko rozpadlo na národné krajiny. Na území Slovenska, východnej časti Československa, slovenčina sa stala úradným jazykom. V oblastiach, ktoré medzinárodné dohody prideliť Rumunsku alebo Juhoslávii, Slováci síce aj naďalej ostali v menšinovom postavení, ale aspoň sa zbavili odnárodňovacích vplyvov. Tieto zmeny mali obrovský význam pre zachovanie národnostnej identity. Aby sme sa o tom presvedčili, stačí porovnať reč a kultúrny život tamjších Slovákov s čabianskou slovenčinou a tunajším kultúrnym živorením.

Po prvej svetovej vojne začal klesať aj absolútny počet Slovákov v našom meste. Sčítanie ľudu roku 1930 zaznamenáva už len 19 846 (38,5 %) občanov slovenskej národnosti, čo je o 30 % menej, ako pred dvadsiatimi rokmi. V skutočnosti ešte stále tvorili väčšinu, lenže z rôznych (žiaľ, pochopiteľných) dôvodov sa hromadne začali hlásiť za Maďarov pred úradmi a verejnou správou. Juraj Kvas vo svojej brožúrke Požiadavky Slovákov v Maďarsku vydanéj roku 1932 odhaduje počet slovenských Čabanov na 38 000, čo zodpovedá 81,4 % obyvateľstva. Vychádzajúc z veľkého rozdielu medzi úradnými údajmi a svojimi „súkromnými“ odhadmi formuluje svoju hlavnú požiadavku: „... táto národnostná menšina veľkú pozornosť zasluhuje, ba celkom správne žiada, aby úradné kruhy slobodný vývin tejto mnohopočetnej a v jednotných osadách bývajúcej slovenskej národnostnej menšiny aj úradnou mocou umožnili, napomáhali.“ Nesplnenie tejto požiadavky zapríčinila najmä okolnosť, že nejestvovala politická strana, ktorá by si vytýčila za úlohu vyriešiť problémy národnostných menšín a národnosti samé už nemali dosť síl na sebaobranu. Zoslablo aj ich národnostné povedomie, takže bez politickej podpory nemohli zastaviť asimilačný trend. Po vojne sa tento trend ešte viac stupňoval.

Roku 1941 žilo v Čabe už len 16 781 Slovákov (32 %) a o deväť rokov neskôr (1949) ich bolo údajne už iba 5 820 (12,6 %). K nesmiernemu poklesu prispela aj výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946–1948. V rámci tejto akcie opustilo Čabu 7 408 obyvateľov, čo je však oveľa menej než predstavuje rozdiel medzi údajmi sčítaní ľudu v rokoch 1941 a 1949 (10 961). Pravdepodobnou príčinou tohto javu sú obavy Slovákov pred ďalšími presídľovacími akciami a diskriminačnými postupmi úradov, ktoré zažili

najmä počas vojnových rokov. Ani dvadsať rokov nestačilo na to, aby sa spamätali zo šoku, takže ani roku 1960 neoznačilo slovenčinu za svoju materčinu viac Čabanov ako roku 1941 (6 061, čo zodpovedá 12,6 %). Keďže sa slovenčina ani ďalej nepoužíva ako úradný jazyk (presnejšie ako druhý úradný jazyk popri maďarčine), nejestvujú inštitúcie na pestovanie slovenskej kultúry, od začiatku šesťdesiatych rokov už nepôsobí v Čabe ani slovenská škola (škola na Jilemnického ulici je dvojjazyčná, v ktorej sa vyše dvoch tretín predmetov vyučuje po maďarsky) a štát, ale ani miestna verejná správa nezabezpečili podmienky pre rovnoprávnosť slovenčiny aspoň v niektorých sférach verejného života (ako je to bežná prax vo viacerých európskych krajinách, napr. vo Fínsku, Švajčiarsku, v NDR, Belgicku atď.), slovenská reč sa dostala do „vzduchoprázdneho priestoru“. Čabania, ktorí si pritom všetci dokonale osvojili maďarčinu, čoraz zriedkavejšie hovoria po slovensky. Vidiac, že ak sa nič nezmení, slovenčina nebude mať perspektívu ani v budúcnosti, nedajú si záležať, aby sa ich deti naučili reč svojich predkov. Prihovárajú sa im po maďarsky a posielajú ich do maďarských škôl.

Žiaľ, tento jav nie je len čabianskou zvláštnosťou. Nie sú na tom lepšie ani ostatné „voľakedy slovenské“ alebo „aj Slovákmi obývané“ osady našej vlasti. Počet maďarských občanov s materinským slovenským jazykom poklesol za dvadsať rokov na polovicu (z 230 690 roku 1960 na 16 054 roku 1980). Len pre porovnanie: za tieto dve desaťročia sa počet Maďarov na Slovensku zvýšil o 7,8 % a v Sovietskom zväze o 10,5 %. Pokiaľ ide o našich krajanov žijúcich v tých oblastiach susedných krajín, ktoré pred prvou svetovou vojnou tvorili s békéšskou oblasťou takzvaný dolnozemskej slovenský ostrov, ich počet stagnuje, nezvyšuje sa, ale ani neklesá. Uveďme si ešte niekoľko údajov o ostatných národnostiach v Maďarsku. V období rokov 1960 a 1980 poklesol aj ich počet: u Rumunov o 35,8 %, u Nemcov o 38,5 %, u Srbov o 25,2 %, u Chorvátov a Slovincov o 28 %. Silný asimilačný trend sa teda nevyhol ani týmto, ale nepostihol ich v takej miere ako Slovákov. Mohli by sme uviesť príslušné údaje aj o ostatných národnostných menšinách žijúcich v stredo-východnej Európe, aj tie by nám potvrdili, že *slovenská národnostná menšina žijúca na území Maďarskej republiky sa stráca najrýchlejšie v celej Karpatskej kotline.*

Milí čitatelia, zamyslite sa nad tým!

Nebolo by škoda našej reči? Alebo nám nezáleží, akým jazykom hovoríme, akú kultúru pestujeme? Len nech nám dajú pokoj, veď sme už vlastne Maďari?!?

Čabianske kríže

ONDREJ ZELENYÁNSZKI

Ťažkie kríže nosia čabianski Slováci
S ťažkou prácou stvorili svoje majetky.
Dome, či sálaše, opravenie dvorce
Šnúrke vytiahnuté na bielom múre,
Stohe, obtiahnuté kope krásne
A v záhradkách barance sa pásle.

Smútia starci v čabianskej Marasťi,
Ich žiaľ tvár prezrádza.
Roke prešle, dvorce sa prázne –
Zeme jin pobrali, aj kone krásne.
Ďe ste Bukovci, Tuškovci z Gerendášu naši,
Sálaše vás zbúrali, skapali ste šeci.

Vo Viniciach biva Drugan aj Šušánsky
Aj druhí naši sálašania šeci.
Kto dĕ sa utiahov – veľa ťažkich rokov.
Svojej čeladi hľadáv každý pokoj.
Na robotnich seľjakov nedá každý pozor.

Rodná zem čabianska, chránte ju Čabeňja!
Strake ju roznosja, ač sa neufáte.
Kríže skladať načim, nie nosiť,
Skladať a ďalej kročiť.
Cítiť, že sme vo svojom, a že sa ufame.
Nebolí nás srdce,
Ak kríže už skladáme.

Komlóšsky evanjelický kostol

Z NÁRODOPISU DOLNOZEMSKÝCH SLOVÁKOV

Ako zvonievali kedysi v Komlóši?

JÁN CHLEBNICKÝ

Ak naša mladá a stredná generácia chce získať odpoveď na túto otázku, musí sa obrátiť na starších. Aj ja, ako vnuk bývalého zvonára, ktorý trinásť rokov slúžil komlóšskej evanjelickej cirkvi, požiadal som o informácie svojho otca. Často pomáhal zvoniť svojmu otcovi, môjmu starému otcovi.

V období, o ktorom sa chcem zmieniť, komlóšska evanjelická cirkev mala štyroch zvonárov. Títo sa podľa ustáleného poriadku striedali v práci. Najťažšia a najdlhšia služba trvala ráno od tretej do večera do ôsmej. Ďalší zvonár alebo i dvaja cez deň konali službu dolu „na cirkevnej chyži“, vybavovali cirkevné úradné záležitosti, v zime kúrili kanceláriu alebo zametali sneh okolo kostola. Ďalšie dve zmeny boli oveľa kratšie a menej náročné, v podstate išlo o spôsob dozoru, a to jedna večer od ôsmej do polnoci, druhá od polnoci do rána do tretej. Štvrtý zvonár mal voľno. Vo voľnom čase sa vyberal plat zvonárov alebo sa obrábal malý pozemok (jednu reťaz – 10 štvorcových siah), ktorý zvonár dostal zdarma od cirkvi na cintoríne.

Zvonár dostával ročne od každému domu „za mýtovník“ (16 litrov) pšenice. Okrem toho gazdovia „od zemi“ (za pozemok, ktorý vlastnili) platili najmenej „viechu“ (32 litrov) pšenice, ale zámožnejší aj viac. Takto zvonár zarobil ročne priemerne 8–10 kebl'ov obilia (asi toľko metrických centov).

Komlóšska evanjelická cirkev mala štyri zvony: veľký, poludňajší, večerný a malý; tento posledný si Komlóšania priniesli so sebou ešte zo Sentandráša (Békésszentandrás). Na týchto štyroch zvonoch sa zvonievalo. Zvonievalo sa pre dedinu vo všedné dni a na sviatky, ďalej keď niekto zomrel, ale aj vtedy, keď v dedine vypukol oheň.

Vo všedný deň prvý raz zvonili dedine na ráno o štvrtej na poludňajšom zvone. Potom o tri štvrte na osem na modlitby na veľkom. Modlitby trvali zvyčajne od ôsmej do pol deviatej. O dvanástej zvonili na poludnie na poludňajšom zvone. Keď zapadalo slnko, na večer zaznel večerný zvon. Napokon večer o ôsmej, a keď boli dlhšie dni o deviatej, zvonili ešte na poludňajšom.

Na sviatky, alebo podľa nariadenia vrchností, keď zomrela nejaká významná osobnosť, začali zvoniť o ôsmej na veľkom zvone. Zvonili približne štvrt hodiny. Potom znovu začali zvoniť o pol deviatej, ďalej o tri štvrté na deväť. O deviatej sa začalo zvoniť do kostola. Vtedy sa zvonilo na všetkých zvonoch. Prvé boli slovenské bohoslužby, ktoré trvali od deviatej do jedenástej. O jedenástej začali znovu zvoniť do kostola na maďarské bohoslužby. Na sviatky bohoslužby bývali aj popoludní. Vtedy znovu zvonili, a to o pol druhej a o tri štvrté na dve na veľkom zvone, potom o druhej vyzváňali do kostola na všetkých. Keď bolo treba zvoniť na všetkých zvonoch, boli potrební aspoň dvaja, ale aj traja zvonári.

Zvonievalo sa aj mŕtvemu. Keď niekto zomrel, vtedy sa „puls dávala“. Chlapovi zvonili na veľkom tri, žene na poludňajšom „dva verše“ (to znamená, že pri zvonení sa robili krátke prestávky), medzi veršami si zvonári trochu oddýchli. Potom začali „cifrovať“, čiže vyzváňať na všetkých zvonoch, kým sprievod neprišiel do cintorína (čo z veže videli). „Na dvor“ sa zvonilo na veľkom zvone, a to 20–30 párov, potom na pochovávanie už na všetkých.

Zvonami sa dedine oznamoval aj požiar. Komlôš mal 6 okresov. Bitím na veľký zvon sa označoval okres, v ktorom požiar vypukol, ostatné zvony „bili na bok“, na zvony bili bokom srdca zvona.

Zvonári oznamovali aj presný čas. Čas oznamovali skôr hodiny na veži, kladivom bili na zvony: hodiny odbíjali celé na veľkom a štvrté na poludňajšom zvone. Potom bolo treba trúbiť. Celé hodiny trúbili na hrubej, štvrté na tenkej trúbe (s nízkym a vysokým zvukom). Hrubá trúba – to bol väčší a tenká – menší roh z rožného dobytky s píšťalkou. Trúbilo sa „na mreži“, na zábradlí po štyroch stranách veže. Z praktických dôvodov večer od deviatej do rána do tretej trúbenie bolo treba opakovať aj o päť minút neskôršie, „repetovať“, v podstate chrániť dedinu pred požiarom.

Zvonári mali na starosti aj „vyťahovanie“ hodín. Ráno a večer o šiestej bolo treba vykrútiť tri „pondusy“, čo predstavovalo značnú fyzickú námahu.

Počas služby zvonári bývali „na túrni“ (vo veži). Nad zvonami mali byť pozostávajúci z dvoch miestností. Schody viedli do pitvora, z ktorého sa otvárala „chyža“ (izba). V tejto každý zvonár mal vlastnú posteľ, okrem toho tu bol aj stôl, stoličky a lavičky.

Zriedkavou a veľmi nebezpečnou prácou môjho starého otca bola povinnosť strhnúť hviezdu a guľu na veži, keď tieto bolo treba opraviť. Majster ich bol ochotný opraviť iba dolu na zemi. Hviezda a guľa sa

brali zo žrde vyčnievajúcej z veže z lešenia, ktoré si predtým urobili z okna vo vrcholci veže. Zdola sa tieto predmety zdajú ľahké a malé, hoci sú duté. Guľa je na „tri okovy“ (okov asi 100 litrov), čo značí že jej priemer je asi 1 m, kým „pichliače“ hviezdy sú až 40 cm dlhé.

Takto sa zvonievalo kedysi v Komlóši a asi takáto bola v dávnejšej minulosti práca zvonárov. Avšak odvtedy sa všeličo zmenilo. Od druhej polovice päťdesiatych rokov sa napr. už aj menej zvoní, hodiny neodbývajú presný čas, netrúbi sa a nebýva na veži. Aj zvony sa riadia zdola, poháňa ich elektrina. V Komlóši nastávajú aj iné zmeny.

Terajšia svadba v Békésskej Čabe

ONDREJ KRUPA

V Békésskej Čabe sa kedysi rozlišovali svadby podľa troch charakteristických črt. Z týchto boli dve významnejšie: prvá črta bola *národnostno-jazyková*, druhá podľa *náboženskej príslušnosti*. Tretia: *tradičná svadobná štruktúra a konzervatizmus poézie*.

Obsah poslednej a jej jazyková forma bola v skutočnosti závislá od dvoch predošlých. Národnostný charakter sa prejavoval v tom, že svadbu slovenského obyvateľstva, ktoré tvorilo väčšinu, rozlišovali od maďarského početné, z etnických svojrázností vyplývajúce prvky, predovšetkým rozdiely v jazyku. Náboženské rozdiely medzi evanjelickými a katolíckymi svadbami sa prejavovali v ich obsahových prvkoch a v odznených ľudových textoch. V civilizovanom meste v 20. storočí národné a náboženské obmedzenia sa už uvoľňovali, avšak až do polovice 20. storočia rodičia sedliackeho pôvodu nepovažovali za zanedbateľné zretele národnostnej a najmä náboženskej príslušnosti. O zachovávanie tradičných ľudových svadobných textov sa staral predovšetkým hlavný usmerňovateľ ľudovej zábavy – *starejší*.

Na dnešnej svadbe všetky tieto rozdiely boli zatlačené do úzadia. O národnostnom odlíšení nemôžeme hovoriť, svadobníci na každej čabianskej svadbe sú etnicky miešaní. Ale to neznamená aj zaniknutie *etnických svojrázností*! Dnešný stav svadby odzrkadľuje svojský *prechod*,

nápadnou charakteristickou črtou ktorého je úsilie *zachovávať všetko zanikajúce*.

Starejší prevzal úlohu družbu na maďarských svadbách, ale v prechodnom období ho ešte niekedy menujú *pánom starejším*, inokedy *pánom družbom*.

Slovenská ľudová svadobná poézia evanjelikov a katolíkov mala dávnejšie hlboko náboženský obsah. Naproti tomu maďarské ľudové texty majú svetský obsah. To značí, že premeny slovenských textov stabilizujúcich svadobné obrady na maďarské priniesli aj ich radikálne obsahové zmeny a spôsobili aj vytvorenie dnešnej pestrej organizácie svadby.

Kým predtým v Békešskej Čabe následkom verejnej kontroly mestského kolektívu bola svadba homogénna, dnes sa hlavnou črtou svadiieb, udržiavajúcich aj tradičné prvky, stáva *rozmanitosť*. Dnešnú čabiansku svadbu charakterizuje mnohotvárnosť, hoci ešte zachováva aj početné prvky tradičných svadiieb spred dvadsiatich rokov. Ale svadba do polovice 80. rokov sa v každom ohľade značne zúžila: sobáš sa spravidla koná neskoro popoludní, svadobníci sa schádzajú najčastejšie na mieste sobáša, na mestskej rade, nezmenený zostáva iba tanec trvajúci do rána.

Poriadok svadby sa líši podľa rodín, niekde si viac ctia tradície, inde ožívujú len niekoľko prvkov. Bezpočetné variácie týchto žijú časovo v meste vedľa seba. Ale univerzálne badať snahu, aby sa svadba zjednodušila. Nevyvolávajú to len materiálne problémy, vznikajúce v poslednom čase, ale aj nároky na zanechávanie obradov a ľudových textov považovaných za strnulé. Tento zjednodušujúci proces v dedinách patriacich k mestu, v Kétsöproni, v Telekgerendáši a na Gerendáši je pomalší, v samom meste zas vlnivý. Proces nemožno viazať k spoločenskej vrstve. Je isté, že tradičný poriadok skôr zachovávajú pracujúci v poľnohospodárstve, roľníci, ale necharakterizuje ich to jednoznačne. Mnohí mladí z radov inteligencie a zamestnancov v rôznych službách sa pridŕžujú tradičnej svadby.

Jednou z príčin, pre ktoré nie sú mladým sympatické rozlúčkové a uvítacie texty je to, že sa nevedia stotožniť s tým, čo iný tlmočí namiesto nich a tak ich pokladajú za bremeno. Sami chcú vyjadriť svoje city, pri rozlúčke pokladajú za intímnejšie pobožkať, objať rodičov, príbuzných, alebo sa rozlúčiť s nesmelým úsmevom, mávnutím ruky.

Ale mnohých, vstupujúcich do manželstva, neuspokojuje táto zjednodušená forma, pokladajú ju za prázdnu, lebo sa v nej citovo dostatočne neodzrkadľuje veľká zmena v ich živote. Nie je teda náhoda, že

Zariadenie slovenskej izby

istá časť týchto sa vracia k zanechaným ľudovým formám, aby vyplnili prázdny priestor, ktorý je v posledných časoch na svadbách skutočne badateľný.

Poradie jedál na dnešnej čabianskej svadbe

Keďže dnešná čabianska svadba je typicky prechodný stav odzrkadľujúci ľudový poriadok zvyklostí, aj pri jedlách žije viacero jeho foriem. Možno pozorovať tri formy: tí, ktorí sa viac pridŕžavajú tradícií, podávajú aj raňajky, v inej časti svadieb prestierajú k obedu a k večeri, ale väčšinou zabezpečujú stravu už len raz.

Najmä v okolitých dedinách mesta, v Telekgerendáši, v Kétšoproni a na Gerendáši – ale aj v Békešskej Čabe – v niektorých domoch, kde sa robí svadba, sú povinné raňajky. Nimi sa začína svadba. Hostia dostávajú tradične baraní perkelt, *baranicu*, novšie aj perkelt z bravčového a hovädzieho mäsa. Ba na stôl sa môže dostať aj čabianska zabíjaková pečená klobása a jaternica. V takýchto prípadoch *starejší* ráno okolo deviatej začína svoju službu, postupne usádza a páleným núka prichádzajúcich hostí. A keď sa po desiatej raňajky skončia, poďakuje sa svadobným rodičom za pohostenie.

Tam, kde sa v podstate zachovala čabianska ľudová svadba, sa

starejší pred obedom v mene ženícha lúči s rodičmi a ženích so sprievodom obeduje v dome mladuchy. Často sa však ženích naobeduje v rodičovskom dome a len potom sa lúči s rodičmi. Častejšie pre všetkých svadobníkov spoločne podávajú obed a mladý pár sa tiež spoločne lúči. Ak ženích po obede príde pre mladuchu, vítajú jeho aj sprievod koláčom a pálenkou.* Keď mladucha býva v činžiaku, hostia sa sotva zmestia do bytu. Ale stáva sa, že mladucha spolu s jej príbuznými ide na obed do domu ženícha. Dnes hradia výdavky na jedlo *spoločne* dvaja mladí a ich rodičia.

Hoci spôsoby pohostenia sú rozmanité, na čabianskej svadbe je poradie jedál značne konzervatívne. V porovnaní s rokmi na začiatku storočia vlastne len kaša (*gríz*) odpadla a zmeny nastali v zákuskoch. Svadobní rodičia sú pyšní na to, že môžu podávať aspoň šestoraké jedlá. Prvým chodom obeda je vždy polievka s cestovinou (tvaru ulity slimáka – *gágorčoka*), polievka býva obyčajne hovädzia. Z vareného hovädzieho mäsa sa robili knedličky a podávali sa s paradajkovou omáčkou. Nasledoval slepačí alebo bravčový paprikáš (*perkelt*). Neskôr nasledovali pečienky: do stredu misy uložili fašírku, z jednej strany pečene kačacie a husacie stehná, z druhej strany rezne vyprážané na spôsob parížsky alebo viedenský. K tomuto sa podávali kompóty, kvasené dyne (*dinke*). V polovici storočia sa ako zákusky podávali záviný, heróke a tvarožníky. Dnes poriadok jedál sleduje osobný vkus, ale väčšina chodov zostáva. Obed sa končí tortami, zákuskami, resp. vínom, pivom, občerstvujúcimi nápojmi. Namiesto niekdajšej povinnej kaše sa stalo povinným podávanie čiernej kávy. Radostník mladucha často pokrája už pri obede, najmä keď svadobníci obedujú osobitne.

Po sobáší sedí mladý pár pri hlavnom stole a do večera sa zabáva s hosťami. Dávnejšie starejší velebne sedel za hlavným stolom, dnes sa radí s kuchárkami alebo so šéfom kuchyne, kedy majú podávať večeru, ktorá sa najčastejšie začína medzi pol ôsmou a ôsmou hodinou. *Starejší* spočíta aj obsluhovačov a každého z nich zavedie na miesto, kde má dotýčný podávať jedlo. Na každých šesť osôb treba počítať s jedným obsluhovačom, v prípade dvesto–tristo hostí je ich až 12, ktorí sa aj dvakrát obrátia.

Dodnes je hlavnou atrakciou svadby večera. Aj starejší je vtedy vo svojom živle, každý chod víta pozdravným veršom. V súčasnosti sa večera začína maďarskou hymnou. Zasadací poriadok je podobný ako pri obede, ani poriadok jedál sa nelíši od poriadku obeda, nanaj-

* Prípadne pripravia pohostenie na spôsob recepcie.

výš nepodávajú polievku s gágorčokmi, ale plnenú kapustu (*sármu*), alebo sikulský guláš. Ostatné chody sú rovnaké. Kedysi podávali torty, ktoré priniesli hostia rozkrájané, dnes každý dostáva svoju tortu, dokonca prostredníctvom *starejšieho, družbu*, alebo niektorého povereného príbuzného poprosia, aby si po obede alebo večeri, resp. po svadbe lie zvyšky odniesli domov.

Počas večere si obyčajne zažartujú s mladým párom, používajú najmä vtipný variant mágie plodnosti, naberú do taniera mladuchy dlhé hrdlo alebo dlhú mrkvu a vedľa nich položia aj dva uvarené zemiaky.

Tanec nevesty na dnešnej čabianskej svadbe

V Békešskej Čabe – odkedy máme o tom hodnoverné záznamy – mal na svadbe vždy významnú a dôležitú funkciu tanec mladuchy alebo novej ženy. Ani dnes nestráca na svojej popularite! Je nesmierne zaujímavé, že dnes tento prvok zvyklostí, keď sa svadobné veselie v porovnaní s praxou viacdnovej svadby z minulého storočia scvrklo na jeden deň alebo len na pol dňa, sa takmer vôbec nemenil. našťastie známy historiograf Békešskej Čaby Ľudovít Haan roku 1858 podrobne opísal priebeh vtedajšieho tanca mladuchy a teda ľahko ich môžeme porovnať. Haan takto predstavuje tanec mladuchy svojej doby:

„Po večeri príbuzní mladuchy v osobitnej izbe zoberú z jej hlavy partu, na miesto ktorej dajú čepiec a takto ozdobenú ju družba priviedie pred hostí, kde mladucha položí na stôl veľký koláč, takzvaný *radostník* a družba v jej mene povie približne toto: Hľa, áno, vážený pán starejší, predstavujeme vám túto našu peknú, ozdobenú mladuchu a prosíme vás, prijmite ju v mene rodičov za člena tohto domu, berte srdečne tento koláč, ktorý ona upiekla, a mne dovoľte, aby som s ňou, podľa zvyku zatancoval tanec mladuchy... Potom partu slávnostne nad hlavu starejšieho na klinec zavesia, zaznie muzika a začne sa tanec s mladuchou, najprv tancuje s ňou družba, potom ženích, potom jeho rodičia, súrodenci a nakoniec ostatní hostia. Medzitým jeden z družbov koláč rozkrája, hostom rozdelí, druhý sa zase posadí na koniec stola a položí pred seba tanier, do ktorého každý, keď už s mladuchou tancoval, peniaz uloží, takže mladucha, keď sa jej darí, mnohokrát za tanec pozbiera i 50 forintov a tieto jej potom starejší slávnostne do zástery vysype, dávajúc jej pokyny, aby s nimi dobre gazdovala.“

Ak sme dôkladne prečítali opis Ľudovíta Haana, môžeme presne rozlišovať stále prvky zvyku a z meny dnešných dní.

Na terajšej svadbe čepčenie nevesty nasleduje o polnoci. Aj teraz ju odvedú do druhej izby. Keď je svadba v dome, pod šiatrom, prezlieka sa v niektorej prázdnej izbe a keď je svadba v závodnej, družstevnej alebo reštauračnej miestnosti, vtedy sa prezlieka v kancelárii. Pomáhajú jej priateľky, ale stáva sa, že ju oblieka krstná mama alebo vlastná matka. Nevestine šaty sú najčastejšie pestrej farby. Červenú bodkovanú šatku si už neviaže na hlavu, nanajvýš si zapne do vlasov červený klinček. Mladú nevestu aj dnes privádza dnu *družba*, ale sprevádza ju aj starejší.

Keď prídu do tanečnej siene – v závislosti od toho, či je ceremoniálom svadby *starejší* alebo *družba*, nevestu predstaví, držiac prázdne sito v ruke. V súčasnosti je uvítací text maďarský:

„Hľa, tu stojí pred nami ozdobená nová žena,
aby sa ako nevesta prvýkrát zabávala.
Aby každému hosťovi jednu pesničku darovala.
Tak nech tancuje s ňou každý krátko,
ale nech dávajú pozor na to, aby jej nepošliapali
opätky topánok!
Lebo tie veľmi draho šili.“

A potom nasleduje podstata: napchajte jej dobre hrsť bankovkami!

Muzika zahrá pomalý čardáš, prvým tanečníkom je *družba*. Starejší, resp. *družba* trasúc sito vykrikuje: Nevesta je na predaj! Toto je čardášová slečna! Kto chce s ňou tancovať, nech do sita hodí peniaze. V polovici 70. rokov cena bola 100 forintov. každému z príbuzných sa sluší tancovať s nevestou a každý hosť si pokladá za svoju povinnosť ju vykrútiť. Dnes sa už dáva „ady“ – 500 forintov alebo „bartók“ – 1000 forintov.

Dnes závisí od vkusu jednotlivca, či organizujú tanec mladej nevesty. Ak áno, v porovnaní s Haanovou dobou je príjem nevesty viac než tisícnásobný, do sita sa nazbiera aj 50–80 tisíc forintov.

Keď už ubúda tanečníkov, zakročí ženích: schytí prichystanú metlu, vtisne ju do ruky toho, ktorý práve s nevestou tancuje a vybehne so svojou mladou manželkou. Niekedy ju vezme do náručia, ale pre možnosť úrazu ženícha pred tým vystríhajú. Starejší alebo *družba* pobehne za nimi a odovzdá im peniaze, alebo pred svadobníkmi vysype do zástery nevesty ako voľakedy. So žartovnými slovami im odporúča, aby si kúpili kolísku alebo detské šatôčky.

Mladá nevesta vtedy ponúka všetkých hostí radostníkom a mladý manžel zas vínom alebo pálenkou.

Z LITERATÚRY DOLNOZEMSKÝCH SLOVÁKOV

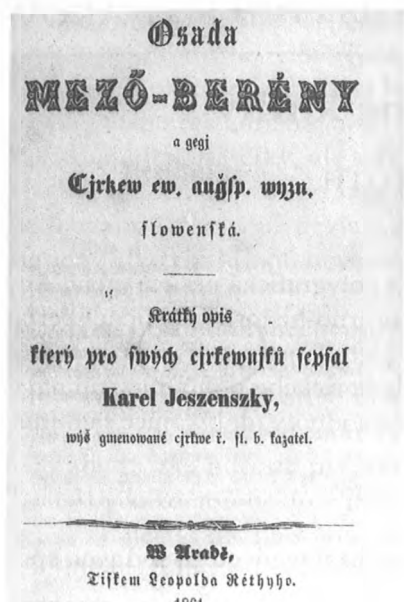
Edícia Čierne knihy

MICHAL TÓTH

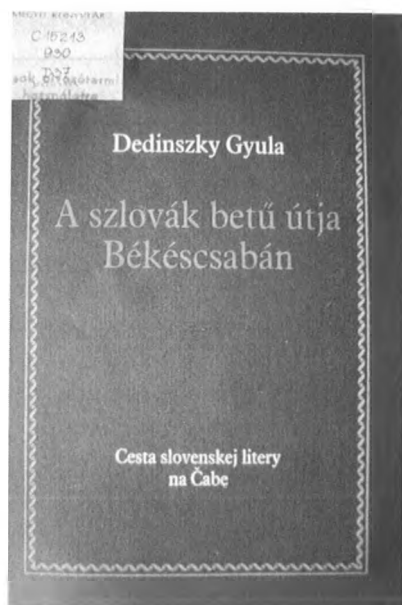
Békéšcabianska stredná odborná škola polygrafická nesúca meno Andora Tevana už šesť rokov vydáva kultúrno-historickú edíciu Čierne knihy (Fekete könyvek). Rediguje ju Lajos Gecsei a dr. László Köteles. Cieľom edície je popularizovať z historického pohľadu zaujímavé témy predstavujúce univerzálne ľudské hodnoty, dotýkajúce sa minulosti Békéšskej župy.

Od roku 1984 vyšlo trinásť kníh, a to:

- L. Gecsei: Výpovede svedkov a obžalovaných zo súdnych sporov s bosorkami v Békéšskej župe (1984)
 - Naša cesta do Polyóli – Výskum Kalevaly v Maďarsku (Fínsky národný epos). Red. Š. Nirkos (1985)
 - L. Gecsei: Epidémia cholery roku 1831 v Gyule a vo Vári (1985)
 - I. M. Balassa: Storočie sedliackych domov. Rozvojový náčrt maďarských obytných domov (1985)
 - L. Gecsei: Lekárne – lekárnici. Lekárnicko-historické pamiatky v Békéšskej župe (1986)
 - J. Tábori: Transcius s medeným kovaním. Starodávny náboženský spevník Slovákov v Maďarsku (1986)
 - J. Dedinský: Cesta slovenskej litery na Čabe (1987)
 - B. Sisa: Sto fotografií – sto ľudových umeleckých pamiatok. Fotografický denník ľudových architektonických pamiatok v Karpatskej kotline (1987)
 - A. Németh: Erkelova rodina v maďarskej hudbe (1987)
 - Naše dedičstvo v ľudovom umení (Z pamiatok vecného národopisu v Békéšskej župe.) Red. L. Gecsei (1987)
 - Z. Beck: Krvavá valaška Imricha Vitáliša (Zbierka ľudových balád z Békéšskej župy) (1988)
 - O. Školka: Historicko-topografický opis Poľného Berinčoka v Békéšskej župe. Preložil a úvodnú štúdiu napísal I. Soós. Red. F. Szabó (1988)
-

*Titulný list
Jesenského knihy*

*Titulný list Dedinského knihy
Cesta slovenskej litery na Čabe*

– I. Rác: Vyznanie fotografa – životopisné fotoalbum (1988)
Pripravuje sa: L. Haan: Békésská Čaba

Medzi uvedenými dielami tri majú pre nás Slovákov žijúcich v Maďarsku osobitnú, svojráznu hodnotu.

Tranoscus používali naši nábožní evanjelickí predkovia hneď po príchode do nových dolnozemských sídel, a to tak pri kostolných, domácich či iných pobožnostiach. Autoir J. Tábori tu najprv podáva históriu vzniku Tranoscia, skúma jeho spätosť so životom evanjelických Slovákov vôbec a v Békésskej župe osobitne. V hlavnej časti práce urobil umelecko-formálny rozbor viacerých zachovaných druhov medeňého kovania tohto spevníka.

Cesta slovenskej litery na Čabe J. Dedinského je výrečným svedectvom o tom, ako si Slováci v Čabe a na okolí vytvorili svojráznu kultúru v zmiešanom etnickom prostredí. Nejde len o bibliografiu ani miestny literárnohistorický prehľad, je to podrobná informácia o kultúre čabianskych Slovákov v ich materinskom jazyku tak pokiaľ ide o náboženskú, ale i svetskú literárnu tvorbu.

Historicko-topografický opis Poľného Berinčoka zanechal po sebe Ondrej Školka, prvý riaditeľ nižšieho seniorátneho gymnázia v Berinčoku, evanjelický farár, vedec, pedagóg, priateľ a kolega už takmer zabudnutého významného predstaviteľa uhorského osvietenstva Samuela Tešedíka.

Odporúčam prečítať tieto knihy tým, čo majú záujem o lepšie poznanie minulosti a života našich predkov. Aby sa naše národnostné vedomie ustavične posilňovalo z dobrých prameňov.

Tiene v chotári

PAVEL BUJTÁR

Bola jar. Na briežkoch sa zježila tráva. Vlažný vietor vysušal cesty vedúce do poľa. V krovinách a na pasienkoch zakvitli prvé púpavy. V topoľovom háji sa prebudil podbeľ. Odkvitnuté hlávky snežienok sa zachveli a bielu krásu sklonili k zemi. Nad nimi zašumelo prvé lístie. Po nociach zavíjali jarne prívally. Voda v potokoch hučala, preskakovala skaly, balvany i brvná a neskrotne sa hlnala do modrých diaľok vysnivaného sveta rovín, kde je viac slnka, viac zeme i hviezd na nekonečnom nebi.

Keď voda utíchla a bledý mesiac sa zdvihol nad dedinu, popri potokoch, po cestách, ale aj úzuckými chodníčkami na poliach tiahli tmavé tieň. Káry, sem-tam voz a veľa, veľa batohov. Vyhýbali sa dedinám, obchádzali mestá, na križovatkách ich strašil dupot koní a dunenie kočiarov. Báli sa ich. Radšej zaľahli do sivých polí, do vrhín pri potoku a čakali polnoc. Polnoc bola ich svetom i spojencom. S únavou v očiach i v rukách neskrotne smerovali na juh.

So sebou si niesli najdrahší poklad sveta – dve pracovité ruky. Tam, kdesi pred nimi v nočnom opare driemal prastarý čarodejník života – zem!

Žirne, nekonečné a ladom ležiace pustatiny.

Šli, aby v tej zemi vzkriesili odvekú túžbu rodiť, aby vyladala, čo život dá, aby životu dala, čo potrebuje.

A noci boli dlhé, tmavé, mesačné, daždivé, veterné, úžasné i hrozivé. S úsmevom i s plačom, s nádejou i neistotou, s bolestnou túžbou

vrátiť sa späť k prázdny stolom každodennej istoty kráčali vpred, ale divoké volanie rovín im prerástlo srdcia a už nebolo sily ubrániť sa pred ním.

To volanie ďalekých krajov i obloha s miliónmi hviezd boli silnejšie.

Silnejšie ako hlboké noci, ako divoký dupot koní žandárov na pustách, ako plač starcov, vzdychy chorých a bolestná túžba po váhavých a zlomených, ktorí ostali doma.

Svet o nich vedel, počul, aj ich videl, ale nechcel ani počuť, ani vidieť.

A tmavé utrápené zástupy prenikali ďalej na juh.

V ich tieni kráčal hlad, starosť, neistota, choroba i smrť. Občas sa pristavili pri cestách. Vykopali jamy a vystlali ich trávou. V tráve boli kvety, biele kvety čistej neviny. Na ne ukladali telá svojich milých i najmilších, ktorým už dych nestačil, alebo zákerná horúčava tajomných močiarov vysušila ich životy. A trávou ich aj prikryli. Trávou i zemou, aby to mali bližšie k večnosti. Tráva umývala vyhasnuté oči, starecké ruky i životy zlomené cudzím násilím.

Keď padla posledná hruda, temný zástup pokľakol, zdvihol prosiace ruky. Bolestné vzdychy sa dotkli neba i zeme. A tie ne potom vstali a v desivom tichu sa pobrali ďalej. Na tráve i čerstvom hrobe sa zaleskli slzy tichej bezmennej bolesti.

Ale tmavé tieň boli už ďaleko, ďaleko...

Niekedy zastali ako unavené krdle uštvaných vtákov. Panská vôľa so skrytou túžbou zdvihla ukazovák.

...– Nuž, tá zem sa vám prenajíma. Domky si zhlobte, žite si v nich a rozmnožujte sa na radosť ľudí i pána týchto končín.

Svaly sa napli, oči zahoreli nádejou. Zem sa zvlnila, zavzdychala a začala rodiť. Z lásky i z divokej vôle udržať sa nad morom potu, bolesti i trápení zrodili sa prvé chalupy, úsmevy, sklamanie, náruživé lásky, piesne i hlahol zvonov. To už nad nimi svietili iné hviezdy, inak sem prichádzala jeseň a inak páľilo augustové slnko. Aj zem, aj život, aj duša človeka tu boli inakšie.

Unavení, chorí a vyčerpaní klesali do hrobov, aby koreňmi trávy počúvali odveký hukot vetra a neskrotný hlas života.

Rodili sa, žili, padali na hrud' tej, ktorá im dala život a strácali sa v jej objatí tak ako sa strácajú tieň na jarnej oblohe.

Boli, a už sa stratili.

Ale život išiel ďalej. Hroby zarastali trávou. V korunách jelší i topoľov sa každú jar rodil nový život. A pod nimi v malých chalupách

prichádzali na svet noví ľudia. Ozvali sa hlasy žiadajúce chlieb, slnko, modré diaľavy života.

Rodili sa nové krdle. Keď dozrel čas, zakrúžili nad rodnou zemou a odleteli. Nitky spolupatričnosti sa pomaly začali pretŕhať a krdel za krdlom odlieta, aby v cudzine bol doma a doma bol cudzí. Tam v diaľke kývali na nich tajomné roviny so svojím južným vetrom a horúcim dychom májových nocí. Tam, v puklinách zeme, pod listom skorocela čakala na nich nádej, radosť, žiaľ, smútok, zradný dych barín, hlahol lúčnych zvončekov a odveké šumenie tajomných polí.

A v jednu takúto jar plnú slnka, voňavého vetra sivých polí za svitu tajomných hviezd prišlo zo Slovenského Komlóša do Nadlaku 200 slovenských rodín.

Medzi nimi bol aj otec Paľa Rakytu. Jeho rodičia pochádzali odkiaľsi z Novohradu, ale on sa už narodil na Dolnej zemi. Už sa rozlúčil so životom. Ubitého životom so zamrznutou slzou vo vyhasnutých očiach ho ukryli do zeme. Tajomné výpary, ktorými sa vraj zem bránila pred pluhom mu otrávil život a taký otrávený si už neželal. V bledom svite novembrového rána ho našli pastieri. Na starej vŕbe za mostom, kadiaľ sa chodievalo na Panské holovne. Prvé vločky martinského striebra mu ozdobili šedivé vlasy.

Po ňom zostal jediný syn, želiar, ktorý už neveril, že táto zem sa bráni otravnými výparmi, ale zákonmi či poriadkami, ktoré majú v rukách obyčajní jemu podobní ľudia. Ostal bez zeme, lebo chlapcom zem nedávali. Ostal bez nej aj ako dospelý. Ale zem mali iní, on mal prácu, mladú ženu a sladké milovanie za tichých nocí. Keď spozoroval prvý šedivý vlas, zachvela sa v ňom túžba mať aspoň kúsok vlastného poľa. Ale komuže sa zdôveríš, aby ťa pochopil a pomohol. Južnému vetru, šumu starých topoľov či richtárovi?

Nebolo komu.

Každý mal svoje starosti a tak Paľo Rakyta navštívil faru. Práve stál pred otvorenými dverami a úctivo sa klaňal. Veľký čierny klobúk nemotorne prekladal z ruky do ruky a pritom húžval širokú striešku a pomaly cúval do dvora.

– Áno, pán farár, prídem, pravdaže prídem, aj žena príde, keď bude treba, aj syn. Má už svoje roky, pomôže.

Krištoffy, nadlacký farár, sa mierne usmial. Plecom opretý o vevraje dverí cirkevnej kancelárie jedným okom sledoval Rakytu a druhým skúmal, ako je vonku, vo dvore i v rozsiahlej cirkevnej záhrade. Keď mu Rakyta zaklopal na dvere, oblačilo sa, schyľovalo na dážď.

– Dobre, Paľo, pravdaže, pokúsím sa ti pomôcť. Si poriadny cir-

kevník, nuž akože by som ti nepomohol. Pritom si utrel čelo a hlasne zívól.

Muž pred dverami pochopil. Je čas odísť. Ešte raz sa uklonil a zamieril k uličným dverciam.

Dobrého zdravia vám prajem, pán farár...

Vyšiel na ulicu, na čelo si stiahol klobúk, trochu si ho ponaprával, lebo predná časť striešky nebola dosť vyhrnutá, čo sa na slušného človeka nepatrilo, a pobral sa preč. V očiach mu ešte sedela starosť, s ktorou vstúpil do kancelárie ctihodného pána farára, ale už sa mu akosi voľnejšie dýchalo. Aj kroky mal ľahšie a rýchlejšie. Nové papuče, vyleštené sadzou z panvice a obuté na bosých nohách hlasno klopkali. Pomôže, myslel si, pomôže, predsa je to múdry a dobrý človek. Došiel na križovatku, poobzeral sa, ale stred dediny bol takmer pustý. Pri evanjelickom kostole sa v tieni mladých líp naháňali niekoľkí chlapi. Nízke, trstinou pokryté strechy vyčnievali z hustej spleti agátov a morúš, čo rástli pred domami i za priekopou, pri širokej ceste. Vľavo od kostola pred Paľkovou krčmou stál voz. Vysoký chudý chlap mierne rozkročený vyťahoval zo studne drúčik, na konci ktorého bolo okuté drevené vedro plné studenej vody. Dva sivé voly dvíhali hlavy a triasli reťazami na krku. Bolo sucho a sparno: akoby cítili, že je to voda pre ne. To je Ďuro Mozoľa, aha, dal sa na furmanku či čo? – čudoval sa Paľo a hneď zbystril zrak, usilujúc sa ním odpovedať na otázku, ktoré sa mu zrodili v hlave pri pohľade na voz i suchého Mozoľu. Pred pár rokmi aj tento bol chudobný želiar a teraz, hľa, má voz, má voly, predvlní si vo Viniciach postavil taňu, aj rodičovskú chalupu, v ktorej býval, už opravil, no a z čoho? Z čoho si to mohol dovoliť?

Zo zeme. Má zem a tá mu k tomu pomohla.

A práve o také niečo sa usiloval aj Paľo.

Pred tridsiatimi rokmi na jeseň keď rodinám, ktoré sa sem prisťahovali, delili zeme, na cvik medzi Rítom a Bataňskou cestou sa zabudlo, iste bol porastený krovím a z jari i z jesene zaplavovaný. Ale teraz, keď ho dobytok okolitých taniarov do leta celkom spásol, bolo vidieť, že je to kus zeme súci aj pod pluh. Len aby vrchnosť s tým súhlasila.

A Paľo veril, že bude súhlasiť a čosi z toho cviku mu prideli, veď má kopu detí, je dobrým cirkevníkom a aj pán farár sľúbili...

Ten pred krčmou pri obecnej studni už druhýkrát tlačil do studne drúčik s okovaným vedrom, aby ho naplnil a vylial do širokého válova, keď si Paľo uvedomil, že treba ísť ďalej. Ešte fľochol okom po Mozoľovi a zamieril na druhý koniec prázdnej ulice, ktorou viedla cesta do Viníc.

Deň sa pomaly schyľoval k večeru. Oblaky sa rozplynuli, vetrík povievajúci od Maruše zostal horúci a suchý akoby bol august a nie už koniec septembra, keď si jeseň aj v týchto krajoch začala nárokovat' na chladné noci, ba zavše aj na ranný septembrový mrázik.

A nik sa už tomu nečudoval, veď leto sa končilo a o dva dni malo byť Michala roku Páne 1837.

*

Odvtedy, čo Paľo Rakyta bol prvý raz za pánom farárom Krištofym, prešli už dva roky. Vlastne iba na jeseň, v septembri budú dva. Teraz je ešte len máj a Paľo s rodinou okopáva gazdovu kukuricu. Starší syn, tak isto Paľo, zostal na tani s gazdom. Oprávajú kotárku. Dvaja mladší synovia tiež boli v službe. Fero je gondáš. Celé leto pasie gazdove svine v ríte. Mišo je bojtár. Pasie Bálintove ovce. Tu v kopačke sú s otcom dve dcéry, Anna a Beta. Anna je staršia, tvárou i chôdzou pripomína Rakytovu manželku. Nie je síce taká usilovná, za každou burinkou, ktorú motyka nevytne, sa nezohne, nevytrhne ju rukou, ale keďže je akýsi materin miláčik, tá za ňu všetko urobí. Beta je mladšia, akýsi samotár. Kope bez slova sklonená a pozorná. Približne v polovici týchto dvoch jutár, ktoré okopávali, v tieni trojročnej bazy sa hrá trojročná Zuzka. Chudučká, slabá, motká sa medzi radmi kukurice, ale na samotu si už zvykla. Šťastie, že kukurice je len vo štvrtom liste a zďaleka vidieť, čo dievča robí, preto nik nemá o ňu strach.

Povieva vetrík. Kukurica pleskoce listím. Nad močiarmi poletovali bielopopolavé chocholáče. Ich prenikavé pískanie prezrádzalo blízkosť vody. Husté porasty trstiny šumeli, vlnili sa a uhýnali pod náporom vetra. Zavše sem doľahol aj pokrik kraviarov, mučanie teliat a bľakot oviec. Kdesi na druhej strane sa rozoštekali psy, potom bolo počuť kvičanie sviň a ešte akési zvuky, ktorým Rakyta nerozumel. Všetci štyria práve dokončili rady končiace sa nad močiarom, žena s dievčatami si sadli do trávy na miernom svahu, ktorý bol na dolnom konci porastený trsmi pošvastej sitiny a šarinky. Paľo ostal stáť, opieral sa o motyku, pohľadol skúmal, čo robí tá trojročná a sa pozrel na vlniacu sa trstinu, ktorej vrcholce prehýnal vietor.

– Čo je to za krik, – zašomral viac pre seba ako pre svoju čelaď – hádam sa im tam sviňa do močiara... Chlapčisko ich nechalo na slimákoch... svine majú radi slimáky, všetky brehy by za tou hávedou rozryli.

– Čože ťa je po nich, sadni si aj ty, povedala mu žena, oddýchni si. Poslúchol ju a sadol si.

Chvíľu takto oddychovali a s akýmsi skrytým úžasom sledovali nemú hru vetra s vrcholcami zvíjajúcej sa trstiny a potom sa pobrali ďalej. Každý si vzal svoj riadok a ohnutý v chrbte zaúlnal do poddajného prísuška, spod ktorého sa prebýjala burina. No ešte sa poriadne nevzdialili od močiara, keď sa z rákosia vyrútil chlapec a hneď za ním dva umazané psy.

– Otec, otec, – ozvalo sa vzrušené volanie. Otééc...!

Hlas bol plný strachu a prekvapenia.

Všetci zarazene obrátili hlavy.

– Čo je Ferko, čo vrieskaš?

Upachtený, spotený, do pásu umazaný chlapec pribehol k otcovi. Triasol sa na celom tele a hlas sa mu zadŕhal.

– Tam, tam leží človek, potom ešte jeden pri ňom... v trstine, – viac šepká ako hovorí a pritom ukazuje vpravo od seba do močiara.

Rakytá sa zarazil. Pozrel na ženu a potom na psov, z ktorých tieklo blato a obrátil sa k chlapcovi.

– Nože papuľuj jasnejšie. Nerozumiem, čo vraviš.

– Tam v rákosí ležia traja chlapi, – vykoktal gondášik.

– No a čo má byť?

– Sú zabití...

Všetci zarazene zhíkli. Anna, chlapcova mať, odhodila motyku a pristúpila bližšie.

– No nehovor, bože dobrotivý.

– Zabití, mama, sú zabití. Ležia, nehýbu sa... chlapec prišiel k sebe, utrel si spotenú tvár i blato z gatí si začal stierať. Potom sa otočil a rukou ukázal pred seba...

– Aha, asi tam, v smere tej vrby ležia...

Rakytu chlapcove slová najprv zarazili, potom vydesili a napokon v ňom vzbudili zvedavosť, ale nevedel, čo ďalej. Jedno však už bolo isté, na prácu sa už nedalo ani pomyslieť: traja zabití ľudia v močiari – to nie je maličkosť!

– A ty si sa ako k nim dostal?

– Svine mi tam zbehli, šiel som za nimi a tak... naďabil som na nich, – vysvetľoval chlapec – ležali v tráve. Musel som prejsť popri nich.

– Psy štekali?

– Ani neviem, tak som sa vylakal.

Otec sa pokúsil o úsmev.

– Truľo, čo to táraš, boli to opití, istotne opití. Ty si len pokojne choď za sviniami, aby sa ti nerozbehli po ríte. A tým trom daj pokoj.

Možnože sú to nejakí betári alebo pocestní a vieš, že s tými sa nehodno zapodievať.

Chlapec nechápavo hľadel na otca, potom sklonil hlavu a rukami zaplával po vzduchu na znamenie, že sa mu to nezdá, ale potom sa pomaly otočil a nerozhodným krokom zamieril k miestu, odkiaľ vyšiel z trstiny. No prv, než ho zhltol tmavý porast sitiny, ozval sa ostrý piskot a čosi ako erdžanie koní. Ale chlapec to už nepočul, hľadel na otca, ktorý zdvihol ruku.

– Počkaj, – zavolať i zakýval na chlapca a potom sa pobral za ním. Žena zaraz vystihla jeho úmysel, výstražne mu zakývala prstom, ale to nepomohlo. Iba čosi zašomral, aby sa neznepokojovala, že sa hneď vráti, a už bol pri synovi. Potom spoločne zapadli do tmavého otvoru zvijajúcej sa trstiny. Predrali sa plytkými mlákami doprostred močiar. Tu bolo vlhko a temno. Vzduch páchol výparmi barín a hnijúcim rákosím. Občas vzlietol vyplašený vták. Sivý lišiak výstražne zavyl a tíško sa stratil v neprechodnej stene tajomného sveta močiarov. Syn chcel otca na niečo upozorniť, ale psy, ktoré už boli kdesi pred nimi, sa zúrivo rozštekali.

– Kone! Pozri, kone! – zašepkal prekvapene syn a rukami rozčesol hustý porast sitiny – dva kone, vidíš ich?

Rakyta sa priblížil a prekvapený kývol hlavou.

Pred nimi, na malom ostrovčeku porastenom vysokou trávou sa pásli kone. Jeden z nich ležal, oháňal sa chvostom, hádzal hlavou, druhé dva stáli, vetrili ušami. Nohy mali sputnané. Keď začuli psov, znepokojili sa. Aj ten, čo ležal, vstal a zdvihol hlavu.

– A ľudia? Kde si videl tých ľudí? – vzrušene zašepkal otec synovi do ucha, ale oči z koní nespustil – veď tu sú len kone.

– Nechápem, kde sa tieto tu vzali, ale predtým tu iste neboli. Len ľudia, tu kdesi ležali tí traja zabití.

Chlapec prekvapený si priložil prst k ústam a vydesene sa začal obzerať. Bolo vidieť, že je v rozpakoch, niečomu nerozumie.

– Áno, tu kdesi ležali... predsa som ich videl...

Zúrivy štekot psov sa preniesol kamsi vľavo od koní, kam chlapec s otcom už nemohli dovidieť. Po chvíli sa do štekotu zamiešal čísi rozhneváný hlas. Potom sa ozval švih biča, ktorý sa premenil na hlasné plieskanie. Znepokojené kone podráždene fučali. Vtedy jeden pes divoko zavyl a hodil sa do vody. Šum a praskot trstiny sa miešal s člapotom vody.

– Späť! Ticho späť! – zasyčal roztrasený Rakyta a potiahol chlapca za rukáv. Poďme preč, tu niečo nie je v poriadku...

Preľaknutí, bledí v tvári, spotení a umazaní začali zmätene cúvať. Pribehli aj psy. Jeden bol celkom mokrý, voda stekala z neho cícerkom, z ucha mu tiekla krv. Druhý pokrivkával, dvíhal labku a pritom tíško skučal. Biela srst' na chrbte i bokoch niesla stopy po švihoch biča.

– To ich tam niekto bičom... vidíš... juj, aby to čert vzal. Len rýchlo preč.

Čľupotali v mlákach, trstina im praskala pod nohami, fučali od únavy i prekvapenia. Strach ich hnal z temného sveta močiarov k brehu, aby sa tam striasli obáv i neistoty. Keď sa pred nimi na konci dlhého pochmúrneho chodníka začalo objavovať viac svetla, len pár krokov pred nimi sa rozletelo husté šáchorie a v otvore sa zjavili dve postavy. V rukách „fokoše“, jeden z nich mal na pleciach skrútený dlhý pastiersky bič. Rakyta zastal ako na povel. Chlapec sa k nemu pritúlil a vytreštil oči. no tí dvaja zo šachoria sa nezľakli. Už ich pohľad stačil, aby človeku stuhla krv. Tmavé dlhé vlasy, tenké nadol visiace fúzy dopĺňali ich tajomný zjav.

– Kto ste? – zahrmel pridusený hlas a pristúpil bližšie – čo tu hľadáte?

– Nič, naozaj nič, – zakoktal Rakyta – naozaj nič, my len tak... no potom nevedel, čo ďalej, preto sa radšej odmlčal.

– Kone ste nám chceli ukradnúť, čo? Na kone ste dostali chuť, ha? A práve na naše...

Rakyta si uvedomil, že situácia je nebezpečná a začal hovoriť pravdu. Nič si nevymýšľal, lebo i rozum sa mu akosi zasekol a nič nové nedokázal vyprodukovať. Medzičasom sa priblížil aj druhý chlap a divokým pohľadom si ich začal pozornejšie všímať.

– Tak čo, kone, ha? Kone vám chýbajú, však?

Chlapi sa pozreli jeden na druhého, akoby si chceli vymeniť tajné myšlienky.

– Čo s nimi? – zahučal jeden z nich, načo ten druhý mykol plecom.

Psy sa medzičasom stratili a vybehli z močiara. Tam sa začali otriasať a tíško kňučať.

– Pre Kristove rany, – zabadákala žena, lebo vycítila, že v tmavom močiaru sa muselo stať čosi strašné, keď sa psy vrátili bez gazdu. Odhodila motyku a krížom cez okopané rady kukurice sa rozbehla k močiaru. Za ňou, hlasno bedákajúc, začali utekať dievčence.

– Otec! Otec! – Fero? Ferko, kde ste?

V temnom zákutí močiara dve tmavé postavy spozorneli. V poryvoch vetra prenikalo k nim zúfale volanie a nárek detí.

– Kto je tam, – hrozivý pohľad sa prilepil na Paľovu tvár – kto to tam kričí?

– Žena... žena a moje deti... tu neďaleko okopávame kukuricu.

– Aj ten fagan je tvoj? – zahrnel prísny hlas.

– Áno, aj on. Tu pri močiaru pasáva gazdove svine.

– Koľko máš detí?

– Šesť, prosím, šesť, ale dve nám zomreli. Choroba i psí život, pán beťár, nám ich vzali. – Rakyta si uvoľnil nohu, ktorá sa mu zaborila do blata a potom ešte doložil – psí, pán beťár.

– Čo ste zač? Vidím, nie ste tunajší...

– Slováci sme, Tóti, prosím. Otec sa sem prisťahoval, ale my sme sa už tu narodili.

– Ach tak teda, kolonisti, – spresňoval akosi neochotne jeden z nich. – To vás je tu už ako pliev, ale kone by ste nemali kraďnúť.

Krik a lamentovanie na brehu močiara neutíchali. Hlasné lamentovali ženy a deti zburovali okolitý svet. Dvaja sediaci idúci práve cestou sa pristavili. Chvíľu počúvali, nechápavo krútili hlavami a potom odbočili k močiaru. Aj tí, čo okopávali na susedných poliach, sa zarazili. Nechápali, čo sa mohlo stať. Tušili dajaké nešťastie, preto pribehli pomôcť. Za chvíľu sa tu zhromaždil huf ľudí. Nikto nechápal, čo sa tu vlastne stalo, ale všetkým bolo jasné, že v tmavých chodníkoch storočného močiara sa niečo muselo prihodiť. Bolo treba ísť pozrieť sa na to, ale ako? Hĺbka vody siahala miestami po uši koňa. A to bahno! Keď si sa doň zaboril po kolená, nebolo isté, či sa z neho dostaneš. Čím viac si čvachtal nohami, trhal, mykal nimi, dvíhal ich hore, tým si sa zabáral doň ešte hlbšie. Niektorí sa už odtiaľ nevrátili. Stratili sa. Ľudia vravievali, že ich močiar prehltol, lebo rušili jeho storočný pokoj.

Vtedy, keď sa niekoľkí odvážnejší chlapi konečne rozhodli, že sa pozrú aspoň z brehu, čo sa tam stalo, ozval sa dupot koní.

Krížom cez polia sa k nim hnali dvaja poľní žandári. Vysokí, zdatní s puškami na pleciah vrazili koňmi do prestrašeného húfu.

– Čo sa tu robí?

Ľudia sa rozostúpili, cúvli pred koňmi, iba Rakytova žena ostala akosi uprostred, z čoho prichádzajúci usúdili, že práve ona by im mala odpovedať.

– Tak konečne povedz, čo sa stalo.

(Nadlak)

(Úryvok z pripravovanej poviedky)

Príchod Slovákov do Nadlaku

„Na počátku nynějšího století začal se Nadlak osazovati lidem slovenským, kteří pocházejí z Békešskej stolice, nejvíce z novověkých osad slovenských Tót-Komlóše, Sarvaše, z Velké Čaby a z Pol. Birinčeka, potom i z horních stolic, jako z Gemerské, z Novohradské, ze Zvolenské, z Liptovské a z Oravské a také ze stolice Pešťanské. Počítá se nyní Slováků v Nadlaku mezi 9553 dušemi 4877, takže jsů vedle Románů (3390 duší) nejčetnější... Nadlak musí se pokládati hlavně za odvětví cirkve tót-komlóšske, nebo když se obyvatelstvo komlóšske u přirovnání malého chotáře svého velice rozmnožilo, začali Komlóšané rozjímati, kde by mohli země dostati k založení nové obce. Následkem jejich o to ustávání stalo se, že jim byl vykázán chotár nadlacký společně s Romány. Na tom Komlóšané přistali a s některými čabanskými i sarvašskými Slováky kontrakt asi o 200 familiách podepsali, pak r. 1802 v jeseni vymerané sobě země poorali, zasedli, na zimu pak každý do své domoviny se navrátil. Načež z jara 1803 do své nové vlasti spěchali a domy stavěti se jali... Z osady nadlacké pošly pak slovenské osady v Bánhedeši a 1816 v Pitvaroši.“

(Slovenské noviny č. 133, 16. novembra 1854).

AFORIZMY

Kto leží v posteli, ten sa nepotkýna.

Budúcnosť národov nezávisí od počtu áut, lež od počtu detských vozíkov.

Ten kto vie a nevie, že vie, spí. Zobud' te ho!

Ten kto nevie a vie, že nevie, je sprostý. Poučte ho!

Ten kto nevie a nevie, že nevie, je hlupák. Vyhýbajte sa mu!

Je veľa takých čo vedia, ako by mali pracovať iní.

Trpezlivosť je veľmi dobrá vlastnosť, pravda vtedy, keď ju majú tí druhí.

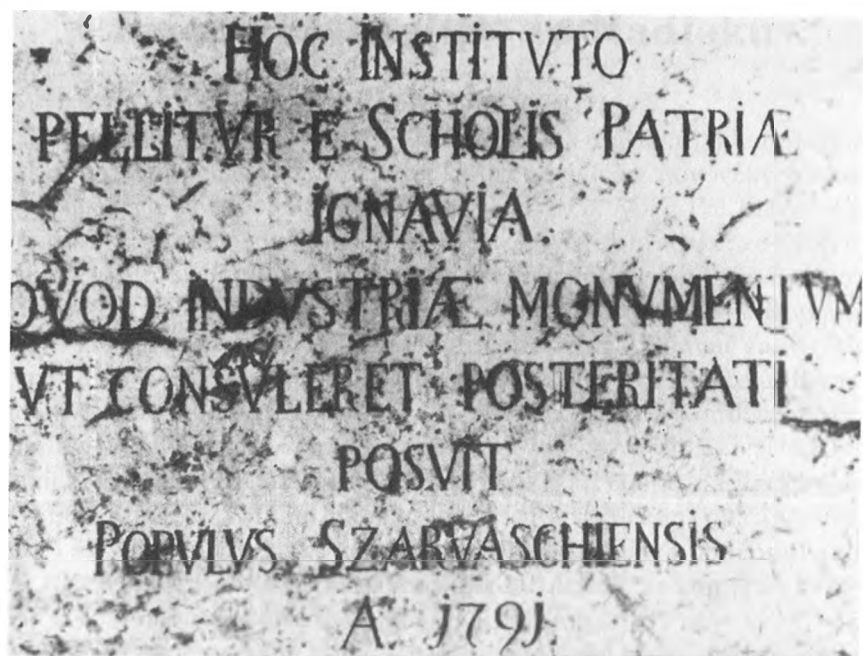
Iba črepy z lásky

JURAJ DOLNOZEMSKÝ

Ukrátená bola noc
na perách horiace slová
mi nedali spať
bdel som nad budúcnosťou
ako nad chorým deckom
jeho mať
urážky a porážky
sa tlačili do srdca
cítiať v duši slabosť
jak sirota bez otca.

Život záhadami plná cesta
hľadania podstaty
tajná nevyhnutnosť
nútila ma ísť z mesta
tá roztrúsenosť naša
tresce nás mnohých
v batožine nosíme osud ťažký
a v tom nepokoji
iba črepy z lásky!

Pamätná tabuľa na Těšedíkovej škole v Sarvaši

Budova čahianskeho gymnázia roku 1864

Miesto slovenčiny medzi slovanskými jazykmi

MIROSLAV KMEŤ

Osobitné postavenie slovenčiny na rozhraní západoslovanských, východoslovanských a južnoslovanských jazykov inšpirovalo slovenských národných buditeľov k názoru, že slovenčina je matkou slovanských jazykov, akousi „všeslovankou“. K tomu prispela aj cyrilometodská kultúrna tradícia.

Veď z územia Slovenska vzišla staroslovienska vzdelanosť, keď po smrti Metodovej sa jeho učeníci rozprchli po južnoslovanských a neskôr i východoslovanských krajinách. V sázavskom kláštore v Čechách sa slovienska liturgia udržala až do 11. storočia a legenda hovorí, že posledný sázavský opát Prokop sa utiahol do Uhorska. Uhorské grécke kláštory boli pravdepodobne spojitom so slovanským cirkevným prostredím na Balkáne a v Rusku. Miestom uhorského azylu sázavských mníchov sa stal kláštor východného obradu na Visegráde pri Ostrihome.

Potomkami zaniknutej Veľkomoravskej ríše, ktorí sa nazývali Sloveni (či Slovieni) sa stali príslušníci niekoľkých novodobých národností. V prvom rade Slováci (tak sa začali nazývať až v 15. storočí) – Sloveni – tento názov sa dodnes zachoval v slovách: Slovenska, slovenský, Slovensko. Moravia sa vďaka odlišným historickým podmienkam stali súčasťou českého národa; ich príbuznosť so Slovákmi je najviac evidentná na južnej Morave v kraji zvanom Slovácko. Tu samohláskový posun išiel ešte ďalej a tak namiesto príkladu Slováč–Slovenska majú Slovák–Slováčka. Až do začiatku novoveku sa nazývali Slovenmi aj Chorváti v Slavónii. Panónski Sloveni zas splynuli s Maďarmi. Z juhoslovanských jazykov je slovenčine blízka slovínčina – po slovinsky slovenski jezik. Preto sme my Slováci Slovincov nazvali Slovincami, aby sme ich od seba lepšie odlišili.

Pravda, o tom, akými rozličnými smermi sa zo slovanskej pravlasti (medzi Vislou a Dneprom) rozišli praslovanské kmene, svedčí aj to, že Slovieni vybudovali aj staroslávnu kupeckú republiku Novgorod

na ruskom severe, i to, že pomoranskí Kašubovia, Poliakmi už takmer celkom asimilovaní, sa častejšie nazývajú „Severnými Slovincami“. Srbi nežijú len v Juhoslávii, ale aj v NDR. Západoslovanskí Lužickí Srbi majú dva spisovné jazyky, jeden bližší poľštine, druhý češtine. A nepoznáme len juhoslovanských Chorvátov. V 9. storočí rozhodol český kniežací rod Přemyslovcov o tom, že Čechy sa budú nazývať Čechmi a nie Chorvátskom. Vyvraždil príslušníkov druhého najmocnejšieho rodu vtedajších Čiech – Slavníkovcov z kmeňa Charvátov.

Slovenčina je západoslovanským jazykom s najbližším vzťahom k češtine. Na severe hraničí s poľštinou, s ktorou má prechodné tzv. goralské nárečia na Spiši a na Orave. Na juhu je v kontakte s neslovanskými jazykmi.

O blízkych vzťahoch s južnými Slovanmi v ranom stredoveku svedčí i fakt, že významný slovenský jazykovedec Samuel Cambel začiatkom tohto storočia, zistiť veľa juhoslovanizmov v stredoslovenských nárečiach, zaradil slovenčinu medzi južnoslovanské jazyky. Juhoslavizmy sa do strednej slovenčiny dostali tak, že predkovia dnešných Stredoslovákov prišli do novej vlasti z juhu – asi z územia dnešného Chorvátska a ako klin rozdelili predkov Západ- a Východoslovákov na dvojce.

Okrem toho bližšie relácie s južnoslovanskými jazykmi: srbochorváčtinou (jazyk katolíckych Chorvátov, pravoslávnych Srbov, Čiernohorcov a moslimských Bosniakov), macedónčinou a bulharčinou určuje cyrilometodská starosloviencina, liturgický jazyk pravoslávnych Slovanov. Na tomto základe sa vyvíjal aj vzťah slovenčiny k východoslovanským jazykom. Bližšia je jej ruština než ukrajinčina a bieloruština. Spisovná ruština je totiž syntézou veľkoruských nárečí z oblasti Mosky so starosloviencinou. Naproti tomu moderná spisovná ukrajinčina na starosloviencinu nenadväzuje; slovenčina je však na svojej východnej hranici v dotyku s karpatskými (rusinskými) ukrajinskými nárečiami.

Kuriozitou je existencia spisovného jazyka juhoslovanských Rusínov (ktorých je asi 25 tisíc). Je to vlastne zemplínske nárečie slovenčiny písané azbukou. Túto „bačvaňsko-ruskú bešed“ kodifikoval dr. Gábor Kostelník. Vo vlasti ich nezastihlo národné obrozenie a rozhodujúcim faktorom pre určenie národnosti sa stalo ich grécko-katolícke náboženstvo.

Na záver môžeme konštatovať, že názory slovanských obrodencov na miesto slovenčiny v slovanských jazykoch ako o akejsi „všeslovanke“ neboli v 18. a 19. storočí až tak ďaleko od pravdy.

Úloha školy v zachovaní a rozvíjaní národnostného jazyka

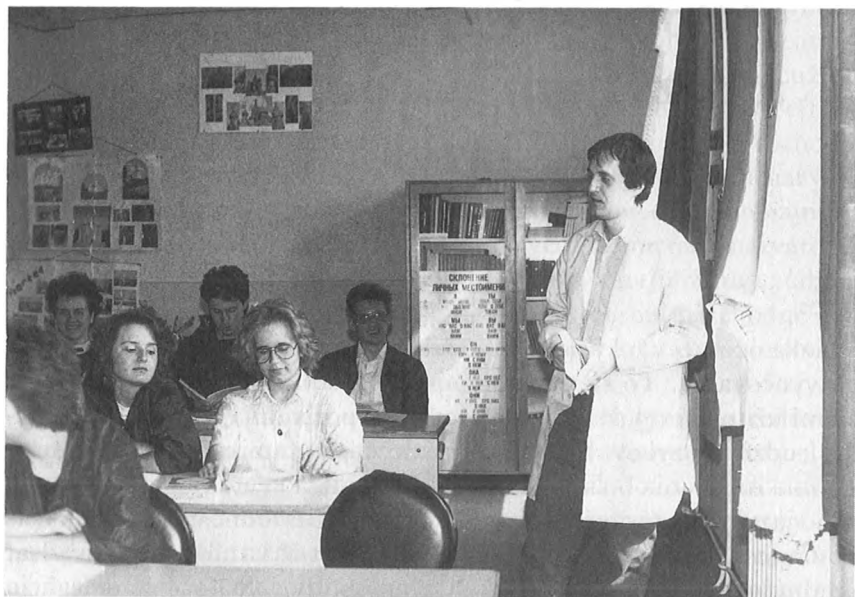
KATARÍNA MIKLYOVÁ

Otázka účinnej výuky jazyka sa stala veľmi dôležitou otázkou školského vyučovania. To sa vzťahuje aj na národnostné školy. Preto bola veľmi užitočná celoštátna konferencia usporiadaná z iniciatívy Katedry cudzích jazykov, literatúry a vedeckej komunikácie v Ostrihome. Témou rokovania bola aktuálna problematika vyučovania národnostného jazyka: dvojajazyčnosť na nižšom stupni národnostných škôl. Veľký záujem o tému prezrádza aj vysoký počet účastníkov a asi dvadsať prednášok a referátov. Békčeskú Čabu zastupovala početná delegácia slovenských učiteľov.

Účinná výuka jazyka, problematika dvojajazyčnosti sa stala ústrednou otázkou národnostných škôl, keďže v dôsledku rýchlej asimilácie školy majú najväčší podiel na zachovaní a pestovaní národnostného jazyka. Predpoklad, že deti si z rodiny ako z najprirodzenejšieho a najúčinnnejšieho jazykového prostredia prinášajú svoj materinský jazyk do školy, už dávno nie je realitou. Skutočnosť je taká, že prevažná väčšina žiakov sa v škole naučí, resp. by sa mala naučiť národnostný jazyk. Aj preto sa výuka komunikatívneho jazyka stala ústrednou otázkou národnostných škôl.

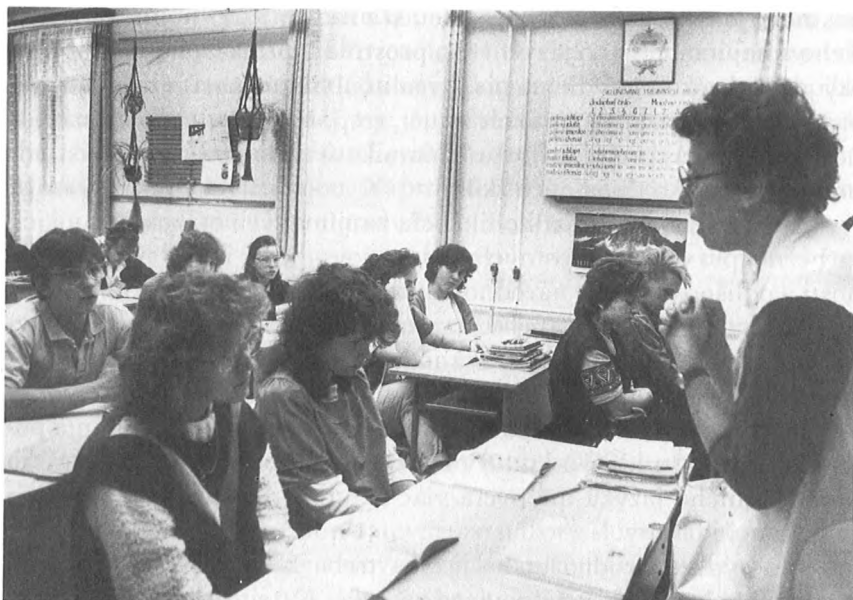
Na konferencii sa nadhodilo veľa zaujímavých otázok týkajúcich sa bežnej praxe národnostných pedagógov, medzi inými napr. totožnosti a odlišnosti výuky národnostných a cudzích jazykov. Hoci metódy vyučovania národnostného jazyka sa môžu podobať metódam vyučovania cudzích jazykov, výuka materinského jazyka pre citový postoj k nemu a pre jeho korene sa však aj podstatne líši. Tento istý postoj k jazyku by mala odzrkadľovať učebná látka, ktorá obsahuje poznatky z dejín, tradícií a kultúry slovenskej národnosti. Učebná látka národnostného jazyka má oveľa viac ako doteraz slúžiť výchove národnostnej identity.

Vo výuke národnostného jazyka treba klásť najväčší dôraz na rozvíjanie slovnej zásoby a vyjadrovania. K tejto tematike odznegli

Miroslav Kmeť na hodine slovenskej literatúry

Katarína Miklyová pri vyučovaní

Žiaci 3. triedy cez prestávku

Prváčikovia pri písaní matematickej úlohy

Žiaci ôsmej triedy v školskej knižnici

Slovenskí gymnazisti z roku 1950

Budova školy s vyučovacím jazykom slovenským

i prednášky troch čabianskych učiteliek. Anna Chovancová, učiteľka školy Lajoša Padraha hovorila o dvojajazyčnosti na hodinách vecného učiva, učiteľka slovenskej školy Alžbeta Huszárová o rozbere textu a Zuzana Hidasiová o rozvíjaní slovnej zásoby. Na konferencii odznel aj názor, že žiakom národnostných škôl i v materinskom jazyku treba umožniť, aby si vo väčšej miere rozšírili vedomosti a informácie o svete. Preto treba rozšíriť okruh predmetov vyučovaných v slovenčine i v školách, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet. Túto tendenciu naznačuje aj rast počtu dvojajazyčných škôl. Používanie materinského jazyka treba umožniť a rozšíriť aj mimo vyučovacej hodiny. Výuka národnostného jazyka sa nemôže obmedziť len na vyučovacie hodiny, jeho výuka je efektívna len pri 4–5 hodinách týždenne. Žiaľ, toto sa v praxi neuplatňuje.

Hovorilo sa aj o bilingvizme, o príčinách, pre ktoré sa používanie materinského jazyka v kruhu rodiny dostalo do úzadia, o vzájomnom pôsobení národnostného a maďarského jazyka a o ich žiadúcom pomere na vyučovacích hodinách, o hodnote nárečia, ktoré je najprírodzenejšou bázou aj školského vyučovania. Zhodne sa konštatovalo, že učebná látka i v obsahu i v požiadavkách má vychádzať z reality stavu národnostného jazyka. Obraz jednojazyčnej národnosti je fikcia, ktorej sa treba vzdať aj v školskej výuke a do popredia každodennej praxe

sa má dostať účinné a úspešné vyučovanie národnostného jazyka ako nástroja každodennej komunikácie, ktorý však pre citový postoj k nemu nie je len jeden z vyučovaných jazykov.

Práve pre tento postoj je vo vyučovaní národnostného jazyka rozhodujúcim činiteľom národnostný pedagóg, ktorý svoju prácu má vykonávať úprimne a oddane.

Z histórie slovenskej školy v Békésskej Čabe

JÁN HIRKA

1. Krátky prehľad histórie školy

Škola bola založená roku 1946. Do 1.–4. triedy sa zapísalo 123 žiakov. Na jar roku 1947 sa počet žiakov zvýšil na 512. Dňa 1. septembra 1948 – v dôsledku presídľovacej akcie obyvateľstva – mala len jedného žiaka. Roku 1949 bolo treba školu znovu založiť. Popri všeobecnej škole sa založilo aj gymnázium a žiacky domov, ktorý sa roku 1962 presťahoval do novej budovy. V tom čase bol najmodernejším žiackym domovom v Békésskej župe. Od roku 1980 v rámci žiackeho domova pracuje aj materská škola. Prevažná väčšina žiakov všeobecnej školy pochádza z Békésskej Čaby, z ktorej pochádza aj približne 42 % žiakov gymnázia. Približne 17 % absolventov gymnázia pochádzalo zo Slovenského Komlóša, asi 15 % zo Sarvaša. Nasleduje Veľký Bánhedeš (6,5 %), Kétsoproň (3,5 %), Örménykút a Kardoš (dovedna tiež asi 3,5 %).

2. Vyučovací proces

Materská škola má pripraviť deti pre všeobecnú školu predovšetkým po jazykovej stránke.

Na nižšom stupni základnej školy je práca učiteliek čoraz ťažšia, lebo žiaci čoraz menej ovládajú slovenčinu. Ináč sa všetky predmety vyučujú po slovensky. *Na vyššom stupni* sa po slovensky vyučuje už len slovenčina, zemepis, dejepis a spev. Podobne aj *na gymnáziu*.

Počet žiakov – okrem prvého roka – nebol nikdy vysoký, ale do konca šesťdesiatych rokov ho možno pokladať za uspokojivý.

Na základnej škole za 40 rokov dokončilo štúdium 690 žiakov, na gymnáziu asi 660. Zncpokojuje postupný pokles počtu žiakov od začiatku sedemdesiatych rokov najmä na gymnáziu, čím je v súčasnosti už ohrozená aj jeho existencia. Čím možno vysvetliť tento pokles? Príčiny sú pravdepodobne nasledujúce:

- a) vo všeobecnosti klesá záujem o gymnázium na úkor popularity stredných odborných škôl,
- b) jazykové znalosti prihlásených sú čoraz slabšie,
- c) zrýchlila sa asimilácia slovenského obyvateľstva,
- d) požiadavky gymnaziálneho štúdia sú veľké.

3. Mimoškolská, osvetová činnosť

Malý počet žiakov síce obmedzuje, ale národnostný charakter aj určuje mimoškolskú činnosť našej školy, preto kladieme dôraz aj na pestovanie národnostnej kultúry. Túto úlohu plnia slovenské krúžky na základnej škole, novinársky krúžok gymnazistov, tanečné súbory, mandolínový orchester.

Práci na vyučovacích hodinách pomáha aj bohatá knižnica, v ktorej je približne 14 000 zväzkov kníh.

Máme i družobné styky s Česko-Slovenskom. Týždenný pobyt v Prahe je pre našich žiakov veľkým zážitkom, podobne ako lyžiarsky a čitateľský tábor v Brezne.

4. Výsledky za štyridsať rokov

Z takmer 660 absolventov gymnázia asi 42 % pokračovali alebo pokračujú v štúdiu na vysokých školách, univerzitách. Mnohí z bývalých žiakov – asi 31 % – pracujú na poli školstva a osvetu ako univerzitní, vysokoškolskí a stredoškolskí profesori, ďalej ako učitelia na nižšom i vyššom stupni všeobecnej školy, ako učiteľky materských škôl, knihovníci, osvetoví pracovníci. Väčšina týchto pracuje na národnostnom poli. Od začiatku sedemdesiatych rokov viacerí vyštudovali na Univerzite Komenského v Bratislave.

Z krátkeho prehľadu vyplýva, že sme mali úspechy, na ktoré môžeme byť hrdí. Ale máme aj ťažkosti, vyplývajúce najmä z pokročilej asimilácie obyvateľstva, z malého počtu žiakov. Dosiaľ sme ešte vytrvali. Udržíme sa!?

O dvojazyčnej výučbe slovenčiny

ANNA CHOVANCOVÁ

Poznať jazyk je najdôležitejšou časťou nášho národnostného bytia. Podľa nového nariadenia Ministerstva osvety si deti ľubovoľne môžu vyberať jazyky, školy majú možnosti vyučovať západné jazyky. V takejto situácii sa aj my ešte viac musíme sústrediť na vyučovanie slovenského jazyka a hľadať v tomto ohľade čo najúčinnéjšie formy.

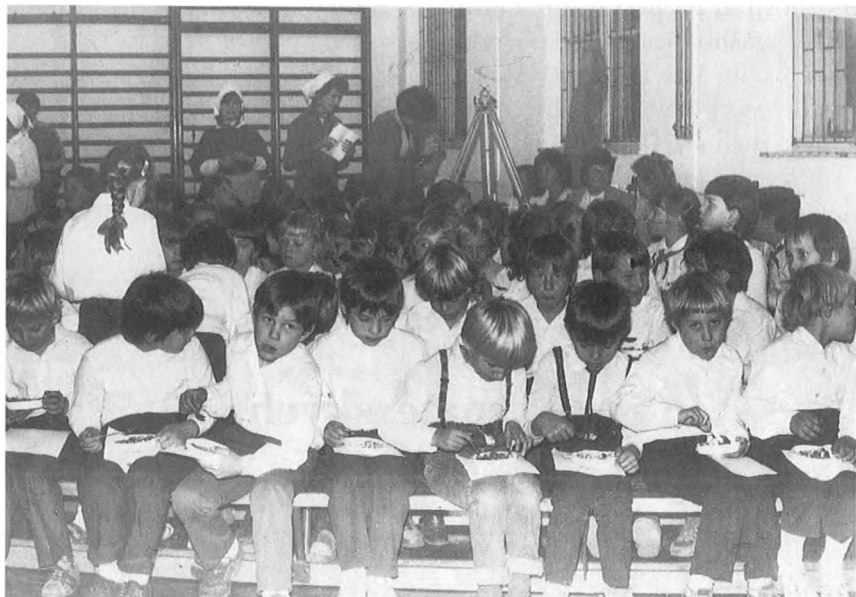
Zdá sa, že jednou z foriem zvyšovania úrovne výuky národnostného jazyka – v školách, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet – je zavedenie dvojazyčného vyučovania. Podstatou pokusu je, že žiaci si osvojujú nie len slovenský jazyk, ale v dvoch jazykoch prebieha aj výuka vecného učiva, spevu, hudby a telesnej výchovy.

Vo Všeobecnej škole Lajoša Padraha v Békéšskej Čabe sa začalo pokusné vyučovanie roku 1987 (z celokrajinského hľadiska ako druhé v poradí). Pri zápise detí do prvej triedy si viac rodičov uvedomilo dôležitosť jazykovej kultúry a využilo ponúkanú možnosť.

Základom uvedomovania si jazyka sú získané vedomosti na hodinách slovenčiny a na hodinách vecného učiva. Uskutočnenie úloh jazykovej výchovy a využitie na hodinách spracovaných lexikálnych prvov sa uplatňuje aj na prípravách a „hodinách voľného času“. Typ celodennej školy umožňuje živšie používanie jazyka pri výuke najmä spetrovaním konverzácie.

Zavedenie tohto experimentu si vyžadovalo dôkladnú prípravu. Pri zostavovaní učebných osnov platí zásada, aby témy vecného učiva a niektoré témy slovenského jazyka nadväzovali na seba. Takto rozvíjanie slovnej zásoby možno uskutočniť z viacerých strán danej tematiky. Doterajšie skúsenosti sú pozitívne a povzbudzujúce, keďže žiaci môžu získať vedomosti z rozličných tematických okruhov. Napr.: povrchové útvary, výroba, vzájomné pôsobenie, merateľná charakteristika vecí a látok, časti a zvláštnosti živočíchov, formy priamych kontaktov atď.

Na hodinách vecného učiva – kde hodina prebieha aj po maďarsky aj po slovensky – treba poznať miesto a čas striedania dvoch jazykov. To nekladie na deti dajakú osobitnú námahu, automaticky dokážu vystriedať jazyky (napr. na maďarské otázky správne odpovedali po slovensky). Pravda, táto forma vyučovania jazyka poskytuje väčšie

*Ochutnávanie makovej kukurice v rámci Slovenského dňa
Kultúrny prednes žiakov dvojazyčnej triedy
Lajosa Padraha v Békésskej Čabe*

možnosti aj na pestovanie kultúry a tradícií slovenské ľudu v takom okrese nášho mesta, kde pôvodní obyvatelia boli Slováci.

Každý žiak triedy navštevuje krúžok ľudového tanca, kde už nacvičili viac pohybových hier. V rámci školských i mestských slávností vystupovali s veľkým úspechom.

V tejto forme vyučovania budeme podľa možnosti pokračovať aj naďalej. Vo vyšších triedach k spomínaným predmetom pribudnú v dvojazyčnej výuke ďalšie.

Zo života materských škôl

HELENA SOMOGYIOVÁ

Na niektorých materských školách v Békésskej Čabe sa už dávnejšie zaviedlo vyučovanie, resp. zamestnanie v slovenčine. Na terajšiu situáciu sme sa opýtali učiteľky príslušných materských škôl.

V materskej škole na Kölsceyho ulici vyučovanie slovenského jazyka prebieha od roku 1959. V tých rokoch sa deti učili len pesničky, básne a málo bolo komunikatívnych cvičení. Roku 1973 vyšla príručka pre národnostné materské školy, na základe ktorej sa prešlo na jednotazyčné zamestnanie. Kvalitatívna zmena nastala od šk. roku 1978/79, keď smernice požadovali usporiadanie národnostných dní. Takáto situácia poskytla viac možností na cvičenia osvojených výrazov. Skúsenosti učiteliek svedčia o tom, že metódou hier si deti viac obľúbia učenie jazyka a osvojené vetné modely používajú aj v rodinnom kruhu. Toto potvrdili najmä tzv. otvorené hodiny za účasti rodičov i priateľov školy. Od roku 1985 sa o vyučovanie slovenčiny starajú dve učiteľky (vedúcou učiteľkou je Katarína Krettová).

Helena Nádašová, učiteľka materskej školy na ulici Hajnal, ktorá vyučuje slovenský jazyk od roku 1971, o svojej práci hovorí: „Rodičia i starí rodičia navštevujú slovenské podujatia a tešia sa, keď svoje deti a vnukov počujú recitovať slovenské básne. Pri príležitosti dňa matiek každý rok chodíme do tunajšieho Evanjelického starobínca so slovenským programom. Keď sme dostali finančnú výpomoc, každému dieťaťu sme ušili kroj, do ktorého sa obliekajú pri slávnostných príležitostiach. Pre našu prácu znamenajú veľkú pomoc tie učebné prostriedky

*Malí slovenčinári so svojou učiteľkou H. Nádašovou
a vedúcou materskej školy A. Váňošovou
Pripomienka zimných radovánok*

Z detského programu na konci školského roku 1988/89

Predškolská výchova v materskej škole s učiteľkou Č. Čeffaiovou

Zo života v materské škole

Zo života v materskej škole

a rozprávkové knihy, ktoré sme dostali od Matice slovenskej, ako aj jazykové kurzy organizované na Slovensku.“

Učiteľky materských škôl v V. okrese Békésskej Čaby vytvorili tzv. pracovný kolektív, v rámci ktorého usporadúvajú rozličné podujatia. Sústavne sa zdokonaľujú vo výchovno-vzdelávacej činnosti a usilujú sa zbierať a ukázať deťom (aj ich rodičom) už pomaly zabudnuté zvyky, ale aj pracovné predmety.

Materské školy na ulici Tompa a Kolozsvári majú zariadený kútik s predmetmi zo života svojich predkov v dávnejšej minulosti. Roku 1989 zorganizovali „páračke“, na ktorých sa zúčastnili tri generácie – staré mamky, mamičky a vnúčence. Staré mamy ukázali, ako v minulosti párali perie, pritom spievali krásne čabianske ľudové piesne. Najoriginálnejšie boli piesne, ktoré zaspievala p. Judita Vantarová, na citare hral Štefan Békési.

Vyučovanie slovenského jazyka v materskej škole Károlya Ligeiho sa začalo roku 1973. Podľa našich poznatkov je to jediná závodná materská škola, na ktorej sa vyučuje národnostný jazyk. Na rôznych podujatiach sa častejšie objavujú aj slovenské kultúrne programy, s ktorými niekedy vystupujú aj v klube dôchodcov. Pri takýchto príležitostiach sa v očiach starcov a stareniek zalesknú slzy.

Svoje tradície si zachovávajú v piesňach, riekankách (čabianske zbierky) i v predmetoch „malého múzea-archívu“, ktoré sa teraz organizuje. Vedúcou je Mária Matulaiová, jedna zo zostavovateľiek nového jazykového vyučovacieho programu materských škôl.

Z nášho života

- 1989 – Slovenský klub vo Veľkom Bánhedeši oslávil
10. výročie svojho založenia
- 1989 – Dychová hudba v Slovenskom Komlóši oslávila
svoje 20. výročie
- 1989 – Po dlhom čase čakania do našich slovenských škôl
prišli prví učitelia zo Slovenska
- 1989 – V slovenskej škole v Čabe vybudovali moderné
jazykové laboratórium
- 1989 – Prestalo vyučovanie slovenčiny v Telekgerendáši
- 1989 – Pri Župnej rade Békésskej župy založili Národnostný
výbor, v ktorom sú zastúpené všetky národnosti
- 1989–90 – V Čabianskom hlásniku sa píše aj po slovensky
- 1980–90 – Založili sa pobočky Demokratického zväzu Slovákov
v Maďarsku:
na Čabe – 1989
v Pitvaroši – 1989
v Komlóši – 1990
v Sarvaši – 1990
- 1989 – Založil sa Priateľský spolok slovenskej mládeže
v Čabe
- 1990 – Založil sa Demokratický zväz Slovákov a Čechov
v Rumunsku
- 1990 – Obnovili sme styky so Slovákami z Nadlaku
- 1990 – Pripravuje sa mimoriadny kongres Slovákov v Maďarsku
- 1990 – Pripravuje sa založenie Slovenského vedeckého ústavu
v Čabe, ktorý má skúmať históriu, národopis a školskú
problematiku dolnozemsých Slovákov
- 1990 – Uvažuje sa o založení Slovenského kultúrneho strediska
v Čabe
- 1990 – V Sarvaši dokončili nový žiacky domov pri slovenskej škole
- 1990 – Vyšiel obnovený Čabiansky kalendár na rok 1991

Botanické zriedkavosti na békéšskom spraši

EVA KERTÉSZOVÁ

Rozmanité druhy tráv sprašových pustatín, tvoriace mozaiku s ostrovmi dubových lesov, už takmer celkom zmizli z Veľkej maďarskej nížiny. Obrábanie tejto bohatej pôdy človek začal už veľmi dávno, v pozdnom neolite a dobe bronzovej – v súčasnosti ju obrába celú. Veľkú časť týchto lúk definitívne zorali do konca 19. storočia. Na medziach, v jarkoch a na hrádzach ostala iba malá časť kedysi veľkých súvislých lúk. V súčasnosti celá plocha pralúk v Maďarsku nedosahuje ani sto hektárov, čiže stotisícinu jeho rozlohy. No napriek všetkému tieto charakteristické miesta prekrásne zakvitnú koncom mája – začiatkom júna.

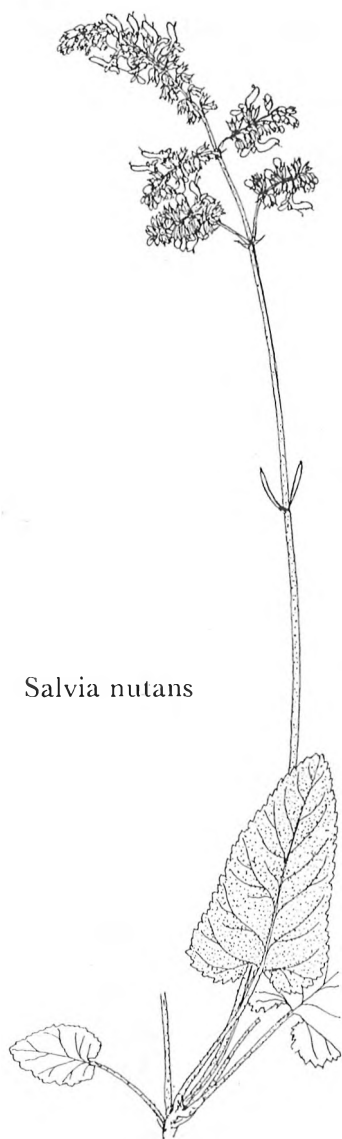
Hlavnými rastlinami sprašových pustatín sú *kostrava* (*Festula rupicola* – csenkesz), *karil vláskovitý* (*Stipa capillata* – árvalányhaj), ktoré sa už u nás veľmi zriedka vyskytujú. Vyskytujú sa tu azda všetky druhy šalvie, ale najčastejšie *šalvia lúčna* (*Salvia pratensis* – mezei zsálya), *šalvia hájna* (*Salvia memoróza* – ligeti zsálya) a *šalvia konská* (*Salvia ver-citilata* – lózsálya).

Zaujímavým reliktom je *šalvia lichotná* (*Salvia nutans* – bókoló zsálya – obrázok č. 1), ktorá sa vyskytuje len výnimočne. Je to orientálna pustatinná rastlina,

ktorú možno nájsť v južných a východných oblastiach ZSSR. Dá sa sledovať až do oteplenia nasledujúceho po dobe ľadovej. V Maďarsku sa vyskytuje len v Békéšskej župe pri dedine Pusztaföldvár na mieste zvanom Tatársánc, ako aj na pralúke pri Kondorosi. Tatársánc má význam pre celú Európu, lebo iba na valoch bývalého zemného hradu z doby bronzovej možno nájsť túto chránenú rastlinnú oblasť.

Jednou z najzriedkavejších rastlín celej Európy je *hlaváčík sedmohradský* (*Adonis transsilvanicus* – erdélyi hérics – obrázok č. 2). Aj táto rastlina je veľmi ohrozená! Ostal jej len kúsok neobrábanej pôdy a vyskytuje sa iba na dvoch miestach: pri dedine Csorvás a v Csomorkány-Kút völgy-i. Roku 1936 sa hlaváčík vyskytoval ešte na pätnástich miestach, ale roku 1971 už iba na jednom mieste. Dnes je chránený.

Tenký tmavý koreň hlaváčíka sedmohradského bol hľadaným liečivom na týždenných trhoch v celej Békéšskej župe (korenček). Korenček vpichovali do ucha alebo laloku zvierat. Vyvarené alebo v liehu močené listy hlaváčíka používali na posilnenie srdca, na uľahčenie močenia i na liečenie žalúdočných ťažkostí, bol teda liekom aj pre ľudí.

Salvia nutans

*Adonis
transsilvanicus*

Napriek tomu, že je chránená, táto zaujímavá rastlina je veľmi ohrozená prílišným šírením ornej pôdy, používaním chemických

postrekov proti burinám, ako aj zberom.

Kresby: *Vera Csapodyová*

Pán rector a ich sused

Rozprávku ňaničky Žofky
zapísala ANNA TÓTHOVÁ

Pán rector si daľi portu skopať a pekne si zasjali semjačka. Susedove sljepke jin šecko vihrabali, lebo nemali keritíš. Tak pán rector jich veľaráz osloviľi:

– Sused moj opravťe si, lebo vaše sljepke mi šecko semjačko vihrabú. Nestačín jich odúrať.

– No pán rector, aňi ja nestačín, chodím do roboče. A oňi nak si sadnú na stóčok, a nak jich odúrajú.

– Ale prosím vás, opravťe si, vám neprídu sem sljepke!

– Ja ňemám peňaže na oprávku. Oňi stačja, nak jich odúrajú.

Tak edoraz si pán rector pohúťali: ja sa s timto susedom ňijak nemóžem zdolať. Tašli do komore a zaľi dve vajcia. Zavolaľi cniho žjaka z lavici a poslali ho k susedovi. Taňes tjeto vajcia susedovi a povec jim, že sljepke jin tu nosievajú. Taňesov chlapec vajcia a povjedav:

– Doňjesov som vám dve vajcia, pán rector ván jich poslaľi, že už aj sljepke tan nesávajú.

Sused sa veľmej nahňevali na pána rectora. Že či pán rector z tich vajec jedávajú pražeňicu, čo moje sljepke zňesú?!

– Povec sin moj pána rectorovi, že ňebudú ješť vjac pražeňicu z tich vajec, čo moje sljepke zňesú! Hned' ráno začnem oprávať.

Tak sa aj stálo. Sused na druhí deň začaľi oprávať. A vždi kívali na ten bok, kďde pán rector bývaľi:

– ňebudeš ti z tich vajec pražeňicu ješť, čo moje sljepke znesú.

Pán rector sa ľen dívaľi a smjaľi, že to ľen dve vajcia stálo, že si sused urobil keritíš.

Predstavitelka ěaničky Źofky z Velkého Bánhegyešu

AFORIZMY

Tuční Źijú kratšie. Ale jedia dlšie.

Ludia sa rodia slobodní a rovní. Ale potom sa niektorí oženia.

Láska sa začína tým, Źe človek túŹi byť osamotený.

Málo by sa bolo na svete vykonalo, keby sme stále mali na myslí, ako sa to skončí.

Mestský národnostný dom v Békésskej Čabe

Mestský národnostný dom je súčasťou ľudovej architektúry na Békésskej ceste. Bol postavený v polovici 19. storočia a aj v súčasnosti esteticky dopĺňa obraz mesta.

Dom má všetky charakteristické črty slovenskej ľudovej architektúry minulého storočia: čistá izba, kuchyňa s voľným komínom, obývačka, komora, predná a bočná podstienka.

Miestnosti, ktoré rozdeľujú bočnú podstienku, sú novodobé. Podstienku uličného priečelia delia dva jednoduché abakusové, hore zúžené stĺpy. Parapet ležiaci nad podstienkou slúži na odvádzanie dažďovej vody. Štít strechy s dvoma štvorcovými otvorami je barokového typu.

Od roku 1982 je dom štátnym majetkom, od roku 1986 objekt slúži ako mestský národnostný dom a je v správe župného osvetového strediska. Renovačné práce, ktoré domu vrátili pôvodnú podobu, sa vykonali na základe projektu Pála Katsányiho, interiéry sú dielom Heleny Szabadosovej.

Využitie 110 m² plochy domu sa orientuje predovšetkým na kultúrnu činnosť Slovákov žijúcich v meste i na okolí. Pod jeho strechou sa stretávajú aj záujemci o ľudové textilie.

Dom, ktorý je strediskom klubovej činnosti, zabezpečuje nasledujúce aktivity:

- V *kruhu čitateľov* sú k dispozícii slovenské noviny a časopisy.

- Náplňou *popoludňajších ochutnávok* je príprava a konzumácia jedál regionálnych kuchýň.

- V cykle *Návraty k tradíciám* sa účastníci stretávajú s obnovenými spoločenskými a rodinnými zvykmi, ako sú priadky, zakáľáčka, páračky a i.

- *Rozprávkové dopoludnia* patria najmenším a pomáhajú im pri osvojovaní si slovenčiny.

- V krúžku výšivkárov sa záujemci zoznamujú nielen s kožuchovej výšivkami, ale aj s inými technikami vyšívania v Békésskej župe i v ďalších regiónoch Maďarska.

- V *strihovom štúdiu* si účastníci osvojujú techniku a terajší stav aplikácie ľudových strihov.

K pravidelným podujatiam patria prednášky, výstavy a premietanie slovenských i maďarských filmov.

Návštevníkom je k dispozícii:

- 3000 zväzkov slovenskej literatúry zo župnej knižnice,

- slovenské a maďarské noviny, časopisy, gramofonové, magnetofónové pásky a videozáznamy,

- stolné hry,

- bufet s nealkoholickými nápojmi.

Otvorené: pondelok – sobota 14.00–20.00 hod.,
v iných termínoch podľa oznámenia.

Tešíme sa na Vašu návštevu.

OBSAH

Predslov – Előszó <i>Maleja Mazána</i>	5
<i>Juraj Dolnozemský</i> : Na počesť Čabianskeho kalendára (báseň)	9

O ČABIANSKOM KALENDÁRI

<i>Július Dedinský</i> : Spomienky na Čabiansky kalendár (úryvky)	35
<i>Paľo Bohuš</i> : Čabianska perla (báseň)	43
<i>Ján Sivácky</i> : Čabiansky kalendár a Národný kalendár – ľudové kalendáre dolnozemských Slovákov	44

PRÍSPEVKY ZO STARŠÍCH ROČNÍKOV ČABIANSKEHO KALENDÁRA

Kronika čabianska (1935)	50
Stavba malého chrámu. Samuel Tešedík, 1745–1749 (1922)	51
Ako chytali na Kereku u Áchimov roj? (1930)	56
Veľká povodeň na Čabe roku 1888 (1933)	58
Sedliacky doktor (1933)	60
Čo som ja počuv od mojich otcov o starej Čabe? (1935)	61

OSOBNOSTI ČABY

<i>Ferenc Szabó</i> : Pred sto rokmi zomrel prvý historik Békéšskej Čaby, vedec Ľudovít Haan	65
<i>Ján Gomboš</i> : Evanjelickí učitelia (Ján Wilim, Karol Straka)	70
<i>Helena Somogyiová</i> : Július Dedinský 85-ročný	71
<i>Michal Žilinský</i> : Z minulosti Sarvaša (1782)	73
<i>Štefan Kréméry</i> : Štefánikova matka	74

STAVITEĽSTVO ČABY

<i>Juraj Ando</i> : Vývoj ľudového staviteľstva na Čabe	77
<i>Ján Kmetyko</i> : Obroda nášho tradičného obytného prostredia	83

SPOILUNAŽÍVANIE

<i>Juraj Dolnozemský</i> : To tretie pokolenie (báseň)	85
<i>Matej Šipický</i> : Slováci – Čabania – Maďari	86
<i>Ondrej Zelenyánzski</i> : Čabianske kríže (báseň)	89

Z NÁRODOPISU DOLNOZEMSKÝCH SLOVÁKOV

<i>Ján Chlebnický</i> : Ako zvonievali kedysi v Komlóši?	91
<i>Ondrej Krupa</i> : Terajšia svadba v Békéšskej Čabe (úryvok)	93

Z LITERATÚRY DOLNOZEMSKÝCH SLOVÁKOV

<i>Michal Tóth</i> : Edícia Čierne knihy (Fekete könyvek)	99
<i>Pavel Bujtár</i> : Tíne v chotári (úryvok z poviedky)	101
<i>Juraj Dolnozemský</i> : Iba črepy z lásky (báseň)	111

PESTOVANIE SLOVENSKEHO JAZYKA A KULTÚRY

<i>Miroslav Kmet</i> : Miesto slovenčiny medzi slovanskými jazykmi	113
<i>Katarína Miklyová</i> : Úloha školy v zachovaní a rozvíjaní národnostného jazyka	115
<i>Ján Hirka</i> : Z histórie slovenskej školy v Békéscskej Čabe	120
<i>Anna Chovancová</i> : O dvojjazyčnej výučbe slovenčiny	122
<i>Helena Somogyiová</i> : Zo života materských škôl	124
Z nášho života	129
<i>Eva Kertészová</i> : Botanické zriedkavosti na békéšskom sprasi	130
<i>Rozprávka Ľaničky Žofky</i> : Pán rektor a jich sused	132
Mestský národnostný dom v Békéscskej Čabe	134

Čabiansky kalendár na rok 1991

Vydala Matica slovenská pre
Slovákov v Maďarsku

Zostavili Anna Ištvánová a Helena Somogyiová
Šéfredaktorka Vydavateľstva MS PhDr. Genovéva Grácová
Na vydanie pripravil a zredigoval PhDr. Ján Sirácky, CSc.
Zodpovedný redaktor František Laššuth
Grafická úprava Pavol Menich

Vydala Matica slovenská v Martine roku 1990
Vytlačili Tlačiarne SNP, š. p., Martin
Zadané do tlače 14. 8. 1990

Náklad 5000 výtlačkov
Počet strán 136
Tematická skupina 02

ISBN 80-7090-192-6

